

Metodik vasaıt

Hayat bilgisi

Buraxılış məlumatı

HƏYAT BİLGİSİ 3

Ümumi təhsil müəssisələrinin 3-cü sinifləri üçün
Həyat bilgisi fənni üzrə dərsliyin (qrif nömrəsi: 2022-009)

METODİK VƏSAİTİ

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər: **Nərgiz Cabbarlı**
Könül Mahmudova

Buraxılışa məsul	Rafiq Kazimov
Dizayner və səhifələyici	Bəxtiyar Ələkbərov
Üz qabığının dizayneri	Ruhulla Həsənzadə
Redaktor	Gültəkin Cəfərova
Korrektor	Nigar Əliyeva
Texniki redaktor	Sevinc Yusifova
Baş redaktor	Samirə Bektaş
Texniki direktor	Allahverdi Kərimov
Nəşriyyat direktoru	Sevil İsmayılova

© “Şərq-Qərb” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi 11,6. Fiziki çap vərəqi 14. Formatı 57x82^{1/8}.
Kəsimdən sonra ölçüsü: 195x275. Səhifə sayı 112.
Şriftin adı və ölçüsü: məktəb qarnituru 10-12. Ofset kağızı. Ofset çapı.
Sifariş . Tiraj 8200. Pulsuz. Bakı – 2022

Əlyazmanın yığıma verildiyi və çapa imzalandığı tarix: 13.09.2022

Çap məhsulunu nəşr edən:
“Şərq-Qərb” ASC
(Bakı, AZ1143, Hüseyn Cavid pr., 111)

Çap məhsulunu istehsal edən:
“Tuna” QSC mətbəəsi
(Bakı, Keşlə qəs., 1-ci Önünə küç., 19)

NƏRGİZ CABBARLI
KÖNÜL MAHMUDOVA

Ümumi təhsil müəssisələrinin 3-cü sinifləri üçün

HƏYAT BİLGİSİ

fənni üzrə dərsliyin

METODİK VƏSAİTİ

© "Şərq-Qərb" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
info@eastwest.az və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

ŞƏRQ-QƏRB

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Dərslik komplekti haqqında.....	4
Həyat bilgisi fənn kurikulumu haqqında.....	6
III sinif Həyat bilgisi fənni üzrə məzmun standartları.....	6
Məzmun xətləri üzrə əsas və alt-standartlar	7
Fənn üzrə məzmun standartlarının reallaşdırılması cədvəli	10
III sinif Həyat bilgisi fənni üzrə məzmun standartlarının inteqrasiya imkanları	11
Həyat bilgisi fənninin tədrisində layihələrin icrası	16
Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinə dair tövsiyələr	17

CANLI HƏYAT

1. Canlılar və cansızlar aləmi	20
2. Canlıların qidalanması.....	24
3. Canlılar və həyat	28
4. Torpaq.....	31
5. Bitkilərin yayılması.....	35
6. Bitkilərin qruplaşdırılması	39
7. Heyvanların qruplaşdırılması.....	42
8. Ətraf mühitin qorunması	45

AİLƏ, CƏMİYYƏT VƏ ÜNSİYYƏT

9. Ailə və kollektiv	49
10. Ünsiyyət mədəniyyəti	52
11. Başqa mədəniyyətlərə münasibət	55
12. Müsbət və mənfi xüsusiyyətlərimiz	58
13. Dinləri tanıyaq.....	61
14. Dövlətimiz.....	64
15. Hüquqlarımız.....	69
16. Büdcəmiz	73

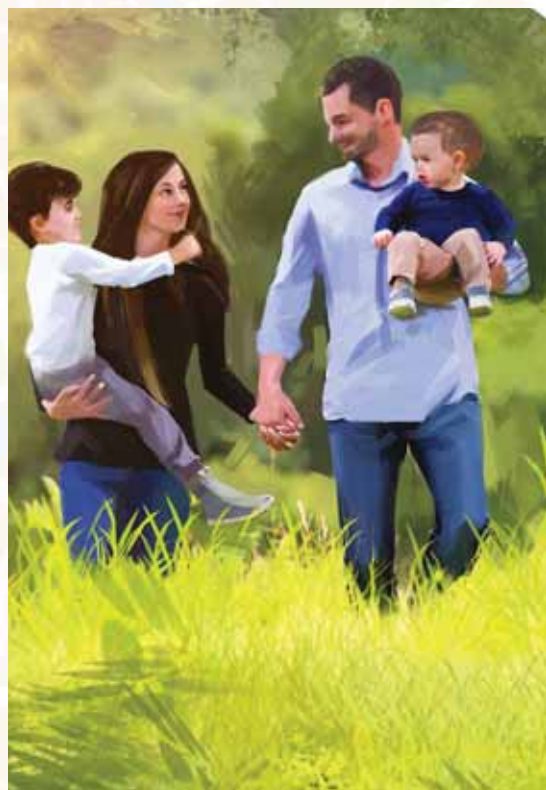
HƏRƏKƏT VƏ İSTİQAMƏT

17. Duyğu orqanlarımız.....	78
18. Coğrafi obyektlər.....	82
19. Planın çəkilməsi.....	85
20. Yol nişanları.....	88
21. Nəqliyyatdan istifadə qaydaları.....	92

SAĞLAMLIQ VƏ TƏHLÜKƏSİZLİK

22. Təhlükələrdən qorunaq.....	97
23. Fövqəladə hallarda davranış qaydaları.....	100
24. Sağlamlığımız və vərdişlərimiz.....	103
25. Qida təhlükəsizliyi.....	107

İstifadə edilmiş ədəbiyyat.....	112
---------------------------------	-----

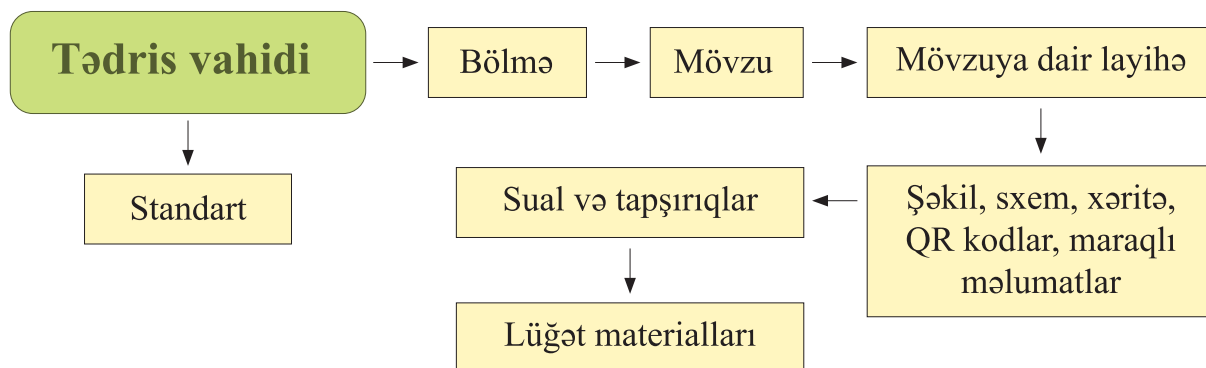

DƏRSLİK KOMPLEKTİ HAQQINDA

Əziz müəllimlər! Ümumi təhsil sistemində dərslik siyasəti Azərbaycan Respublikasının təhsil siyasətində strateji fəaliyyət istiqamətlərindən biridir. Şagird şəxsiyyətinin formalaşmasında dərsliklər mühüm rol oynayır. Şagirdlərin təfəkkürünü inkişaf etdirmək, əqli fəaliyyətinin əsas üsullarını formalaşdırmaq üçün dərsliklər ən etibarlı vəsait kimi dəyərləndirilir. Dərslik fəal təlim prosesində bir komponent kimi şagirdi idraki fəallığa sövq etməli, onu tədqiqatçılığa və yaradıcılığa istiqamətləndirməlidir. Belə olan halda dərsliyin bilik vermək, məlumatlandırmaq kimi funksiyası arxa plana keçir. Müasir dərsliklərin üstün cəhəti, əsas keyfiyyətlərindən biri şagirdləri fəaliyyətə sövq etməklə tətbiqi xarakter daşması, onlarda bacarıqları formalaşdırmaq imkanının olmasıdır.

Yeni dərslikləri səciyyələndirən əsas cəhətlər sırasına, eyni zamanda, təlim marağının gücləndirilməsi, şagirdləri axtarıqlara, yeni məlumatlar əldə etməyə sövq etməsi, məntiqi və yaradıcı təfəkkürü inkişaf etdirməsi, tətbiqi xarakter daşımaqla zəruri həyati bacarıqları formalaşdırması, fəndaxili və fənlərarası inteqrasiya imkanlarının genişləndirilməsi, fəal təlim şəraitinin yaradılması daxildir.

Sizə təqdim etdiyimiz Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil müəssisələrinin III sinifləri üçün Həyat bilgisi dərslik komplekti məhz özünün funksiyasına, məzmun və strukturuna görə tədris planı və fənn üzrə təhsil proqramı (kurikulum) əsasında hazırlanmış, nəzəri biliklərlə yanaşı, praktik bacarıqların formalaşdırılmasına istiqamətlənmişdir. Məzmun standartlarının dərslikdə reallaşdırılması sxemi aşağıdakı kimidir:

Dərslikdə Həyat bilgisi fənn proqramının (kurikulumunun) məzmununa daxil olan bütün məzmun standartları reallaşdırılmışdır. Standartların reallaşdırılması zamanı maksimum səviyyədə şagirdlərin yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınmış, əsas diqqət uşaqların mövzunun mahiyyəti ilə tanışlıqdan sonra layihə icra etməsinə, layihə əsasında nəticələr əldə olunmasına, tapşırıqların tətbiqi xarakter daşımaqla zəruri həyati bacarıqları formalaşdırmasına yönəldilmişdir. Bu məqsədlə təfəkkürün inkişafına yönəlmiş müxtəlif tipli tapşırıqlardan istifadə olunmuş, yeni terminlərin izahına, maraqlı məlumatlara yer ayrılmışdır. Təlim materialları dərslikdə sadədən mürəkkəbə və məntiqi ardıcılıq nəzərə alınmaqla düzülüb, eyni zamanda, şagirdlərin fərqli idraki imkanlarının nəzərə alınması ön plana çəkilmişdir.

Müəllim üçün vəsait dərslikdən daha effektiv istifadə üçün nəzərdə tutulmuşdur. Metodik vəsaitin hazırlanması zamanı qabaqlayıcı materialların verilməsi, mövzuların tədrisi texnologiyasının əhatə edilməsi, yardımçı materialların verilməsi funksiyalarının reallaşdırılması vacib tələblərdəndir.

A. Motivasiya. Mövzu ilə bağlı problemlə situasiya yaradılır və əksər hallarda suallarla yekunlaşdırılır.

B. Araşdırma məqsədilə verilmiş sual və tapşırıqlar. Maraq yaradan hadisələrin araşdırılmasına yönəlmiş tədqiqat xarakterli tapşırıqlardan ibarətdir. Bu bənddə verilmiş layihələr, təcrübələr, müxtəlif tipli tapşırıqlar həm fərdi, həm də qrup şəklində icra oluna bilər.

C. Yeni biliklər. Mövzu ilə bağlı izahatlar, dərslin əsas məzmunu dərsləyin bu hissəsində verilir.

E. Lügət. Mövzuda istifadə olunan yeni termin və anlayışların izahı verilir.

D. Maraqlı məlumatlar. Mövzu ilə bağlı statistik məlumatlar, maraqlı faktlar və hadisələr haqqında məlumatlar verilir.

F. Suallar və tapşırıqlar. Standartda nəzərdə tutulan əsas bilik və bacarıqların hansı səviyyədə reallaşdırılmasını müəyyənləşdirməyə xidmət edir. Təqdim olunmuş tapşırıqlar məntiqi, tənqidi və yaradıcı təfəkkürün inkişafına yönəlmişdir. Bu tapşırıqların tədqiqatın aparılması, yaradıcı tətbiqetmə mərhələlərində, ev tapşırıqlarının verilməsində istifadəsi nəzərdə tutulmuşdur.

Metodik vəsaitdə hər bir standartın reallaşdırılması cədvəli, onunla bağlı tövsiyələr, illik və gündəlik planlaşdırma nümunələri, inteqrasiya cədvəli, qiymətləndirmə vasitələri və onun hazırlanmasına verilən tələblər, müəllimin istifadə edəcəyi mənbələr öz əksini tapmışdır.

Dərslərdəki mövzuların tədrisi ilə bağlı tövsiyələr, illik və gündəlik planlaşdırma nümunələri istiqamətverici xarakter daşıyır. Siz bu tövsiyələrə istinad etməklə, işlədiyiniz təhsil müəssisəsinin maddi-texniki bazasını, infrastrukturunu, sinfinizdəki şagirdlərin potensial imkanlarını, maraq və ehtiyaclarını və s. nəzərə almaqla dərslərinizi planlaşdırma bilərsiniz. Öz fəaliyyətinizi planlaşdırma zamanı standartın tələbi mütləq nəzərə alınmalıdır.

4 Torpaq

Bütün dünyada bütün insanların yaşadığı yerlərdə torpaq həm də bəzi canlılara yaşayış yeri. Həyəsdən bir qismi heyvanların əsas qida mənbəyi kimi istifadə edilir. Səulçülük, qazqaz, qabqablı kəndəllər, bəla kəndəllər, Mevalar, sulucaqlar torpağı zərərçəkmişdir. Yedig yedirdim sözü ilə torpağı sevməyə qor. Sən həyəsdən nə həyəd saydıqda torpağı altında gətirən bəla kəndəllər və kəndəllərdir.

Cədvəl yazanda və kəndəllər üçün vacib olan torpaq qor zərərçəkmişdir. Onun tərkibində qor və su var. Bundan başqa, torpaqda mineral bəla və heyvan qabqabları da vardır. Bu, bir qor cədvəlində kəndəllər, qabqablı kəndəllər üçün vacibdir.

təcrübə edilənlər

Sizə, torpağın tərkibində daha nə ola bilər?

Təcrübə

Torpağın tərkibində olanlar.
Torpağın tərkibində nə olduğunu müşahidə edək.

- 1 Suda qabqablı tozları.
- 2 İşıqda torpaq qorunu edin.
- 3 Suda müşahidə etdiyiniz dəyişikliyi qeyd vərəqəsinə yazın.
- 4 Müəllimin köməklili ilə qor yandırın.
- 5 Yanan qorun içində torpaq olan ağzabağı yuxarı qabqablı qorunu qoyun.
- 6 Müşahidə etdiyinizi qeyd edin.

1. Təcrübə zamanı nə müşahidə etdiniz?
2. Suyun üzünə yığılan nədir? 3. Sizde, suyun rəngi nə üçün qaraldı?
4. Suda baş verən hansı dəyişiklik torpaqda hava olduğunu göstərir?

Təcrübə əsasında müşahidə etdim ki...

Müəllim üçün metodik vəsaitdə aşağıdakı materiallar öz əksini tapmışdır:

- Həyat bilgisi fənn kurikulumu haqqında;
- III sinif Həyat bilgisi fənni üzrə məzmun standartları;
- Fənn üzrə məzmun standartlarının reallaşdırılması cədvəli;
- III sinif Həyat bilgisi fənni üzrə məzmun standartlarının inteqrasiya imkanları;
- Həyat bilgisi fənninin tədrisinə dair tövsiyələr;
- İllik planlaşdırılmanın aparılmasına dair tövsiyələr;
- III sinif Həyat bilgisi fənni üzrə təxmini illik planlaşdırma;
- Həyat bilgisi fənninin tədrisində layihələrin icrası;
- Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinə dair tövsiyələr;
- Şagirdlərin mövzuları mənimsəmə üsulları;
- Mövzuların gündəlik planlaşdırılmasına dair tövsiyələr;
- Summativ qiymətləndirmə vasitələri;
- İstifadə edilmiş və müəllimin istifadə edə biləcəyi mənbələr.

Həyat bilgisi fənn kurikulumu haqqında

Həyat bilgisi təhsil proqramı (kurikulum) hazırlanarkən təhsilalanın, ailənin, cəmiyyətin və dövlətin ehtiyac, tələb və maraqları əsas götürülmüşdür. Təhsil proqramında (kurikulumda) fənnin məzmunu nəticəyönümlü yanaşma əsasında müəyyən olunmuşdur. Burada əsas diqqət nəticəyönümlü – təkcə biliklərin qazanılmasına deyil, daha çox biliklər əsasında bacarıq və vərdişlərə yiyələnməyə yönəldilmişdir. Buna nail olunması üçün isə Həyat bilgisi kurikulumunda fənnin məzmunu nəticəyönümlü yanaşma əsasında müəyyən olunmuşdur.

Həyat bilgisi fənni fərdin özünü bioloji, psixoloji, sosial və mənəvi tərəfləri ilə bütöv bir varlıq kimi dərk etməsi və reallaşdırması üçün lazım olan bilik, bacarıq və dəyərlər formalaşdırmağa və təkmilləşdirməyə kömək edən inteqrativ fəndir. Bu cür geniş əhatə dairəsinə malik olan fənn şagirdlərin həyatı əhəmiyyət kəsb edən bilik, bacarıq və vərdişlər qazanması üçün onları ən zəruri praktik işlərin həyata keçirilməsinə istiqamətləndirir, milli və bəşəri dəyərlərə yiyələnmələrinə, şəxsiyyət kimi formalaşmalarına kömək edir. Həyat bilgisi fənninin şagirdlərdə ünsiyyətqurma və birlikdə işləmə kimi bacarıqların formalaşdırılmasında, onlarda mühakimə yürütmək, öz nöqtəyi-nəzərlərini sərbəst ifadə etmək, öz hüquqlarını qorumaq və başqalarının hüquqlarını müdafiə etmək vərdişlərinin yaranmasında mühüm rolu vardır.

III sinif Həyat bilgisi fənni üzrə məzmun standartları:

III sinfin sonunda şagird:

- varlıq və hadisələr arasındakı əlaqələri şərh edir, maddələrin və hadisələrin təbiətini öyrənmək üçün kiçik təcrübələr aparır və nəticələri izah edir;
- coğrafi obyektləri əlamətlərinə görə fərqləndirir;
- sadə əşyaların və evinin planını çəkir;
- canlılar arasındakı əlaqəni, ətraf aləmin dərk edilməsində duyğu orqanlarının rolunu izah edir;
- ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasında bitki örtüyünün rolunu izah edir;
- təbiətimizin qorunmasında Azərbaycan dövlətinin rolunu izah edir;

- "cəmiyyət" anlayışı və onun tərkibi barədə fikirlərini şərh edir;
- mövcud resurslardan (ərzaq, su, qaz, elektrik enerjisi) qənaətlə istifadə, "gəlir", "xərc" və "ailə büdcəsi" anlayışları barədə fikirlərini şərh edir;
- Azərbaycanın dövlət rəmzlərini tanıdığını nümayiş etdirir;
- "qayda" və "qanun" anlayışlarının fərqi izah edir;
- uşaq hüquqları haqqında müvafiq sənədləri sadalayır;
- ünsiyyət zamanı nəzakət qaydalarına əməl edir;
- digər xalqların ünsiyyət qaydalarına tolerant yanaşır;
- mənəviyyata zidd xüsusiyyətlərə münasibət bildirir;
- müxtəlif dinlərin peyğəmbərlərini və səmavi kitablarını tanıyır, dinlərin təbliğ etdiyi dəyərləri şərh edir;
- mənəvi borc haqqında biliklərini həyat təcrübəsi, incəsənət əsərləri əsasında şərh edir;
- sağlam həyat tərzinə zidd olan vərdişlərin, mövsümə görə yayılan xəstəliklərdən qorunma yollarını şərh edir;
- məişətdə istifadə olunan qaz, elektrik avadanlıqlarından, vaxtı ötmüş qida məhsullarından istifadənin təhlükəli olması barədə fikirlərini şərh edir;
- nəqliyyat vasitələrində təhlükəsizlik qaydaları barədə bilik və bacarıqlarını nümayiş etdirir;
- fəvqəladə halları səciyyəvi xüsusiyyətlərinə görə izah edir və qəzalardan mühafizə qaydalarını bilir.

Məzmun xətləri üzrə əsas və alt-standartlar

1. Təbiət və biz

1.1. Müşahidə etdiyi varlıqların və təbiət hadisələrinin mahiyyətini anladığını nümayiş etdirir.

1.1.1. Varlıqlar, hadisələr arasındakı əlaqələri sadə formada şərh edir.

1.1.2. Maddələrin və hadisələrin təbiətini öyrənmək üçün kiçik təcrübələr aparır və nəticələri izah edir.

1.1.3. "Zaman", "məkan" və "hərəkət" anlayışlarını sadə şəkildə izah edir.

1.2. Sadə coğrafi bilik və bacarıqlara malik olduğunu nümayiş etdirir.

1.2.1. Coğrafi obyektləri (dəniz, okean, ada, materik) əlamətlərinə görə fərqləndirir.

1.2.2. Azərbaycanın sadə coğrafi təsvirini verir.

1.2.3. Sadə əşyaların və evinin planını çəkir.

1.3. Canlılar aləmi haqqında təsəvvürlərə malik olduğunu nümayiş etdirir.

1.3.1. Bitkiləri və heyvanları səciyyəvi əlamətlərinə görə qruplaşdırır.

1.3.2. Canlılar arasındakı əlaqəni izah edir.

1.3.3. Ətraf aləmin dərk edilməsində duyğu orqanlarının rolunu izah edir.

1.4. Ekoloji bilik və bacarıqlara yiyələndiyini nümayiş etdirir.

1.4.1. Ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasında bitki örtüyünün rolunu şərh edir.

1.4.2. Təbiətimizin qorunmasında Azərbaycan dövlətinin rolunu izah edir.

2. Fərd və cəmiyyət

Şagird:

2.1. İnsanı sosial varlıq kimi dərk etdiyini nümayiş etdirir.

2.1.1. Fərd-ailə və fərd-kollektiv münasibətlərini şərh edir.

2.1.2. "Cəmiyyət" anlayışı haqqında təsəvvürlərini ifadə edir.

2.1.3. Cəmiyyətin tərkibi (ailə, kollektiv) barədə biliklərini sadə şəkildə şərh edir.

2.2. Sadə iqtisadi bilik və bacarıqlara yiyələndiyini nümayiş etdirir.

2.2.1. Mövcud resurslardan (ərzaq, su, qaz, elektrik enerjisi) qənaətlə istifadə barədə fikirlərini ifadə edir.

2.2.2. "Gəlir" və "xərc", ailə büdcəsi anlayışlarını sadə şəkildə izah edir.

2.2.3. Digər dövlətlərin pul nişanlarını tanıyır.

2.3. Dövlət rəmzlərini tanıdığını nümayiş etdirir.

2.3.1. Verilmiş əlamətlərə uyğun olaraq Azərbaycan dövlətini təsvir edir.

2.4. Hüquqi mədəniyyətə malik olduğunu nümayiş etdirir.

2.4.1. "Qayda" və "qanun" anlayışlarının fərqi sadə şəkildə izah edir.

2.4.2. Uşaq hüquqları haqqında müvafiq sənədləri (Uşaq Hüquqları Konvensiyası, Uşaq Hüquqları Bəyannaməsi, Uşaq Hüquqları haqqında Azərbaycan Qanunu) sadalayır.

3. Mənəviyyat

Şagird:

3.1. Ünsiyyət mədəniyyəti haqqında təsəvvürə malik olduğunu nümayiş etdirir.

3.1.1. Ünsiyyət zamanı nəzakət qaydalarına (müsaibini sonadək dinləmək, sözü kəsməmək, müsaibinə təşəkkür etmək) əməl edir.

3.1.2. Başqa xalqların ünsiyyət qaydalarındakı milli ünsiyyət etiketlərimizə uyğun gəlməyən fərqliliklərə tolerant yanaşır.

3.2. İnsan mənəviyyatını şərtləndirən amilləri anladığını nümayiş etdirir.

3.2.1. Şəxsiyyəti formalaşdıran mənəvi keyfiyyətləri (sadəlik, təvazökarlıq, səbirlilik, iradəlilik, çətin vəziyyətlərdə özünü itirməmək) şərh edir.

3.2.2. Mənəviyyətə zidd xüsusiyyətlərə (lovğalıq, qorxaqlıq, xəyanət) münasibət bildirir.

3.3. Mənəviyyətin formalaşmasında dinin rolunu anladığını nümayiş etdirir.

3.3.1. Dinin mahiyyətini sadə formada şərh edir.

3.3.2. Dinlərin təbliğ etdiyi dəyərləri şərh edir.

3.3.3. Peyğəmbərləri və səmavi kitabları tanıyır.

3.4. Mənəvi borc haqqında təsəvvürlərə malik olduğunu nümayiş etdirir.

3.4.1. Mənəvi borc haqqında biliklərini nümunələr (həyati, bədii və təsviri sənət əsərləri) əsasında şərh edir.

4. Saęlamlıq və təhlükəsizlik

Şagird:

4.1. Saęlamlıęın mühafizəsi və saęlam həyat tərzi haqqında bilik və bacarıqlara malik olduğunu nümayiş etdirir.

4.1.1. Ətraf mühitdə orqanizmə mənfi təsir göstərən amilləri, saęlam həyat tərzinə zidd olan vərdişləri izah edir.

4.1.2. Mövsümə görə geniş yayılan xəstəliklərdən qorunma yollarını izah edir.

4.2. Həyat və saęlamlıq üçün təhlükə törədən mənbə və obyektləri tanıyır və nəzərə alır.

4.2.1. Məişətdə istifadə olunan qaz və elektrik avadanlıqlarından, habelə alışdırıcı, deşici və kəsici alətlərdən təhlükəsiz istifadə qaydalarını sadalayır.

4.2.2. Vaxtı ötmüş qida məhsullarından, dərman preparatlarından icazəsiz istifadənin həyat üçün təhlükəli olduğunu izah edir.

4.2.3. Zəruri yol nişanlarını (xəbərdarlıq, qadaęan, məlumatverici) fərqləndirir.

4.2.4. Nəqliyyat vasitələrində (gəmi, təyyarə) təhlükəsizlik qaydalarını (göyertənin kənarlarına yaxınlaşmamaq, xilasedici gödəkçədən və təhlükəsizlik kəməmindən istifadə, ayaq üstə durmamaq, mobil telefondan və digər texniki vasitələrdən istifadə etməmək) izah edir.

4.3. Fövqəladə hallar barəsində ilkin təsəvvürlərə malik olduğunu nümayiş etdirir.

4.3.1. Fövqəladə halları səciyyəvi xüsusiyyətlərinə görə izah edir.

4.3.2. Qəzalardan mühafizə vasitələrindən istifadə qaydalarını şərh edir.

4.3.3. Yerli şəraitə uyğun süni yaradılmış ekstremal vəziyyətlərdə (əleyhqaz, yanğınsöndürmə balonu) özünümühafizə bacarıqları nümayiş etdirir.

Fənn üzrə məzmun standartlarının reallaşdırılması cədvəli

	Tədris vahidləri və mövzular	Məzmun standartları	Saat
Canlı həyat			
1	Canlılar və cansızlar aləmi	1.1.1., 1.3.2.	2
2	Canlıların qidalanması	1.3.1., 1.3.2.	2
3	Canlılar və həyat	1.1.1., 1.1.3.	3
4	Torpaq	1.1.2.	2
	KSQ		1
5	Bitkilərin yayılması	1.1.1., 1.3.2.	2
6	Bitkilərin qruplaşdırılması	1.3.1.	2
7	Heyvanların qruplaşdırılması	1.3.1.	3
8	Ətraf mühitin qorunması	1.4.1., 1.4.2.	3
	KSQ		1
Ailə cəmiyyət və ünsiyyət			
9	Ailə və kollektiv	2.1.2., 2.1.3.	2
10	Ünsiyyət mədəniyyəti	2.1.1.	2
11	Başqa mədəniyyətlərə münasibət	3.1.2., 2.2.3., 1.1.3.	3
12	Müsbət və mənfi xüsusiyyətlərimiz	3.2.1., 3.2.2., 3.4.1.	2
	KSQ		1
13	Dinləri tanımaq	3.3.1., 3.3.2., 3.3.3.	3
14	Dövlətimiz	1.2.2.	3
15	Hüquqlarımız	2.4.1., 2.4.2., 2.1.3., 2.1.2.	2
16	Büdcəmiz	2.2.1., 2.2.2.	2
	KSQ		1
Hərəkət və istiqamət			
17	Duyğu orqanlarımız	1.3.3.	2
18	Coğrafi obyektlər	1.2.1.	2
19	Planın çəkilməsi	1.2.3.	3
	KSQ		1
20	Yol nişanları	4.2.3.	3
21	Nəqliyyatdan istifadə qaydaları	4.2.3.	3
	KSQ		1
Sağlamlıq və təhlükəsizlik			
22	Təhlükələrdən qorunmaq	4.2.1.	2
23	Fövqəladə hallarda davranış qaydaları	4.3.1., 4.3.2., 4.3.3.	3
24	Sağlamlığımız və vərdişlərimiz	4.1.1.	2
25	Qida təhlükəsizliyi	4.2.2.	2
	Ümumiləşdirici dərs		1
	KSQ		1

III SİNİF Həyat bilgisi FƏNNİ ÜZRƏ MƏZMUN STANDARTLARININ İNTEQRASIYA İMKANLARI

MÖVZULAR	MƏZMUN STANDARTLARI	İNTEQRASIYA İMKANLARI
Canlı həyat		
Canlılar və cansızlar aləmi	1.1.1., 1.3.2.	Az. d. 2.1.1.
Canlıların qidalanması	1.3.1., 1.3.2.	Riy. 2.2.1., 5.1.2. İnf. 1.1.2.
Canlılar və həyat	1.1.1., 1.1.3.	Az. d. 2.1.1.
Torpaq	1.1.2.	Riy. 5.2.1., Ti. 3.1.2.
Bitkilərin yayılması	1.1.1., 1.3.2.	Az. d. 2.1.1., İnf. 1.1.2.
Bitkilərin qruplaşdırılması	1.3.1.	Riy. 2.2.1., 5.1.2.
Heyvanların qruplaşdırılması	1.3.1.	Riy. 2.2.1., 5.1.2.
Ətraf mühitin qorunması	1.4.1., 1.4.2.	İnf. 1.1.1., Tex. 3.1.2., Riy. 5.1.2.
Ailə cəmiyyət və ünsiyyət		
Ailə və kollektiv	2.1.2., 2.1.3.	F. t. 1.1.8., İnf. 1.1.4.
Ünsiyyət mədəniyyəti	2.1.1.	F. t. 4.1.2., İnf. 1.1.4.
Başqa mədəniyyətlərə münasibət	3.1.2., 2.2.3., 1.1.3.	İnf. 1.2.1., 1.2.2., 2.2.3., Riy. 1.2.8., 2.1.5., İnf. 4.2.3., 4.1.3., Riy. 1.1.6., 1.1.7., 1.3.1., 2.2.2., 2.3.2., 4.2.4.
Müsbət və mənfi xüsusiyyətlərimiz	3.2.1., 3.2.2., 3.4.1.	İnf. 1.1.4., Riy. 5.1.3., Az. d. 1.1.2., İnf. 2.2.3., Riy. 5.1.3.
Dinləri tanımaq	3.3.1., 3.3.2., 3.3.3.	İnf. 1.1.1., 1.1.2., İnf. 1.1.1., 1.1.2., 2.2.1., İnf. 1.2.1.
Dövlətimiz	1.2.2.	Az. d. 3.1.4., Ti. 1.1.3.
Hüquqlarımız	2.4.1., 2.4.2., 2.1.3., 2.1.2.	Riy. 1.2.6., 5.1.3., İnf. 1.1.2., 4.1.3., İnf. 4.1.3., F. t. 1.1.8., İnf. 1.1.4.
Büdcəmiz	2.2.1., 2.2.2.	Riy. 1.3.4., 2.1.4., 5.1.3., İnf. 3.3.5. Tex. 4.1.1., Riy. 1.2.8., 1.2.5., 1.2.7., 1.2.8., 1.3.4., 2.2.2 .
Hərəkət və istiqamət		
Duyğu orqanlarımız	1.3.3.	İnf. 1.1.1.
Coğrafi obyektlər	1.2.1.	Riy. 1.2.8., 1.3.3., 4.2.2., Tex. 4.1.1., Az.d. 1.2.1., 4.1.3.
Planın çəkilməsi	1.2.3.	Riy. 1.2.3., 1.2.4., 1.3.3., 3.1.1., T. i. 3.1.2.
Yol nişanları	4.2.3.	İnf. 2.2.3., 2.1.1.,
Nəqliyyatdan istifadə qaydaları	4.2.3.	İnf. 2.2.3., 2.1.1.
Sağlamlıq və təhlükəsizlik		
Təhlükələrdən qorunmaq	4.2.1.	F. t. 1.1.6., Tex. 2.1.2., 2.1.3.
Fövqəladə hallarda davranış qaydaları	4.3.1., 4.3.2., 4.3.3.	İnf. 1.2.2., Riy. 5.1.2.
Sağlamlığımız və vərdişlərimiz	4.1.1.	F. t. 1.1.2., 1.1.3.
Qida təhlükəsizliyi	4.2.2.	İnf. 1.2.3., Riy. 1.3.3.

Həyat bilgisi fənninin tədrisinə dair tövsiyələr

Ümumtəhsil məktəblərində Həyat bilgisi fənninin tədrisi Həyat bilgisi fənni proqramı əsasında həyata keçirilir. İbtidai sinif şagirdlərinin yaş və fizioloji xüsusiyyətlərini, əqli inkişaflarını nəzərə almaqla "nələri, necə və hansı həcmdə öyrətmək" sualı bu fənni tədris edən müəllimləri hər zaman düşündürür. Müəllimlərin bu sahədə əldə etdikləri uğurlar çox olsa da, bəzi məqamlara xüsusi olaraq diqqət yetirmələri məqsədəuyğundur.

- Perspektiv və gündəlik planlaşdırmanın hazırlanmasına verilən tələblərin nəzərə alınması;
- Təlim prosesində müxtəlif üsullardan istifadə etməklə şagird nailiyyətlərinin yüksəldilməsi;
- Şagirdlərdə həyati əhəmiyyətli bacarıqların formalaşdırılması;
- Təlim prosesində şagirdlərin istəklərinin, meyil-maraqlarının nəzərə alınması və tədqiqatçılıq bacarıqlarının inkişafının təmin edilməsi;
- Təlimin səmərəliliyinin təmin olunması baxımından praktik dərslərə üstünlük verilməsi, əyani-niliyin təmin olunması;
- Qiymətləndirmə vasitələrinin standartların tələblərinə uyğun hazırlanması.

İllik planlaşdırmanın aparılmasına dair tövsiyələr

Uğurlu və nəticəyönümlü təlim prosesinin təşkili əvvəlcədən mükəmməl hazırlanmış planlaşdırmadan asılıdır. Ümumi təhsil müəssisələrində planlaşdırma iki cür aparılır: illik (perspektiv) planlaşdırma; gündəlik (cari) planlaşdırma.

İllik planlaşdırma mahiyyət etibarilə perspektiv planlaşdırmaadır. Bu növ planlaşdırma özündə müəllimin hər hansı fənnə aid nəzərdə tutulmuş sinif üzrə illik fəaliyyətini əhatə edir. Orada konkret sinif üzrə məzmun standartları, təlim məqsədləri, tədris vahidləri və mövzular, inteqrasiya, qiymətləndirmə və sair məsələlər əhatə olunur. Bu növ planlaşdırmada yalnız məsələlərin adları çəkilir və müvafiq qaydada qısa və konkret qeydlər aparılır.

Hər bir müəssisənin strateji planı olduğu kimi, bir fənnin tədrisi üçün də mükəmməl bir illik plan tərtib edilməlidir. Lakin bu plan nə qədər mükəmməl olsa da, təxminidir. Çünki il ərzində şagirdlərin hansısa mövzunu yaxşı dərk etməməsi, dərs saatinin nəyə görə təxirə düşməsi, resursların dəyişməsi, başqa fənlərlə inteqrasiyanın yaradılması, qiymətləndirmənin üsul və vasitələrinin dəyişdirilməsi illik planda dəyişikliyin aparılmasına şərait yaradır.

İllik planı hazırlamaq üçün müəllim əvvəlcədən ciddi şəkildə hazırlıq işi aparmalı olur. Bu isə ondan bir sıra bacarıqların olmasını tələb edir.

- **Məzmun standartlarına əsasən dərslərdəki tədris vahidi və mövzular üzrə dəqiqləşmələrin aparılması;**
- **Tədris vahidlərinin və mövzuların ardıcılığının müəyyənləşdirilməsi;**
- **İnteqrasiya imkanlarının müəyyən edilməsi;**
- **Əlavə resursların seçilməsi ;**
- **Mövzulara görə məqsədyönlü vaxt bölgüsünün aparılması**

QEYD:

- Əlavə resursların seçilməsi mövzunu, inteqrasiyanı müəyyənləşdirdikdən sonra aparılmalıdır. Həyat bilgisinin tədrisi zamanı həm elektron (saytlar, video resurslar, öyrədici proqramlar, elektron dərsliklər, tədrislə bağlı oyunlar, təqdimatlar və s.), həm də çap resurslarından (kitab, jurnal, qəzet, buklet, şəkillər və s.) istifadə etmək olar.

- Planlaşmanı tərtib edərkən fənnin tədrisinə ayrılan ümumi saatdan kənara çıxmaq şərtilə şagirdlərin çətin qavradıqları, yalnız bu sinifdə tədris olunan mövzulara çox, asan və aşağı siniflərdən məlumatlı olduqları mövzulara isə az vaxt ayıra bilərsiniz. Lakin unutmayın ki, dərslik layihələr üzərində qurulduğundan və mövzular içərisində bir sıra sual və tapşırıqlara, araşdırmaya yer verildiyindən vaxt bölgüsünə xüsusi diqqət edilməlidir.

Sizə təqdim olunan təxmini illik planlaşmadır və siz bu planlaşma əsasında öz sinfinizin şagirdlərinin potensial imkanlarını, məktəbin maddi-texniki bazasını, infrastrukturunu, hətta yerləşdiyi regionu nəzərə almaqla bu planda dəyişiklik edə bilərsiniz.

III sinif üçün Həyat bilgisi fənni üzrə təxmini illik planlaşdırma

Mövzular üzrə reallaşan standartlar	Tədris vahidi	Mövzular	İnteqrasiya	Resurslar	Saat
1.1.1. 1.3.2.	Canlı həyat	Canlılar və cansızlar aləmi	Az. d. 2.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, şəkillər, A4 ölçüsündə vərəq, stikerlər, yapışqan	2
1.3.1. 1.3.2.		Canlıların qidalanması	Riy. 2.2.1., 5.1.2., İnf. 1.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, şəkillər, A4 ölçüsündə vərəq, stikerlər, yapışqan	2
1.1.1., 1.1.3.		Canlılar və həyat	Az. d. 2.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, 3 plastik dibçək, cücərdilmiş toxum, mismar, torpaq	3
1.1.2.		Torpaq	Riy. 5.2.1., T. i. 3.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, şəffaf qab, su, torpaq, şam, nəlbəki	2
KSQ					1
1.1.1., 1.3.2	Canlı həyat	Bitkilərin yayılması	Az. d. 2.1.1., İnf. 1.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, pambıq, ventilyator, lobya toxumu	2
1.3.1.		Bitkilərin qruplaşdırılması	Riy. 2.2.1., 5.1.2.	dərslik, müxtəlif bitki şəkilləri, iş dəftərləri, yapışqan	2
1.3.1.		Heyvanların qruplaşdırılması	Riy. 2.2.1., 5.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, şəkillər, yapışqan	3
1.4.1., 1.4.2.		Ətraf mühitin qorunması	İnf. 1.1.1., Tex. 3.1.2., Riy. 5.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, şəkillər	3
KSQ					1

Mövzular üzrə reallaşan standartlar	Tədris vahidi	Mövzular	İntegrasiya	Resurslar	Saat
2.1.2., 2.1.3.	Ailə, cəmiyyət və ünsiyyət	Ailə və kollektiv	Az. d. 2.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, müxtəlif qalxan şəkilləri, qayçı, yapışqan, rəngli karandaş	2
2.1.1.		Ünsiyyət mədəniyyəti	Riy. 2.2.1., 5.1.2., İnf. 1.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, müxtəlif simvollar, vatman kağızı, yapışqan, ailə və sinif kollektivinin şəkilləri	2
3.1.2., 2.2.3., 1.1.3.		Başqa mədəniyyətlərə münasibət	Az. d. 2.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, kağız, rəngli karandaşlar, şəkillər	3
3.2.1., 3.2.2., 3.4.1.		Müsbət və mənfi xüsusiyyətlərimiz	Riy. 5.2.1., T. i. 3.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, rəngli kağızlar, rəngli karandaşlar, yapışqan və A4 ölçüsündə vərəq	2
KSQ					1
3.3.1., 3.3.2., 3.3.3.	Ailə, cəmiyyət və ünsiyyət	Dinləri tanımaq	Az. d. 2.1.1., İnf. 1.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, kağız, rəngli karandaşlar, şəkillər	3
1.2.2.		Dövlətimiz	Riy. 2.2.1., 5.1.2.	dərslik, A4 ölçüsündə vərəq, qələm, zərf, rəngli qələmlər, rəngli kağızlar, qayçı, fotosəkillər	3
2.4.1., 2.4.2., 2.1.3., 2.1.2.		Hüquqlarımız	Riy. 2.2.1., 5.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, qutu, üç rəngdə kiçik kağızlar, qələmlər	2
2.2.1., 2.2.2.		Büdcəmiz	İnf. 1.1.1., Tex. 3.1.2., Riy. 5.1.2.	dərslik, stepler, dəftər, müxtəlif çəklər (işıq, qaz pulu, su pulu çəkləri), qələm, rəngli karandaşlar	2
KSQ					1
1.3.3.	Hərəkət və istiqamət	Duyğu orqanlarımız	İnf. 1.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, karton qutu, portağal, yaxud alma, göz bağlamaq üçün dəsmal	2
1.2.1.		Coğrafi obyektlər	Riy. 1.2.8., 1.3.3., 4.2.2., Tex. 4.1.1., Az. d. 1.2.1., 4.1.3.	dərslik, iş vərəqləri, rəngli qələmlər, sulu boya, yapışqan, süngər, qayçı	2
1.2.3.		Planın çəkilməsi	Riy. 1.2.3., 1.2.4., 1.3.3., 3.1.1. T. i. 3.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, qələm, xətkəş, yaxud metrə	3
KSQ					1
4.2.3.		Yol nişanları	İnf. 2.2.3., 2.1.1	şəkillər, yol nişanları, iş vərəqləri, yapışqan	3
4.2.3.		Nəqliyyatdan istifadə qaydaları	İnf. 2.2.3., 2.1.1	dərslik, iş vərəqləri, nəqliyyat vasitələrinin şəkilləri, yapışqan	3
KSQ					1

Mövzular üzrə reallaşan standartlar	Tədris vahidi	Mövzular	İnteqrasiya	Resurslar	Saat
4.2.1.	Sağlamlıq və təhlükəsizlik	Təhlükələrdən qorunmaq	F. t. 1.1.6., Tex. 2.1.2., 2.1.3.	dərslük, iş vərəqləri, müxtəlif məişət avadanlıqlarının şəkilləri, yapışqan	2
4.3.1., 4.3.2., 4.3.3.		Fövqəladə hallarda davranış qaydaları	İnf. 1.2.2., Riy. 5.1.2.	dərslük, iş vərəqləri, yanğından mühafizə alətlərinin şəkilləri, iş dəftəri, yapışqan və qələm	3
4.1.1.		Sağlamlığımız və vərdişlərimiz	F. t. 1.1.2., 1.1.3.	dərslük, iş vərəqləri, müxtəlif içki növlərinin qabları (qazlı içki, təbii meyvə şirəsi, şokoladlı süd, enerji içkisi, soyuq çay və sadə su), plastik paketlər, qara marker, bir ədəd çay qaşığı, yapışqan, 1 kq şəkər tozu, skoç, lupa və karton	2
4.2.2.		Qida təhlükəsizliyi	İnf. 1.2.3., Riy. 1.3.3.	dərslük, iş vərəqləri	2
		Ümumiləşdirici dərs			
KSQ					1
CƏMI					68

Həyat bilgisi fənninin tədrisində layihələrin icrası

Dərsləyin hər bölməsində dərslərin əsas hissəsinin reallaşdırılmasına, mövzunun izahına şərait yaradacaq layihə və təcrübələr təqdim edilmişdir. Layihələrin hazırlanması müxtəlif mövzuların müstəqil şəkildə tədqiq edilməsi deməkdir. Onları hazırlayarkən müəllim mövzu və ya problemi müəyyən edir, şagirdlərə bunlardan birini seçmək imkanı yaradır. Layihələr həyata keçirilərkən problem konkret qoyulmalıdır. Müəllim və şagirdlər birlikdə layihə üzərində işin başlama və başa çatma müddətini, istifadə olunacaq əyani vasitələri, bunları əldə etmək yollarını, iş formalarını (fərdi, yoxsa qrup şəklində) müəyyən etməlidirlər. İş prosesində müəllim suallara cavab verə və ya uşaqlara yol göstərə bilər. İşin icrasına isə şagirdlər özləri cavabdehdir. Tədqiqatın nəticəsi müxtəlif formada (cədvəl, mətn, təqdimat, qrafik və s.) təqdim oluna bilər. Dərsləkdə təqdim edilən layihələr nümunə xarakterli olsa da, çox praktik və maraqlıdır. Bu layihələr şagirdlərin diqqətini çəkəcək və nəticə almalarına yardım edəcək, eyni zamanda, evdə müstəqil araşdırma aparmalarına da şərait yaradacaqdır.

Dərslərin reallaşdırılması və izahı, əsasən, layihələr üzərində həyata keçiriləndi üçün müəllimlər layihələrin icrasına xüsusi diqqət yetirməlidirlər. Layihənin və təcrübələrin icrası üçün lazım olan şəkillərin və ləvazimatların əvvəlcədən hazırlanması vacibdir. Nümunələr dərsləkdə verilir. Bəzi layihələrin (təcrübələrin) reallaşdırılması üçün (dərslə 3 saat ayrıldıqda) zaman lazım gəldiyindən şagirdlərin özlərinin mövzu ilə bağlı hazırlıq aparması istənilə bilər.

Dərsləkdəki yeniliklər

I, II sinif Həyat bilgisi dərsləyi kimi, III sinif dərsləyi də yeni konsepsiya əsasında hazırlanıb. 1-ci və 2-ci siniflərdəki daha kiçik yaşlı uşaqlar üçün yaradılan nağıl obrazlarını bu dəfə yeni – “Kitab qız” və “Kitab oğlan” obrazları əvəz edib. Bu obrazlar öz görünüşləri, dərslənin müxtəlif mərhələlərində fəal iştirakı şagirdlər üçün maraqlı olmaqla yanaşı, “bərabər fəaliyyət” konsepsiyası daxilində onların aktivliyini də təmin edəcək, şagirdlərə bilik öyrənməyi, kitaba, dərsləyə marağı təşviq edəcək, həm də təxəyyüllərinin inkişafına yardım göstərəcəkdir. Obrazlardan biri, nisbətən böyük olan “Kitab oğlan” öyrədən, digəri isə öyrənməyə çalışan rolundadır. Dərsləlik boyu hər ikisinin bəlli yeri və funksiyası mövcuddur. Mövzu ilə bağlı məlumat mətni və tədqiqat sualı “Kitab oğlan”ın köməliyi ilə təqdim edilir. Layihədən çıxarılan nəticə, dərslədən alınan nəticə, əlavə məlumat xarakteri daşıyan “Maraqlı” və “Peşə” rubrikaları isə “Kitab qız”ın iştirakı ilə təqdim olunur.

Bu konsepsiya dərsləyə estetik, maraqlı və rəngarəng görüntü verməkdən başqa, həm də şagirdlərin dünyagörüşünə, təhlil və tətbiq bacarıqlarına, məntiqi və tənqidi təfəkkürünün inkişafına müsbət təsir göstərəcək şəkildə işlənmişdir. Şəkillər (məsələn, “Maraqlı”, “Peşə”) maraqlı dizayn detalları ilə dəstəklənmişdir. O detallar belə dərsləkdən istifadə zamanı müəllimə və şagirdə yardımçı ola bilər.

Dərsləkdəki daha bir yenilik müvafiq mövzularla bağlı şagirdləri əlavə tədqiqatlara, internet resurslarına yönəltmək üçün istifadə edilən QR kod (küar kod), multimedia fayllarıdır. Keçirilən layihə və təcrübələrin QR kod vasitəsilə təqdimi də müəllimlərə layihənin və ya təcrübənin reallaşdırılması imkanı olmadığı təqdirdə, nümayiş etdirilməsi imkanı qazandıracaqdır. Belə fərqli yanaşma şagirdlərdə bu fənnə olan marağı artıracaq, onları təqdim olunan mövzuları daha dərindən öyrənməyə sövq edəcəkdir. Şagird dərslədən sonra telefon vasitəsilə QR kodları skan etməklə həmin materiallarla müstəqil şəkildə tanış ola biləcəkdir.

Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinə dair tövsiyələr

Qiymətləndirmə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönələn və onu idarə edən vacib amildir. Şagird nailiyyətlərinin inkişafına xidmət edən qiymətləndirilmə müəllimdən yaradıcılıq tələb edən prosesdir.

Ümumi təhsil məktəblərində tətbiq olunan fənn kurikulumları ilə əlaqədar olaraq müəllimlərdə müasir qiymətləndirmənin necə aparılması, hansı üsul və vasitələrə üstünlük verilməsi sualları yaranır. Təlim prosesinin ayrılmaz hissəsi olan məktəbdaxili qiymətləndirmə diaqnostik (ilkin səviyyənin qiymətləndirilməsi), formativ (fəaliyyətin qiymətləndirilməsi), summativ (kiçik, böyük və yekun) qiymətləndirmədən ibarətdir. Qiymətləndirmə növləri şagirdləri hər bir fənnin məzmun standartlarında göstərilən əsas bilik və bacarıqların əldə edilməsinə yönəlmiş fəaliyyət istiqamətləri ilə təmin edir. Diaqnostik qiymətləndirmə hər bir fənn müəlliminin təlim məqsədləri və təlim strategiyalarında çevik dəyişikliklər aparmasına imkan yaradır. Belə ki hər bir müəllim keyfiyyətli dərslər yiyələnmək üçün başlanğıcda özünə "Şagirdlərin bilik və bacarıqlarının səviyyəsi necədir?", "İl ərzində və yaxud da aşağı sinifdə tədris edilmiş materialı necə mənimsəyiblər?", "Əldə olunmuş bilikləri tətbiq edə bilirlərmi?", "Sinifdəki şagirdlərlə işe haradan başlanılmalıdır?", "Şagirdlərin müəyyən bilik və bacarıqlara yiyələnmələri üçün hansı məsələlərə xüsusi diqqət yetirilməlidir?" kimi suallar verməlidir. Məhz bu suallara cavab tapmaq üçün müəllim şagirdin, müvafiq hallarda qrup və ya sinfin hazırkı vəziyyətinə qiymət verməlidir. Bu baxımdan diaqnostik qiymətləndirmə təlimin hər hansı bir mərhələsində – təhsil səviyyəsinin, dərslərin, tədris vahidlərinin əvvəlində sinifdəki şagirdlərin bilik və bacarıqlarını müəyyən edir. Eyni zamanda, şagird bir ümumtəhsil məktəbindən digərinə gəldikdə, sinfi dəyişdikdə və digər zəruri hallarda onun bilik və bacarıqları haqqında məlumat toplamaq, şagirdə fərdi yanaşmanı təmin etmək, öyrənilmiş materialın təkrarına vaxt itirməmək məqsədilə aparılır. Bu qiymətləndirmənin nəticələri rəsmi sənədlərdə qeyd olunmur, müəllimin şəxsi qeyd dəftərində öz əksini tapır, nəticələr barədə valideynlər, sinif rəhbəri və digər fənn müəllimləri məlumatlandırılır. Məktəbdaxili qiymətləndirmənin digər növü olan formativ qiymətləndirmə qəbul edilmiş standartların reallaşmasına istiqamətlənən irəliləyişlərin monitorinqi sinifdə hər bir şagirdin inkişafının hərəkətverici amilinə, təlimin həlledici komponentinə çevrilir. Müəllim belə monitorinq vasitəsilə tədris prosesini tənzimləyir, bütün şagirdlərin irəliləyişlərini təmin edir, eyni zamanda uğur qazana bilməyən şagirdlərin ehtiyaclarını öyrənərək onlara əlavə köməklik göstərir. Bu qiymətləndirmə fənni tədris edən müəllim tərəfindən məzmun standartlarından irəli gələn təlim məqsədləri əsasında hazırlanmış meyarlar üzrə dərslər ili ərzində müntəzəm olaraq aparılır. Meyarlar 4 səviyyədə (zəruri hallarda 3-5 səviyyə də ola bilər) müəyyənləşdirilə bilər. Formativ qiymətləndirmənin nəticələri sinif jurnalında qeyd olunmur. Bu nəticələr şagirdin məktəbli kitabçasında (meyarlar şəklində) və müəllimin qeyd kitabçasında öz əksini tapır.

Məsələ:

Mövzu: Canlılar və cansızlar aləmi.

Standart: 1.1.1. Varlıqlar, hadisələr arasındakı əlaqələri sadə formada şərh edir.

Qiymətləndirmə meyarı: şərh etmə

I	II	III	IV
Təbiətdə canlı və cansızlar arasındakı əlaqəni çətinliklə şərh edir.	Təbiətdə canlı və cansızlar arasındakı əlaqəni şərh edərkən səhvlərə yol verir.	Təbiətdə canlı və cansızlar arasındakı əlaqəni müəllimin suallarına əsasən şərh edir.	Təbiətdə canlı və cansızlar arasındakı əlaqəni nümunələrlə şərh edir.

Dərslıkdəki layihələri aşağıdakı meyarlarla qiymətləndirə bilərsiniz:

Meyarlar	HƏ	YOX
Təqdimatda bütün qrup üzvlərinin iştirak etməsi		
Təqdimatçının fikirlərini aydın və dəqiq ifadə etməsi		
Layihənin icrasında ardıcılığın və sistemliliyin gözlənilməsi		
Layihə əsasında düzgün nəticənin əldə olunması		

Layihənin hazırlanmasına verilən tələblərlə bağlı əlavə məlumatı aşağıdakı mənbələrdən əldə etmək olar.

1. Z.Veysova. Fəal təlim metodları. Bakı, 2007.
2. <http://festival.1september.ru/articles/414629/>

Bir məzmun standartı dərslıkdəki bir neçə mövzuda reallaşdığına görə həmin standartlara əsasən müəyyən olunmuş qiymətləndirmə meyarları növbəti müvafiq dərslərdə də istifadə edilir.

Yekun (summativ) qiymətləndirmə standartlarının mənimsənilməsi istiqamətində şagirdlərin əldə etdiyi irəliləyişləri dəyərləndirir. Bu qiymətləndirmə qiymətləndirmə standartlarına əsasən il ərzində bölmələrin, yarım ilin və ilin sonunda həyata keçirilir. Summativ qiymətləndirmənin nəticələri rəsmidir və keçirilədiyi tarixdə sinif jurnalında qeyd olunur. Summativ qiymətləndirmənin aparılması üçün yalnız test üsuluna üstünlük verməməli, yoxlama yazı işləri, layihə, şifahi sorğu, tapşırıqvermə və s. qiymətləndirmə üsullarından da istifadə olunmalıdır.

Summativ qiymətləndirmə mövzu, bəhs və bölmənin, həmçinin yarımillərin sonunda keçirilir. Bölmənin sonunda və daxilində keçirilən summativ qiymətləndirmə kiçik summativ qiymətləndirmə (KSQ), yarımillərin sonunda keçirilən summativ qiymətləndirmə isə böyük summativ qiymətləndirmə (BSQ) adlandırılır.

"Qayda"lara əsasən kiçik və böyük summativ qiymətləndirmələrdə nəticələr maksimum 100 bal ilə göstərilir. Formal sənədləşmədə istifadə edilmək və valideynlərə aydın olmaq üçün bu ballar "2", "3", "4", "5" qiymətlərinə uyğunlaşdırılır. Ballar hesablanaraq sinif jurnalına və "Məktəbli kitabçası"na yazılır.

Üzrsüz səbəbdən kiçik summativ qiymətləndirmədə iştirak etməyən təhsilənlərin həmin qiymətləndirmə üzrə balı "0" qəbul edilir və yarımillik balların hesablanmasında nəzərə alınır.

Üzrlü (xəstəlik (tibbi arayış təqdim edildikdə), bədbəxt və fəvqəladə hadisə) səbəbdən kiçik summativ qiymətləndirmənin hər hansı birində iştirak etməyən təhsilənlərin kiçik summativ qiymətləndirmədə iştirak etməməsi yarımillik balların hesablanmasında nəzərə alınmır. Təhsilənlərin iştirak etmədiyi kiçik summativ qiymətləndirmə növbəti kiçik summativ qiymətləndirməyədək təşkil edilir.

Şagirdlərin mövzuları mənimsəmə üsulları

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, illik planlaşdırılma aparılarkən məktəbin imkanları ilə yanaşı, şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinin, öyrənmə tərzlərinin də nəzərə alınması vacibdir. Bir sinifdə müxtəlif yollarla öyrənə bilən şagirdlər vardır. Müasir dərsdə müxtəlif təlim üsul və formalarından istifadə etmək vacibdir. Lakin bəzən öyrənmə tərzinizə üstünlük verməyiniz sinfinizdəki digər yollarla öyrənən şagirdləriniz üçün məqsədmüvafiq olmaya bilər. Bunun üçün sizə ən çox üstünlük verilən öyrənmə tərzləri ilə bağlı qısaca məlumat vermək istərdik:

- Əyani öyrənmə tərzinə malik olanlar şəkillər, diaqramlar, nümayişlər, paylama materialları, filmlər, flipçartlar və s. daxil olmaqla görünən və ya müşahidə olunan vasitələrlə daha rahat öyrənirlər. Hər hansı bir tapşırığı yerinə yetirmək üçün ya təlimatı özü oxumalı, ya da yoldaşlarından birinin həmin təlimatı icra etməsini izləməsi vacibdir. Yalnız bundan sonra o, tapşırığı yerinə yetirə bilər.
- Eşidərək öyrənmə tərzinə malik olanlar məlumatın dinləmə yolu ilə ötürülməsinə üstünlük verirlər. İstənilən tapşırığı icra etmələri üçün müəllimin təlimatına qulaq asmaları vacibdir.
- Kinestetik (yerinə yetirərək) öyrənmə tərzinə malik olanlar təcrübəyə üstünlük verirlər – toxunmaq, hiss etmək, təcrübədən keçirmək və s. Kinestetik öyrənənlər tapşırığı sınaqdan keçirərək və bunu yerinə yetirərək öyrənə bilirlər.

Mövzuların gündəlik planlaşdırılmasına dair tövsiyələr

Tədris prosesində fəal təlim üsullarından istifadə şagirdlərin təhsilə, elmə marağını artırmaqla yanaşı, onlarda əməkdaşlıq, yaradıcılıq, tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin formalaşmasına imkan yaradır, dərsin strukturu qarşısında müəyyən tələblər qoyur.

Gündəlik dərs planını hazırlayarkən, ilk növbədə, öz işinizi mövzunun, standartın, məqsədin, iş forması və iş üsulunun, inteqrasiya imkanlarının, resursların müəyyənləşdirilməsi ilə başlayın. Yuxarıda sadalananların hər birinin düzgün müəyyən edilməsində alt standartlar mühüm rol oynayır. Eyni zamanda, müasir dərsin hər bir mərhələsi alt standartın reallaşmasına yönəlməlidir.

Müasir dərsin strukturunu 3 hissəyə bölmək olar. Giriş hissəyə – motivasiya, tədqiqat sualı; əsas hissəyə – informasiyanın mübadiləsi, informasiyanın müzakirəsi; yekun hissəyə – nəticə və ümumiləşdirmə, yaradıcı tətbiqetmə və qiymətləndirmə aid edilə bilər.

Dərslidə yer alan bütün mövzuların gündəlik planlaşdırılmasına dair tövsiyələri sizə təqdim edirik.

Mövzu

1

Canlılar və cansızlar aləmi

- Standart:** 1.1.1. Varlıqlar, hadisələr arasındakı əlaqələri sadə formada şərh edir.
1.3.2. Canlılar arasındakı əlaqəni izah edir.
- Məqsəd:** Təbiətdə canlı və cansız varlıqlar arasındakı əlaqəni sadə formada şərh edir.
Təbiətdəki canlılar arasındakı əlaqəni izah edir.
- Təlim formaları:** kollektivlə iş, kiçik qruplarla iş
- Təlim üsulları:** beyin həmləsi, müzakirə
- Resurslar:** dərslik, iş vərəqləri, şəkillər, A4 ölçüsündə vərəq, stikerlər, yapışqan

Dərs ilinin başlanması ilə əlaqədar olaraq, ilk dərsin bir neçə dəqiqəsində (ilk dərs saati da ola bilər) diaqnostik qiymətləndirmə aparıla bilər. Bunun üçün, ilk növbədə, nəyi müəyyən edəcəyinizi özünüz üçün aydınlaşdırmalısınız. Yəni siz bu barədə valideynlərimi məlumat verəcəksiniz, yaxud bu, il ərzində reallaşdıracağınız standartlarla, ya da şagirdlərin öyrənmə tərzini, kimlərlə daha yaxşı əməkdaşlıq etdikləri ilə əlaqədar informasiya əldə edəcəyinizlə bağlıdır. Topladığınız məlumatı təhlil etməklə dərs ili ərzində işinizi necə quracağınızı müəyyən etmək sizə asan olacaq.

Mövzunun tədrisinə illik planda 2 saat vaxt ayrılmışdır. Mövzu dərs ilinin ilk mövzusu olduğundan nəzərə alınmalıdır ki, şagird, ümumiyyətlə, aşağı sinifdən öyrəndikləri canlı və cansız varlıqlar haqqında nəyi xatırlayır. Bunun üçün bir neçə motivasiya nümunəsindən istifadə edə bilərsiniz:

Nümunə 1. Elektron lövhədə həm canlılara, həm də cansızlara aid şəkillər nümayiş etdirərək “Bu şəkilləri necə qruplaşdırıla bilər?”, “Qruplaşmanı nə üçün bu cür etdiniz?” kimi suallar verə bilərsiniz.

Nümunə 2. Lövhəni iki yerə (canlı varlıqlar, cansız varlıqlar) ayırmaqla, cütlərə canlı və cansız varlıqların şəkilləri (yaxud da rəngli stikerlə bu varlıqların adı yazıla bilər) paylanılır. Hər cütlük bu varlıqların canlı və cansız olduğunu müəyyən edərək lövhədəki müvafiq sütuna yapışdırır.

Motivasiyanı bu və yaxud da başqa formada qursanız belə, tədqiqat “Təbiətdə canlı və cansızlar arasında, canlıların bir-biri arasında nə kimi əlaqə vardır?” sualı ətrafında aparılacaqdır.

Fərziyyələr şagirdlərin tədqiqat sualına verə biləcəkləri cavablardır. Onların cavablarını motivasiyanın əvvəlindəki şəkillər üzərində əlaqələndirmək olar.

Tədqiqatın aparılması kollektivlə həyata keçirilərsə, aşağıdakı plan əsasında ardıcılıqla nümunələr göstərməklə, videoçarx nümayiş etdirməklə dərsə davam edə bilərsiniz.

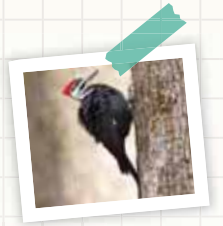
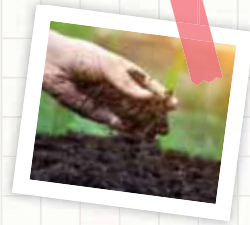
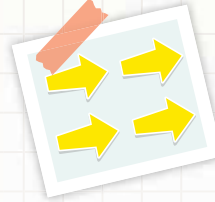
- Canlılara xas olan xüsusiyyətləri (qidalanma, tənəffüs, çoxalma, böyümə və inkişaf, hərəkətilik, ifrazat, qıcığa cavab vermək) bir canlı üzərində müzakirə etmək;
- Təbiətdəki canlıların nə üçün cansızlara ehtiyacı olduğunu nümunələr əsasında müzakirə etmək;
- Qeyd olunanların onlar arasındakı əlaqə olduğunu qeyd etmək;
- Bununla bağlı şagirdlərin aşağı sinifdən Həyat bilgisi və “Azərbaycan dili” fənnindən öyrəndiklərini xatırlatmaq;
- Canlıların özləri arasındakı əlaqənin olduğunu (qida əlaqəsi, rəqabət münasibəti, yırtıcı-şikar münasibəti, əlverişli qarşılıqlı əlaqə) şəkillər və yaxud da videoçarx vasitəsilə nümayiş etdirməklə müzakirəsinə şərait yaratmaq.

Bu müzakirələr şagirdlərin ilk dərs saatında yeni bilikləri ilə əvvəlki biliklərini əlaqələndirmələrinə və növbəti dərs prosesindəki layihəyə cəlb olunmalarına şərait yaradacaq. Bu dərsin sonunda dərslikdəki tapşırıqlardan səh. 8-dəki sonuncu, səh. 9-dakı 3-cü tapşırıqları şagirdlərə işlətmək məqsəddəyüdür.

2-ci dərs saatında layihənin icrası nəzərdə tutulur. Layihələr şagirdlərin birgə yerinə yetirəcəkləri, onların təfəkkürünü inkişaf etdirən bir fəaliyyətdir. Şagirdlərin yaşı az olduğundan bu layihələrin müəllimin nəzarəti ilə yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulur. Əvvəlki dərsdə əldə olunan nəzəri biliklərin praktik tətbiqi bu dərs saatında reallaşdırılmalıdır. Şagirdlər əməkdaşlıq şəraitində dərs prosesində fəal iştirak etməklə, təcrübələrin də göstərdiyi kimi, təlim layihələrini çox böyük həvəslə icra edirlər. Dərslikdə verilən digər layihələr kimi, bu layihə də qısamüddətli olub 1 dərs saati üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Dərslikdə layihənin hazırlanması ardıcılığını mərhələlərlə göstərilmişdir. Layihə üzərində iş prosesində şagirdlərin suallarına cavab verə, onlara yol göstərə bilərsiniz, lakin öz işlərinə görə onlar özləri məsuliyyət daşıyırlar.

LAYİHƏ istifadə edilənlər

Layihə əsasında şagirdlər Yer üzündə həyatın mövcudluğu üçün təbiətdəki canlı və cansız varlıqlar arasında hansı qarşılıqlı əlaqənin olduğunu aydınlaşdıracaq, canlı varlıqların cansızlara ehtiyac duymasının səbəblərini müəyyən edəcəklər.

Layihənin qruplarla reallaşdırılması tövsiyə olunur.

Layihənin icrası üçün canlı və cansız varlıqların şəkillərinə, stikerlərə və A4 ölçüsündə vərəq, yapışqana ehtiyac olacaq.

Qruplara şəkillər paylanmalıdır. İlk addım olaraq onlar bir-biri ilə əlaqəsi olan canlıların şəkillərini seçməlidirlər. Bu varlıqlar arasında əlaqənin mövcudluğunu təqdim etmək üçün onlar seçdikləri şəkilləri A4 ölçüsündə vərəqin üzərinə yapışdırmalı, əlaqəni stikerlərin köməklili ilə göstərməlidirlər. Növbəti addım bir-biri ilə əlaqəsi olan cansızların seçilməsidir. Bu dəfə də əlaqə oxlar vasitəsilə göstərilir. Növbəti addım isə bir-biri ilə əlaqəsi olan canlıların və cansızların seçilməsi olacaq. Daha sonra bu əlaqə sxemi qurulacaq. Siz sinfin və şagirdlərin səviyyəsindən asılı olaraq, bu layihəni üç hissəyə ayıraraq da reallaşdırma bilərsiniz. Yəni yaradılan üç qrupun birinə "canlı-canlı", digərinə "canlı-cansız", üçüncüsünə isə "cansız-cansız" əlaqəsini qurmağı tapşırmaq mümkündür. Nəticə müzakirə edilərkən şagirdlərin canlı və cansızlar arasında əlaqənin vacibliyini, bütün təbiətin və dünyanın bu əlaqələr üzərində qurulduğunu, hansısa əlaqənin qida ilə bağlı olduğunu qeyd etmələrinə nail olun. Çalışın, şagirdlərin layihədən özləri nəticə çıxarsınlar. Dərsləkdə "Layihə" algoritmi ilə təqdim edilən hissədə yuxarıda təqdim olunan şərtlər layihənin gedişi haqqında təsəvvürün formalaşmasına, addımlarla verilən mərhələlər layihənin gedişinin təsvirinə, sonda verilən suallar isə şagirdlərin nəticə çıxarması üçün onların istiqamətləndirilməsinə xidmət edir.

Dərsləkdəki tapşırıqların yerinə yetirilməsi də bu dərs saatında həyata keçirilir. Səhifə 9-da yer alan sonuncu "Meşələrin məhv edilməsinin oradakı canlılara və onlar arasındakı əlaqəyə təsirini araşdırın." tapşırığı ev tapşırığı kimi verilə bilər.

Şagirdlərin qiymətləndirilməsi meyar əsasında həyata keçirilir.

Qiymətləndirmə meyarı: şərh etmə

I	II	III	IV
Təbiətdə canlı və cansızlar arasındakı əlaqəni çətinliklə şərh edir.	Təbiətdə canlı və cansızlar arasındakı əlaqəni şərh edərkən səhvlərə yol verir.	Təbiətdə canlı və cansızlar arasındakı əlaqəni müəllimin suallarına əsasən şərh edir.	Təbiətdə canlı və cansızlar arasındakı əlaqəni nümunələrlə şərh edir.

Layihəni aşağıdakı meyarlarla qiymətləndirə bilərsiniz:

Meyarlar	HƏ	YOX
Təqdimatda bütün qrup üzvlərinin iştirak etməsi		
Təqdimatçının fikirlərini aydın və dəqiq ifadə etməsi		
Layihənin icrasında ardıcılığın və sistemliliyin gözlənilməsi		
Layihə əsasında düzgün nəticənin əldə olunması		

Layihənin hazırlanmasına verilən tələblərlə bağlı əlavə məlumatı aşağıdakı mənbələrdən əldə edə bilərsiniz.

1. Z.Veysova. Fəal təlim metodları. Bakı, 2007
2. <http://festival.1september.ru/articles/414629/>

Mövzu

2

Canlıların qidalanması

Standart: 1.3.1. Bitkiləri və heyvanları səciyyəvi əlamətlərinə görə qruplaşdırır.
1.3.2. Canlılar arasındakı əlaqəni izah edir.

Məqsəd: Canlıları müxtəlif əlamətlərinə görə qruplaşdırır.
Canlılar arasındakı qida əlaqəsini izah edir.

Təlim formaları: kollektiv, kiçik qruplarla iş
Təlim üsulları: beyin həmləsi, şaxələndirmə, müzakirə
Resurslar: dərslik, iş vərəqləri, şəkillər, plastik qab, çınqıl, torpaq, soxulcan

2 Canlıların qidalanması

Azərbaycan uzun ömürlü ki, təbii mühitdədir, onu öyrənməyə çalışın. Müəhiddən cəmiyyətimizdəki ki, təbiətin əsas hissələri olan canlılarda bir çox yeni xüsusiyyətlər var. Buna görə də canlıları daha asan öyrənmək üçün onları özər xüsusiyyətlərinə görə qruplaşdırılır.

Bu xüsusiyyətlərdən biri də qidalanma. Məsələn, inək, qoyun, dovşan kimi bəzi heyvanlar bitkilərlə qidalanır. Bəzi canlılar ətiyən heyvanlardır.

Bəzi heyvanlar ərişiq əti, yəni bəzə heyvanlarla qidalanır. Bu canlılar isə ətiyən heyvanlar deyil. Onları yərişiq ətiyən heyvanlar deyil.

Təbiətdə həm bitki, həm də heyvanlarla qidalanan canlılar da var. Məsələn, qamışı, qamışı, kəpənək, kəpənək bu cür canlılardır.

Sizcə, həm bitki, həm də ətiyən canlıları necə adlandırmaq olar?

qidalanma

Təcrübə

Tabiatda canlıların necə qidalandığını bilmək üçün aparılan təcrübələrdən biri də soxulcanla bağlıdır.

Gəlin biz də özər təcrübə keçirək.

- 1 Plastik qabın bir tərəfini kəsin.
- 2 İçində soxulcan olan torpaq qaba tikişin.
- 3 Üzərinə, çınqıl, qarşım əlavə edin.
- 4 Torpaq və çınqıl qarşımı növbə ilə təkrar tikişin. Üzərinə doğranmış ot əlavə edin.
- 5 Alınan qarşımı süalayın.
- 6 Qabın ətrafına qara karton qoyub yapışqanlı lentlə bağlayın. Müəhiddən nəzər qeyd edin.

1. Soxulcanların nə ilə qidalandığını müəhiddə etdiniz?
2. Soxulcan və torpaq arasında necə bir əlaqə olduğunu söyləmək olar?

Təcrübə zamanında müəhiddə etdim ki...

Dərsə başlamaq üçün şagirdlərin əvvəlki biliklərindən faydalanmaq olar. Bunun üçün onlara bir neçə sual vermək və lövhədə bu cavabları ümumiləşdirməyə xidmət edən sxem qurmaq mümkündür:

– Qurbağalar uzun yapışqanlı dilini xaricə çıxarmaqla hərəkətdə olan həşəratları tutur.

– Quşlar həşəratlar və kiçik gəmiricilərlə qidalanmaqla onların sayının tənzimlənməsində iştirak edirlər.

– Sizcə, verilən nümunələrdə canlıların hansı xüsusiyyətindən danışılır?

Şagirdlər həyati bilik və müşahidələrindən faydalanaraq cavablarını səsləndirir (qidalanma).

Motivasiyanı beyin həmləsi və yaxud da şaxələndirmə üsulundan istifadə etməklə də yaratmaq mümkündür.

Beyin həmləsi üsulu ilə motivasiya yaratmaq üçün şagirdlərə “Canlıları cansızlardan fərqləndirən xüsusiyyətlər hansılardır?” sualını verməklə, şaxələndirmə üsulundan istifadə etməklə isə ortadakı dairənin içərisində “canlıların əsas əlamətləri” yazmaqla bu sxemi şaxələndirmək olar.

Hər üç halda “qidalanma” üzərində dayanılaraq “Təbiətdəki müxtəlif canlılar necə qidalanırlar? Onları başqa hansı xüsusiyyətlərinə görə qruplaşdırmaq olar?” sualları ətrafında tədqiqat aparılır.

Tədqiqata başlamazdan öncə müəllim şagirdlərə bildirməlidir ki, canlıların öyrənilməsini asanlaşdırmaq məqsədilə onları müxtəlif əlamətlərinə görə qruplaşdırırlar. Yer üzündəki canlılar yaşayış mühitinə, quruluşuna, həyat tərzinə görə qruplaşdırıla bilər.

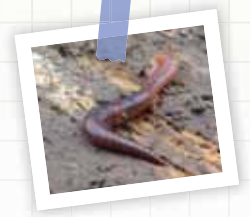
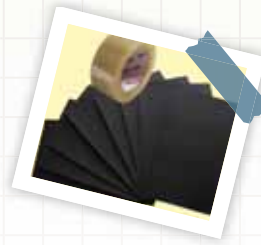
Müəllimlər bilməlidir ki, canlılar qidalanmasına görə **avtotrof** – qeyri-üzvi maddələrdən üzvi maddələr yaradan və **heterotrof** – hazır üzvi maddələrlə qidalananlar olaraq qruplaşdırılır. Avtotrof orqanizmlərə yaşıl bitkilər və bir qrup bakteriyalar aid edilir. Mövzuda isə heterotrof orqanizmlərə aid olan heyvanların qidalanmasından bəhs edilir. Bunun üçün də heyvanlar üzərindən tədqiqata başlanılmalıdır.

Tədqiqatın aparılması üçün lövhədə müxtəlif heyvan şəkilləri (məsələn: uşaqların tanıdıqları dovşan, qoyun, inək, köpəkbalığı, şir, canavar, bit, qonur ayı, kirpi, kaftar) verilərək bu heyvanların nə ilə qidalandığı müzakirə olunur. Müzakirə nəticəsində alınan cavablara uyğun qruplaşdırma aparılır ki, heyvanların bir qrupu bitki mənşəli qida ilə (dovşan, qoyun, inək), yəni ot, bitki toxumu, meyvə, nektarla, bir qismi digər heyvanlarla (akula, şir, canavar), bir qismi başqa orqanizmlərin hesabına (bit, birə), bir qismi ölmüş cəsədlərlə (kaftarlar), bir qismi isə həm bitki ilə, həm də heyvanlarla (qonur ayı, kirpi) qidalanırlar.

Dərs zamanı dərsləyin 12-ci səhifəsindəki 2-ci və 3-cü tapşırıqları şagirdlər hər biri müstəqil şəkildə yerinə yetirə bilərlər. Lakin sonda mütləq tapşırığın nəticəsi müzakirə edilməlidir.

Layihənin icrası 2-ci dərs saatında nəzərdə tutulur.

TƏCRÜBƏ istifadə edilənlər

Təbiətdə canlıların necə qidalandığını bilmək üçün aparılan təcrübələrdən birinin də soxulcanla bağlı olduğunu diqqətə çatdırdıqdan sonra təcrübənin qrup işi şəklində reallaşdırılacağını bildirin.

Təcrübə üçün bir plastik qab götürün. Sizin də iştirakınızla qabın bir tərəfini kəsin. Daha sonra əvvəlcədən sinfə hazır gətirilmiş və hansısa bir ağacın dibindən götürülmüş, içində soxulcan olan torpağı kəsilmiş plastik qabın içərisinə tökün. Belə torpağı siz daha çox rütubətli yerlərdən əldə edə bilərsiniz.

Təcrübənin reallaşdırılması üçün əvvəlcədən hazır edilmiş çınqıllı qarışım əlavə edin. Daha sonra təbəqələr yaransın və kənarından aydın görünsün deyə bu addımı təkrarlayın, çınqıl və torpağı növbə ilə plastik qabın içərisinə tökün. Ən sonda üzərinə doğranmış ot əlavə edin və sulayın. Qabın ətrafına qara karton sarıyıb yapışqanlı lentlə bağlayın. Müşahidələrin qeyd dəftərinə yazılmasını təmin edin.

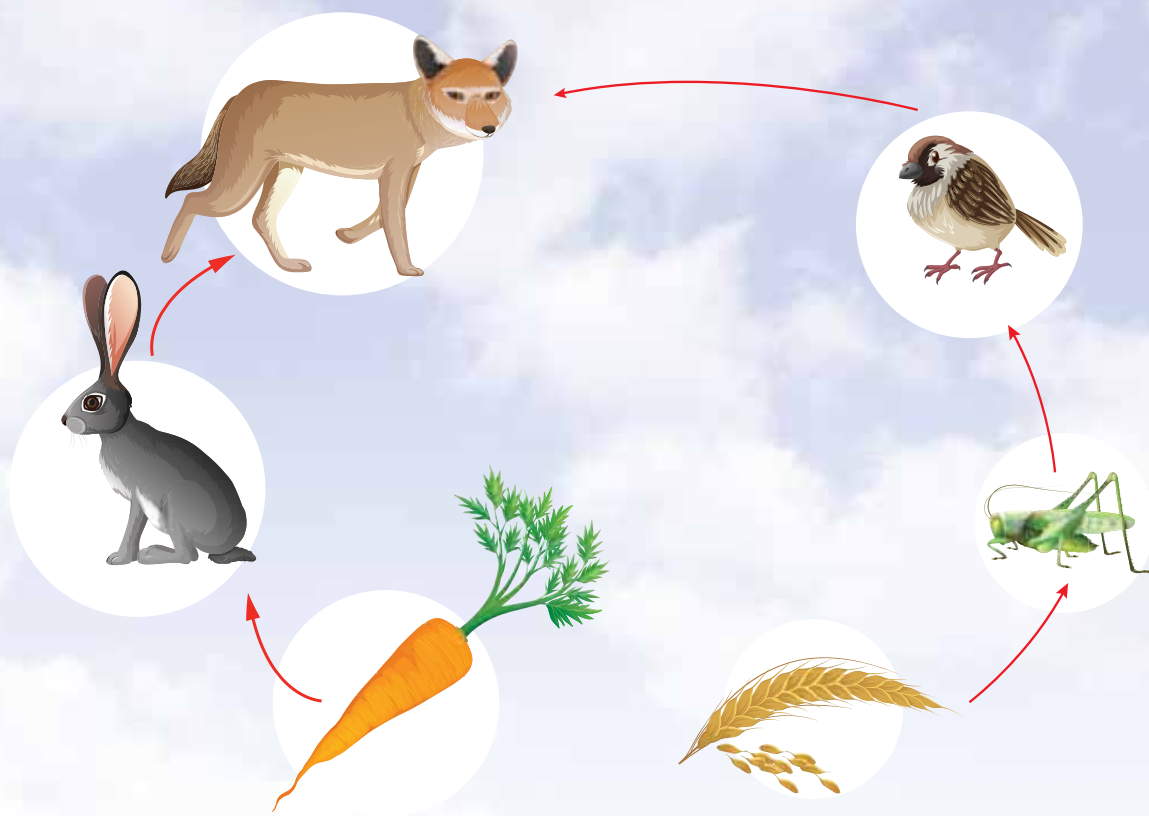
Bundan sonra təcrübədən alınan nəticə müzakirə olunur. Müşahidə əsasında soxulcanların torpaqda hərəkəti nəticəsində əvvəlcə plastik qabda açıq-aydın görünən təbəqələrin bir-birinə qarışdığı və otun yeyildiyi görünəcək. Bu işə soxulcanların qidalanması və torpaqla cansızlar arasında əlaqə olduğu nəticəsinin çıxarılmasına səbəb olacaq. Bu əlaqə onun yaşadığı və qidalandığı mühitlə olan əlaqəsini göstərir.

Daha sonra dərslikdəki tapşırıqların icrasına keçilir.

Səhifə 12-dəki 1-ci tapşırıq layihə ilə qismən bağlıdır.

4-cü tapşırıqdakı canlılar qidalanmasına görə qruplaşdırılıb. 1. Bayquş və siçovul həşəratlarla və xırda gəmiricilərlə, 2. Ceyran və dovşan otları, bitkilərlə qidalanırlar. 3. Kirpi və qaban isə hər şey yeyən canlılardır.

5-ci tapşırıq: "Ovunu tutmaq və qidaları parçalamaq üçün yırtıcılarda hansı xüsusiyyətlər var?". Bu tapşırığı yerinə yetirmək üçün, ilk növbədə, şagirdlərə "yırtıcı heyvan" ifadəsi nəyə görə işlədilir (yırtıcıların qidasını başqa heyvanlar təşkil edir), "yırtıcı" deyərkən hansı heyvanlar nəzərdə tutulur (canavar, akula, bayquş, şir, pələng və s.) qeyd olunmalı, aydınlaşdırılmalıdır. Yaxşı olar ki, bu tapşırığın icrası üçün şagirdlərə qeyd olunan yırtıcıların şəkilləri də nümayiş etdirilsin. Bu halda şagirdin bu tapşırığı yerinə yetirməsi və əyani olaraq dərk etməsi təmin olunmuş olar. Cavab: Yırtıcı heyvanlarda ovu tutmaq və parçalamaq üçün güclü ətraflar, yaxşı gören gözlər və iti dişlər olur.

Səhifə 13-də "Verilmiş canlılar arasında əlaqə sxemini izah edin." və "Verilmiş canlılar arasında qida əlaqəsi qurun." tapşırıqları fərdi tapşırıq kimi verilə bilər. Şagirdlər, ilk növbədə, canlılar arasındakı qida əlaqəsinin nə olduğunu bilməlidirlər. *Qida əlaqəsi hər hansı bir mühitdə yayılan bir orqanizmin digəri ilə qidalanmasıdır. Qida əlaqəsində ilkin halqada bitki, sonra çəyirtkə, qurbağa, ilan və kirpi dayanır.*

Sonuncu tapşırığın icrası sinifdə nəzərdə tutulduğu halda şagirdlərə ya paylama materialı təqdim olunmalı, ya araşdırma aparmaları üçün internetdən istifadə imkanı yaradılmalıdır. *Cavab: meymun, kirpi, qonur ayı, qaban*

I	II	III	IV
Canlıların müxtəlif əlamətlərini sadalayır, qruplaşdırma qədər çətinlik çəkir.	Canlıları qruplaşdırarkən səhvlərə yol verir.	Canlıları müəllimin köməyi ilə qruplaşdırır.	Canlıları müxtəlif əlamətlərinə görə sərbəst qruplaşdırır.
Canlılar arasındakı qida əlaqəsini çətinliklə izah edir.	Canlılar arasındakı qida əlaqəsini izah edərkən səhvlərə yol verir.	Canlılar arasındakı qida əlaqəsini müəllimin köməyi ilə izah edir.	Canlılar arasındakı qida əlaqəsini nümunələr əsasında sərbəst izah edir.

Mövzu 3

Canlılar və həyat

- Standart:** 1.1.1. Varlıqlar, hadisələr arasındakı əlaqələri sadə formada şərh edir.
1.1.3. "Zaman", "məkan" və "hərəkət" anlayışlarını sadə şəkildə izah edir.
- Məqsəd:** Bitki və heyvanlara cansız mühit amillərinin təsirini sadə formada şərh edir.
Hərəkət anlayışını sadə şəkildə izah edir.

- Təlim formaları:** kollektiv, kiçik qruplarla iş
- Təlim üsulları:** beyin həmləsi, müzakirə
- Resurslar:** dərslik, iş vərəqləri, 3 plastik dibçək, cücərdilmiş toxum, mismar, torpaq

3 Canlılar və həyat

Bütün canlı varlıqlarda, onlar sıvıdır, böyüyür, qidalanırlar, çəkilir. Bütün canlılarda günəş enerjisinin, işığın əvəzlənir, məz rəli və. Güneş çıxmısa, bitkilər inkişaf edə bilməz.

Həmişə də canlıları yaşamaq və inkişaf üçün vacibdir. Tanıdığımız bitkilər zaman bitkilər həm də inkişaf edir, həm də həyatı pəncirli qatmanlar təminləyir. Buna görə də insanlar təbii qorunmağa, yaşayışları hər yeni yaşayışmada çalışırlar.

Bitkilərin inkişafında torpağın da rolu böyükdür. Çünki bitkilər torpaqda yetişir. Onlar inkişaf etmək üçün lazım olan suyu, qidam torpaqdan əldə edirlər.

Təcrübə

1. Toxumların cücərməsi üçün lazım olan şərait. 2. Günəşin, suyun, torpağın canlıların inkişafındakı rolu.

Havanna, suyun, günəşin bitkilərə təsirini müşahidə edək.

- 3 plastik dibçək götürün.
- Hər üç qaba torpaq əlavə edin.
- İki qabdakı torpağa cücərmis buğda, toxumu əkin. Birinə isə mismar basdırın.
- Dibçəkləri sulayın.
- Buğda cücərəndən sonra bir dibçəyi gün duman yera, digərini qutunun altına qoyun.
- Toxumlarda və mismarda hansı dəyişikliklər olduğunu müşahidə edin və yazın.

1. Qutunun içində olan cücərtinin inkişaf etməsi üçün nə lazım idi?
2. Mismarda hansı dəyişikliklər müşahidə olundu?
3. Hansı dibçədəki toxum daha yavaş inkişaf etdi?

Təcrübə sonunda müşahidə etdim ki...

Suyun, yağın canlıların həyatında rolu nədən ibarətdir?

Mövzunun tədrisinə 3 saat vaxt ayrılır. Birinci dərs saatında nəzəri materialla tanışlıq və bir neçə tapşırıq, ikinci dərs saatında təcrübəyə hazırlıq, üçüncü dərs saatında isə təcrübənin və digər tapşırıqların yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulur.

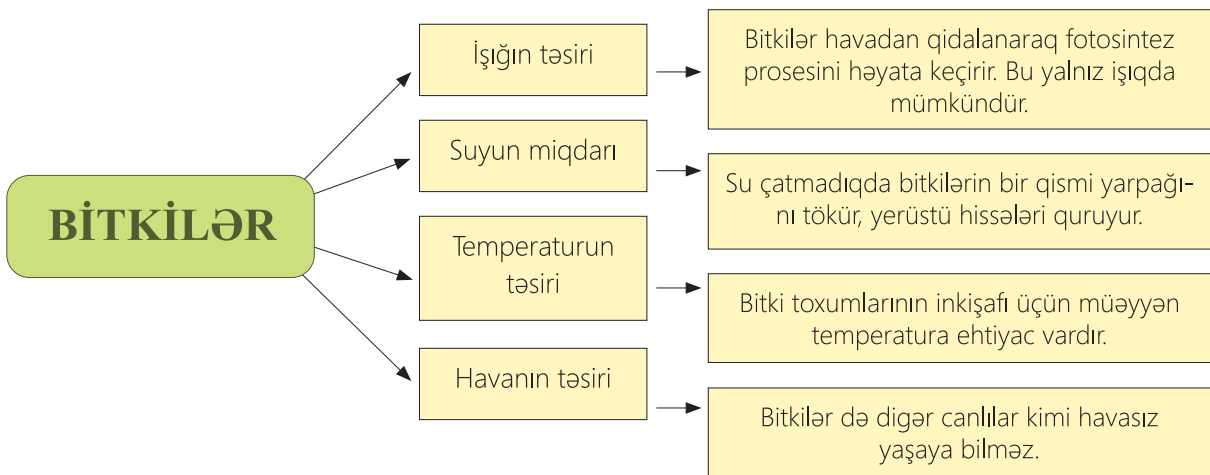
İlk növbədə, bu dərs zamanı bitkilərin 4 aləmdən biri olması, bütün bitkilərin gözlə görünən, gövdəyə, kökə, yarpağa, çiçək və meyvəyə malik olmadığını, yay günlərində yaşllaşmış gölməçə suyunun içərisindəki yaşıl kürəciklərin də bitkilər aləminə aid olduğunu bilməlidirlər. Elektron lövhədə bir çiçəkli bitki, bir də yosun şəklini şagirdlərə nümayiş etdirə bilərsiniz.

Şagirdlərin nəzəri materialla tanışlığına başlamazdan öncə onlara əvvəlki mövzuların tədrisi zamanı öyrəndiklərini xatırlatmaqla mövzular arasında əlaqə yaratmağa, eyni zamanda öyrəndiklərinin sistemləşdirilməsinə nail ola bilərsiniz. Məsələn: "Hansı canlıları tanıyırsınız?", "Nə üçün bunları canlılar aləminə aid etdiniz?", "Saydığınız xüsusiyyətlər bitkilərdə də varmı?", "Onların böyüyüb inkişaf etməsi üçün hansı mühit amillərinə ehtiyacı vardır?" və s. suallar verə bilərsiniz.

Bu sualların müzakirəsi şagirdləri tədqiqata hazırlamış olacaq, onlarda idraki fəallıq yaradacaq. Tədqiqat "Bitkilərin həyatında cansız amillərin (ışıq, rütubət, temperatur, torpaq, hava) nə kimi rolu vardır?" sualı ətrafında aparılır.

Tədqiqatın aparılması zamanı lövhədə aşağıdakı sxem qurulmaqla müzakirələr davam edə bilər:

Bu zaman şərait yaradılmalıdır ki, şagirdlər öz müşahidələrinə, əvvəlki biliklərinə əsasən sualları cavablandırsınlar. Sonra əlavə edilməli olanları, deyilməyən və vacib olan amilləri özünüz qeyd edin.

Tədqiqatın aparılması zamanı səhifə 16-dakı 1-ci və 4-cü tapşırığı şagirdlər cütlərdə yerinə yetirə bilərlər. 1-ci tapşırığın nəticəsində qeyd olunmalıdır ki, bütün canlılar kimi, bitkilər də xarici qıcıqlara həssasdırlar. Ona görə də bitkilər daim işığa doğru əyilir. Bu, bitkilərdə baş verən hərəkətdir.

Səhifə 16-da sonuncu tapşırığın yerinə yetirilməsi sinifdə nəzərdə tutularsa, şagirdlərə bu bitkilərə aid paylama materialı təqdim olunmalıdır. Tapşırıqdan o qənaətə gəlinməlidir ki, bitkilərdən bir qrupu rütubətsevən, bir qrupu isə quraqlığa davamlıdır. Suzanbağı, söyüd bitkisi rütubətsevən, kaktus, zeytun isə quraqlığa davamlıdır. Kaktusun gövdəsi lətlidir, ehtiyat su toplayır.

Səhifə 17-dəki sonuncu tapşırıq evdə araşdırma üçün nəzərdə tutulur.

İl dərs saatında təcrübəyə hazırlıq işi aparılmaqla yanaşı, 17-ci səhifədəki 2 və 3-cü tapşırıqlardakı təcrübələr də yerinə yetirilir. Təcrübənin 1, 2, 3, 4-cü addımları həyata keçirilir.

TƏCRÜBƏ istifadə edilənlər

3 plastik dibçək götürülür. Hər üç qaba torpaq əlavə edilir. İki qabdakı torpağa əvvəlcədən cücərdilmiş buğda toxumu, birinə isə mismar basdırılır. Dibçəklər sulanır. Bu fəaliyyətlərin şagirdlərin özləri tərəfindən həyata keçirilməsinə diqqət edin. Bir həftə gözlənilir. Buğda cücərəndən sonra bir dibçəyi gün düşən yerə, digərini qutunun altına qoyun. Şagirdlərdən toxumlarda və mismarda hansı dəyişikliyin olduğunu müşahidə etməyi və yazmağı istəyin. Şagirdlərin gün işığı düşən yerdə bitkinin daha yaxşı inkişaf etdiyi, mismarda isə canlı olmadığı üçün heç bir dəyişiklik getmədiyi nəticəsinə gəlməsinə nail olun.

III dərəcə saatında təcrübənin və 17-ci səhifədəki 2, 3-cü tapşırıqdakı təcrübələrin nəticələri müzakirə olunur. Dərslərdəki "1. Qutunun içində olan cücərtinin inkişaf etməsi üçün nə lazım idi?", "2. Mismarda hansı dəyişikliklər müşahidə olundu?", "3. Hansı dibçəkdəki toxum daha yaxşı inkişaf etdi?" suallarının cavablandırılması şagirdlərin təcrübədən nəticə çıxarmalarına kömək edəcəkdir.

Səhifə 16-da 2-ci tapşırıqdan şagirdlər o nəticəyə gəlirlər ki, canlılara işıqlanma müxtəlif cür təsir edir. Onların bəziləri gündüz, bəziləri isə gecə həyat tərzini keçirirlər.

Səhifə 16-da 3-cü sualda heyvanların temperatur dəyişməsinə reaksiyası soruşulur. Ayı, kirpi qışda qida tapa bilmir, fəal olmur, qış yuxusuna gedir. Quşların bəziləri temperaturun aşağı düşməsinə görə isti ölkələrə uçub gedirlər. Qurbağaların bədən temperaturu ətraf mühitdən asılıdır. Temperaturun aşağı düşməsi ilə onların hərəkəti, qidalanması və digər həyat prosesi zəifləyir.

Qiymətləndirmə meyarı: şərhətmə, izahətmə

I	II	III	IV
Bitki və heyvanlara cansız mühit amillərinin təsirini çətinliklə şərh edir.	Bitki və heyvanlara cansız mühit amillərinin təsirini şərh edərkən səhvlərə yol verir.	Bitki və heyvanlara cansız mühit amillərinin təsirini müəllimin suallarına əsasən şərh edir.	Bitki və heyvanlara cansız mühit amillərinin təsirini nümunələrlə şərh edir.
Hərəkət anlayışını çətinliklə izah edir.	Hərəkət anlayışını izah edərkən səhvlərə yol verir.	Hərəkət anlayışını müəllimin suallarına əsasən sadə şəkildə izah edir.	Hərəkət anlayışını nümunələrlə sadə şəkildə izah edir.

Mövzu

4

Torpaq

Standart: 1.1.2. Maddələrin və hadisələrin təbiətini öyrənmək üçün kiçik təcrübələr aparır və nəticələri izah edir.

Məqsəd: Torpağın tərkibinin, canlılar üçün əhəmiyyətinin öyrənilməsi məqsədilə kiçik təcrübələr aparır, nəticələri izah edir.

Təlim formaları: kollektiv, kiçik qruplarla iş

Təlim üsulları: beyin həmləsi, şaxələndirmə, BİBÖ, karusel, müzakirə

Resurslar: dərslik, iş vərəqləri, şəffaf qab, su, torpaq, şam, nəlbəki

4 Torpaq

İstədiklərinizi yemək üçün torpağın xüsusi olduğunu artıq bilir. Torpaq həm də böyük canlıların yaşadığı yerdir. Heyvanların bir qismi həyatlarının əksər hissəsini torpağın altında keçirir. Səulcanlar, qarqalar, çölünçüləri, kəpəklər, bəzi canlılar. Məsələn, sənəklər torpağın dərinliyində olur. Yığılmaqdan sonra isə torpağın üstünə çıxır. Bəzi heyvanlar isə həmişə suyuqda torpağın altında gələnlərlə özünü soyudun və təhlükədən qoruyur.

Canlıların yaşaması və inkişafı üçün vacib olan torpaq çox zəngindir. Onun tərkibində qum və su var. Bundan başqa, torpaqda müxtəlif bitki və heyvan qalıqları da olur. Bu, bəzi canlıların inkişaf, qidalanması üçün vacibdir.

İstifadə edilənlər

Sizcə, torpağın tərkibində daha nə ola bilər?

Təcrübə

Torpağın tərkibində olanlar.
Torpağın tərkibində nə olduğunu müşahidə edək.

- 1 Şüşə qabə su tökün.
- 2 İçərinə torpaq əlavə edin.
- 3 Suda müşahidə etdiyiniz dəyişikliyi qeyd vərəqəsinə yazın.
- 4 Müəllimin köməklili ilə şam yandırın.
- 5 Yanan şamın içində torpaq olan ağcabağlı şüşə qabın altına qoyun.
- 6 Müşahidə etdiklərinizi qeyd edin.

1. Təcrübə zamanı nə müşahidə etdiniz?
2. Suyun üzünə yığılan nədir? 3. Sizcə, suyun rəngi nə üçün bulandı?
4. Suda baş verən hansı dəyişiklik torpaqda hava olduğunu göstərir?

Təcrübə əsasında müşahidə etdim ki...

Mövzunun tədrisinə illik planda 2 saat vaxt ayrılmışdır. Dərs prosesində beyin həmləsi, şaxələndirmə, BİBÖ, karusel üsullarından istifadə etmək mümkündür.

Mövzunun əvvəlindəki mətnin müzakirəsinə keçməzdən əvvəl şagirdlərlə aşağıdakı suallar ətrafında müzakirə təşkil oluna bilər:

- Canlıların inkişafına təsir edən amillər hansılardır?
- Bu amillər canlılara necə təsir göstərir?

Bunu klaster üsulu ilə də edə bilərsiniz. Şagirdlər 1-ci sualda torpağı və digər amilləri qeyd edə bilərlər. Sonda torpaq üzərində dayanılaraq "Torpaq nədir, tərkibində nələr var, canlıların həyatında torpağın rolu nədir?" sualları ətrafında araşdırmaya başlanılır.

Tədqiqatın aparılması. Dərs prosesində ilk olaraq "torpaq nədir?" sualı üzərində dayanılır. Şagirdlərin verdikləri cavablar ümumiləşdirilərək "Yerin bitki bitən üst münbit qatının torpaq olduğu" fikrinə gəlinir. Sonrakı müzakirə "canlıların həyatında torpağın rolu" barədə aparılır. Bu məqsədlə şagirdlər cütlərlə səh. 20-dəki 1-ci və 2-ci tapşırıqları yerinə yetirə bilərlər. Cütlər hər bir tapşırığı yerinə yetirdikdən sonra müzakirəyə başlamalıdır. Araşdırılan tapşırığın müzakirəsi ümumi fikrə gəlməyə imkan verir. Bu iki tapşırığın nəticəsi olaraq o fikrə gəlinir ki, torpaq bitkilər üçün mühitdir, bitkilərin normal inkişafı üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Torpaqda yaşayan canlılar burada yollar açır, həşəratlarla, müxtəlif qurdlarla, çürüntü ilə qidalanır.

Səh. 20-dəki "Sizcə, nə üçün dibçəkdə çiçək əkən zaman torpağı qumluqdan deyil, ağacların dibindən götürürlər?" sualı kollektivlə müzakirə olunur. Şagirdlərə bu istiqamətdə yönəldici suallar verilir:

- Ağacların dibindəki torpaq hansı rəngdə olur?
- Sizcə, nə üçün bu torpaq tünd rəngdədir? (*torpağın üst qatı bitki kökləri, qurumuş bitki hissələri, heyvan qalıqları və s. zəngindir*)

Tədqiqat torpağın tərkibinin öyrənilməsi ilə davam etdirilir. Lakin praktik hissə növbəti dərs saatında həyata keçirilir. Bu dərs saatında torpağın tərkibinin öyrənilməsinə səh. 22-dəki "Kağız salfetin arasına bir ovuc torpaq tökün və əlinizlə sıxın. Nəticəni müzakirə edin." tapşırığı ilə başlanıla bilər. Bu təcrübə torpağın tərkibində suyun olmasını göstərir.

Davam olaraq torpağın tərkibində su ilə yanaşı, havanın, qumun, üzvi maddələrin və s. olduğunu da göstərən təcrübələr aparmaq olar, lakin sinfin səviyyəsi nəzərə alınmalıdır.

TƏCRÜBƏ istifadə edilənlər

Təcrübə əsasında şagirdlər torpağın tərkibində olanlar haqqında müəyyən nəticəyə gələcəklər. Təcrübə üçün sizə şəffaf qab, su, torpaq, şam, nəlbəki lazım olacaq.

Bunun üçün şagirdlər qruplara bölünməlidirlər. Lakin siz təcrübəni qrup şəklində də apara bilərsiniz. İlk addım şəffaf şüşə qaba su tökülməsi, ikinci addım üzərinə torpaq əlavə edilməsidir. Şagirdlər müşahidə əsasında torpaqda olan yarpaq, çürüntü hissəsinin yüngül olduğu üçün suyun üzündə qaldığını, ağır – gil təbəqəsinin suyun dibinə çökdüyünü görəəcəklər. Eyni zamanda, siz şagirdlərin diqqətini suda yaranan qabarcıqlara yönləndirməli və bunun torpağın tərkibində hava olmasını sübut edən bir argument kimi göstərməlisiniz. Daha sonra sizin köməkliyinizlə şam yandırılmalı və yanan şam içində torpaq olan ağzı bağlı şüşə qabın altına qoyulmalıdır. Bu addım nəticəsində torpaqda buxarlanma gedəcək, torpağın tərkibində olan su nəlbəkinin və şüşə qabın kənarlarına toplanacaqdır. Təcrübə əsasında şagirdlər torpaqda su, hava, çürüntü, qum olduğunu müəyyən etməlidirlər. Təcrübədən nəticənin əldə edilməsinə səh. 19-da verilən suallar da yardımçı ola bilər: "1. Təcrübə zamanı nə müşahidə etdiniz? 2. Suyun üzünə yığılan nədir? 3. Sizcə, suyun rəngi nə üçün bulandı? 4. Suda baş verən hansı dəyişiklik torpaqda hava olduğunu göstərir?"

Təcrübənin nəticələri ümumiləşdirilərək birinci dərs saatında öyrənilənlərlə əlaqələndirilməlidir. Son iki tapşırığın sinifdə cütlərdə araşdırılması mümkündür. Nəticələr mütləq müzakirə olunub ümumiləşdirilməlidir. Şagirdlərlə birgə bitkilərin dibinin yumşaldılmasının səbəbinin bitkinin daha yaxşı qidalanmasına şərait yaradılması olduğu cavabı alınmalıdır. Şagirdlər bilməlidirlər ki, torpağın tərkibində çürüntü nə qədər çox olarsa, torpaq münbit olar.

Qiymətləndirmə meyarı: tətbiqetmə, izahetmə

I	II	III	IV
Torpağın tərkibindəki maddələri sadalayır, canlılar üçün əhəmiyyətini qismən şərh edir, təcrübənin nəticəsini izah etməkdə çətinlik çəkir.	Torpağın tərkibindəki maddələri sadalayır, canlılar üçün əhəmiyyətini şərh edir, təcrübənin nəticəsini izah edərkən səhvlərə yol verir.	Torpağın tərkibindəki maddələri sadalayır, canlılar üçün əhəmiyyətini şərh edir, təcrübənin nəticəsini müəllimin suallarına əsasən şərh edir.	Torpağın tərkibinin, canlılar üçün əhəmiyyətinin öyrənilməsi məqsədilə kiçik təcrübələr aparır, nəticələri sərbəst izah edir.

Mövzu

5

Bitkilərin yayılması

Standart: 1.1.1. Varlıqlar, hadisələr arasındakı əlaqələri sadə formada şərh edir.
1.3.2. Canlılar arasındakı əlaqəni izah edir.
Məqsəd: Bitkilərin yayılmasında mühit amillərinin rolunu izah edir.

Təlim formaları: kollektivlə, kiçik qruplarla iş
Təlim üsulları: beyin həmləsi, şəxələndirmə, BİBÖ, karusel, müzakirə
Resurslar: dərslik, iş vərəqləri, pambıq, ventilyator, loby toxumu

Bu mövzunun tədrisi üçün illik planlaşdırmada 2 saat nəzərdə tutulub. Dərsin birinci saatını nəzəri materialın işlənməsinə və sualların cavablandırılmasına, ikinci saati isə təcrübənin reallaşdırılmasına həsr edə bilərsiniz.

Müəllim mövzuya başlamaq üçün şagirdlərlə birlikdə aşağıdakı suallar ətrafında müzakirə apara bilər:

– Uşaqlar, bildiyiniz kimi, canlılar böyüyür, inkişaf edir, qidalanır, çoxalır, hərəkət edir, qıcıqlanma qabiliyyətinə malikdir. Sizcə, neçə dərsdir, müzakirə etdiyimiz “Yer üzündə geniş yayılan canlılardan olan bitkilər necə olur ki, yeni ərazilərdə məskunlaşır, yaxud yayılır?” sualının cavabı necədir? Şagirdlərin cavabları lövhədə şərhəz olaraq qeyd edildikdən sonra tədqiqata başlanılır. Tədqiqat “Bitkilərin yayılmasında hansı amillərin rolu vardır? Onların yayılması necə baş verir?” sualları ətrafında aparılır.

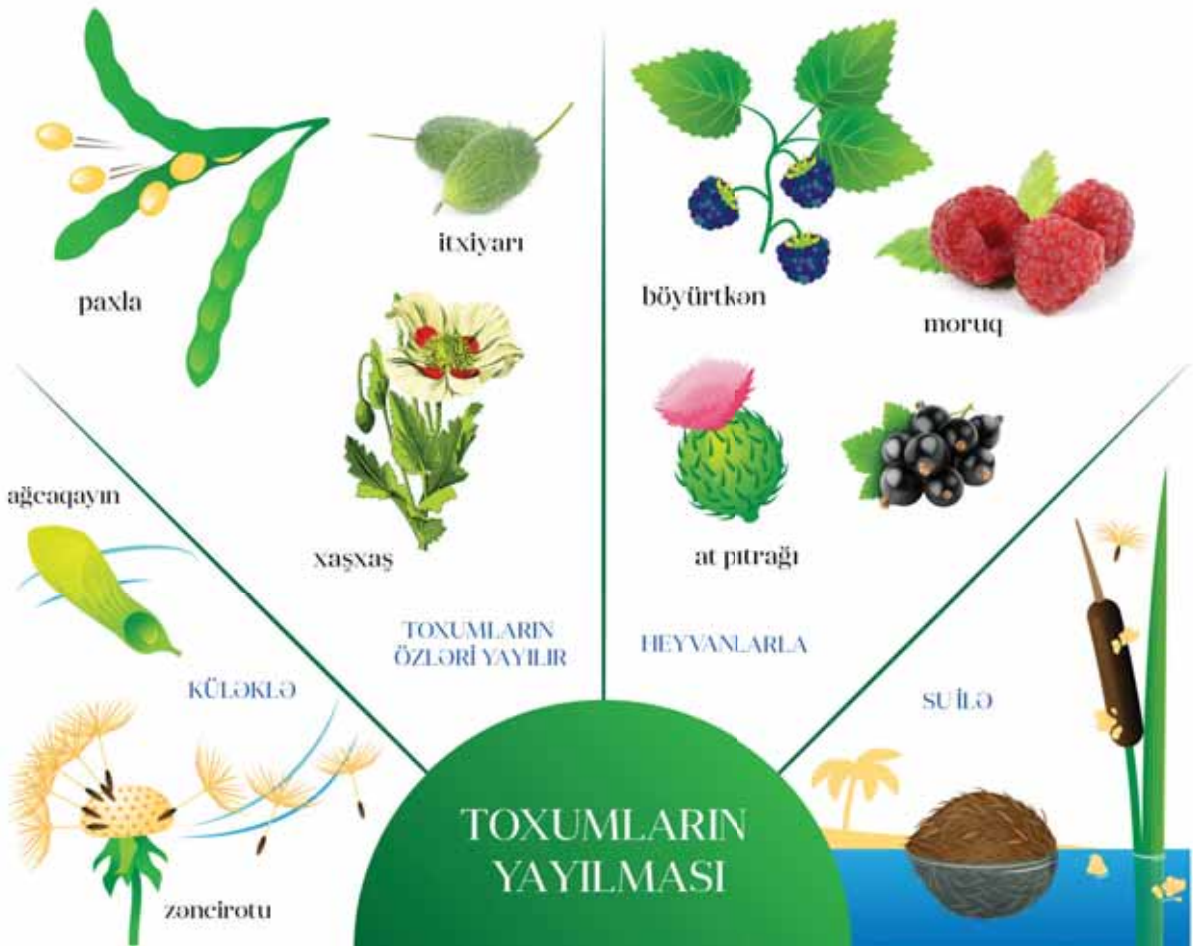
Dərsə bitkilərin yayılmasının bütün variantlarına aid videoçarxın, şəkillərin nümayişi və yaxud da hansısa bir situasiyanın danışılması ilə də davam etmək olar. Məsələn: heyvanlarla, insanlarla, su ilə, küləklə yayılmaya aid aşağıdakı kimi şəkillər verilə bilər.

Bu şəkil təqdim olunarkən “Sizcə, heyvanları bu bitkilərə cəlb edən nədir?” sualının verilməsi də yerinə düşər.

Müzakirədən sonra şagirdlərin dərsin əvvəlində qeyd etdikləri fikirlərə təkrar qaydılır, uyğunluq müzakirə olunur. Aşağıdakı sxem təqdim olunaraq fikirləri ümumiləşdirmək olar.

Öyrənilənlərin möhkəmləndirilməsi və məntiqi təfəkkürün inkişafı məqsədilə dərsliyin 24-cü səhifəsindəki sualları kollektivlə müzakirə edin. Bu olduqca yaxşı nəticə verir. Lakin unutmayın ki, hər bir verilən cavab əsaslandırılmalıdır. Üzərindən keçmək heç bir nəticəyə nail olmağa imkan vermir.

24-cü səhifədə birinci sualda qarağat, böyürtkən heyvanlarla, zəncirotu küləklə, atpıtrağı isə insanların paltarına, tükə iləşməklə yayılır.

24-cü səhifədə 3-cü sual məntiqi sualdır. Şagirdlər bu zaman insan və heyvanlarla yayıla bilən bitkiləri yadına salırlar. Heyvanları cəlb edən xüsusiyyətləri xatırlayırlar. Beləliklə də, o qərara gəlirlər ki, heyvan və insanlar vasitəsilə yayılmanı təmin etmək üçün toxumlarda 1, 2, 4-cü bənddəki xüsusiyyət ola bilər.

Növbəti tapşırıqda hansı bitkilərin su ilə yayıldığı soruşulur ki, şagirdlər bu şəkillərə baxaraq bitkilərin xüsusiyyətinə görə suzanbağı bitkisi üzərində dayanacaqlar. Fikirlərini əsaslandırmaqlarına imkan yaradılması mütləqdir. Bu zaman şagirdlər bu bitkinin suda yaşadığı üçün bu cür yayıldığını qeyd etməlidirlər.

Toplanılan məlumatlar ümumiləşdirilir.

II dərs saati dərslikdəki təcrübənin icrası ilə başlanılır.

TƏCRÜBƏ istifadə edilənlər

Təcrübə qrupla həyata keçirilməlidir. Şagirdlər pambıqdan kiçik toplar düzəltsinlər. Daha sonra bu topların ventilyatorun qarşısına yığılmasını istəyin. Ventilyatoru işə salın. Baş verənləri müşahidə etmələrini və qeydlərinizi yazmalarını istəyin. Şagirdlərin diqqətini pambıq toplarının uçma səbəbinə, yüngüllüyünə yönləndirin. Daha sonra pambıqları lobyə toxumları ilə əvəz edin. Ventilyatoru işə salın və baş verənləri qeyd dəftərinə yazmalarını istəyin. Daha sonra şagirdlərin diqqətini bitkilərin yayılmasında küləyin roluna yönləndirin.

Təcrübənin nəticələri ümumiləşdirilərək, suallar cavablandırılır. Təcrübədən nəticənin çıxarılması üçün şagirdlərə dərsliyin 23-cü səhifəsində verilən "1. Nə müşahidə etdiniz?", "2. Sizcə, ventilyator nəyi əvəz etdi?", "3. Pambıq və toxumların hərəkətində fərq oldumu? Nə üçün?" kimi suallar yardımçı ola bilər.

Dərslikdəki qalan tapşırıqlarla dərs davam edir.

24-cü səhifədə 2-ci sualın cavabı söyüd, qovaq və tozağacdır. Bu bitkilərin toxumlarındakı tükükləri şagirdlərə nümayiş etdirmək olar. Sonrakı tapşırıqlar araşdırma tələb etdiyindən şagirdlərə paylama materialı verilir.

Qiymətləndirmə meyarı: şərhətmə

I	II	III	IV
Bitkilərin yayılmasında mühit amillərinin rolunu çətinliklə izah edir.	Bitkilərin yayılmasında mühit amillərinin rolunu izah edərkən səhvlərə yol verir.	Bitkilərin yayılmasında mühit amillərinin rolunu müəllimin suallarına əsasən izah edir.	Bitkilərin yayılmasında mühit amillərinin rolunu nümunələrlə izah edir.

Mövzu

6

Bitkilərin qruplaşdırılması

Standart: 1.3.1. Bitkiləri və heyvanları səciyyəvi əlamətlərinə görə qruplaşdırır.
Məqsəd: Bitkiləri dekorativ və dərman bitkisi olaraq qruplaşdırır.

Təlim formaları: kollektiv, kiçik qruplarla iş
Təlim üsulları: beyin həmləsi, müzakirə, BİBÖ, fasiləli oxu
Resurslar: dərslik, müxtəlif bitki şəkilləri, iş dəftərləri, yapışqan

6 Bitkilərin qruplaşdırılması

Bitkilər əhəmiyyətli və zəruri. Bu müxtəlifliyi dirəyən aləmlər bitkilərin bir çox ömür şərtlərinə malik olduğunu müəyyən edir. Məsələn, meyvəli bitkilər quruda yaşayır. Bəzilər isə suda yaşayır, qullarda, okeanlarda geniş yayılıb. Təbiətdə üçqatlı bitkilər və heç vaxt çiçək açmayan, meyvə verməyən bitkilər də var.

Bitkilərin bir qrupu meyvə və çiyələndir. Bəzilərini isə insanlar dərman hesab edir.

Parkları, küçələri, evləri bəzəmək üçün bitkilərin fərqli növlərindən istifadə olunur. Ələ bitkilər də var ki, onlardan dərman hazırlanır. Bu cür bitkiləri dərman bitkiləri adlandırırıq.

İstifadə edilənlər

Bəs siz müalicə üçün istifadə edilən hansı bitkiləri tanıyırsınız?

Layihə

1. Tanışın bitkilərin xüsusiyyətlərini seçin.
2. Bu bitkilərə hərəkət etmək gələcəyiniz müddətində mütəmadi olaraq baxın və yazın.
3. Onlardan hansı məqsədlə istifadə olunduğunu araşdırın.
4. Axtardığınız məlumatları cədvəllə yerləşdirin.
5. Bütün şəkllər seçildikdən sonra məlumatlara əsasən bitkiləri kitabçədə qruplaşdırın.
6. Fikirlərinizi müzakirə edin.

1. Bu qruplaşmada hansı xüsusiyyətləri əsas götürdünüz?
2. Seçilən bitkilərdən hansı halarda istifadə oluna bilər?
3. Sizcə, bitkiləri başqa hansı xüsusiyyətlərinə görə qruplaşdırmaq olar?

QR kodu

Layihə əsasında öyrəndim ki...

Standartın reallaşdırılmasına 2 saat vaxt ayrılmışdır. I dərş saati nəzəri hissənin öyrədilməsinə, II dərş saati isə layihənin hazırlanması və müzakirəsinə verilir.

Mövzunun tədrisinə müxtəlif təlim üsullarından, o cümlədən də BİBÖ üsulundan istifadə etməklə başlamaq olar. Belə ki cədvəl aşağıdakı qaydada motivasiya mərhələsindən başlanmaqla kollektivlə birgə işlənir. Dərşin ümumiləşdirmə və nəticə mərhələsində yekunlaşdırılır.

Motivasiya mərhələsində cədvəlın 1 və 2-ci sütunları doldurulur. 2-ci sütunda nəyi bilmək istədiklərinə dair şagirdlər çox fikir söyləyə bilər, yaxud da, ümumiyyətlə, araşdırılan problemə toxunulmaya bilər. Bu səbəbdən də şagirdləri yönəldici suallardan istifadə etməklə istiqamətləndirmək zəruridir.

Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim
Bitkilərin canlı olduğunu, güclü küləyin qarşısını aldığı, inkişafı üçün torpağın, digər mühit amillərinin rolunu, yayılmasında mühit amillərinin rolunu və s.	Başqa hansı bitkilər var? Niyə bəziləri zəhərlidir? Hansılardan dərman kimi, hansılardan bəzək kimi istifadə olunur.	

Şagirdlərdə idraki fəallıq yaratmaq üçün cütlərə müxtəlif bitki şəkilləri və yaxud da onlara adları tanış olan bitkilərin yazıldığı rəngli stikerlər paylanıla bilər. Məsələn: alma, pomidor, qarpız, moruq, qızılgül, buğda, kəlikotu. Şagirdlər bu bitkilərə harada rast gəldiklərini qeyd edirlər.

Nümunə: *Alma – meyvə bitkisidir, bağlarda; pomidor – tərəvəz bitkisidir, bostanda; qarpız – bostan bitkisidir, bostanda; moruq və kəlikotu – dərman bitkisidir, meşə və çöllərdə; qızılgül – bəzək bitkisidir, bağçalarda; buğda – dənli bitkidir, əkin sahələrində*

Şagirdlərin cavabı ümumiləşdirilir və tədqiqata başlanılır. İlk olaraq "Siz bu bitkiləri hansı xüsusiyyətlərinə görə qruplaşdırdınız?" sualı şagirdlərə verilir. Cavab alındıqdan sonra tədqiqat "Bitkiləri başqa hansı xüsusiyyətlərinə görə qruplaşdırmaq olar? Dərman və dekorativ bitkilər hansılardır?" sualları ətrafında aparılır.

Tədqiqat kollektivlə davam etdirilir. Bu məqsədlə əvvəlcə bitkilərin geniş yayıldığı, qədimdə də onların qida, müalicə və bəzək kimi istifadə olunduğu, qədimdə yaşadıkları yerin yaxınlığındakı bitkilərdən qida kimi istifadə edən insanların sonradan artıq bu bitkiləri özlərinin əkib-becərməyə başladıkları qeyd edilməlidir.

Tədqiqat zamanı fasiləli oxu üsulundan istifadə etmək olar. Şagirdlər mətni hissə-hissə oxuyur, müzakirə aparılır, şəkillər və yaxud da videoçarx nümayiş etdirilir. Məsələn: "... təbiətdə çiçəkli bitkilər və heç vaxt çiçək açmayan, meyvəsi olmayan bitkilər də var." fikri oxunduqdan sonra mətnin oxunmasına fasilə verilir, alma bitkisi və mamır, yaxud da yosun şəkli verilir. Bu, əyaniliyin təmin olunmasını, vizual öyrənməni təmin edir.

Növbəti abzasla keçərkən şagirdlərə əvvəlki mövzuda öyrəndikləri (Eldar şamının torpağa tələbkar olmadığı nəzərə alınmaqla parkların bəzədilməsində istifadə edilməsi) xatırladılmalıdır. Eyni zamanda da, insanların otaq bitkilərini yetişdirmələri də bu abzasda müzakirə olunur. Şagirdlərə sinif otaqlarında, evlərində, məktəbin həyatında hansı bəzək bitkilərinə rast gəldiklərini soruşmaqla, onların bəzək bitkilərini digər bitkilərdən fərqləndirmə bacarığını da inkişaf etdirmiş olarsınız. Otaq bitkilərindən başqa hansı məqsədlərlə istifadə olunur?

Növbəti müzakirə "Bəs siz müalicə üçün istifadə edilən hansı bitkiləri tanıyırsınız?" sualı ətrafında aparılır. Müzakirə şagirdlərin tanıdıqları bitkilərin adlarını sadalamaları, bu bitkilərdən evdə valideynlərinin, nənələrinin necə istifadə etdiyi ətrafında aparılır.

Şagirdlərə bildirilməlidir ki, dərman bitkilərinin hamısını insanlar becərmir, çöllərdə, meşələrdə də dərman bitkiləri bitir. Bu bitkilərin müəyyən hissələrindən insanlar istifadə edir. Bu mərhələdə 28-ci səhifədəki 1, 4-cü suallardan istifadə edilə bilər.

II dərş saatında layihə işlənir.

LAYIHƏ istifadə edilənlər

Şagirdlərin bitkiləri bir-birindən fərqləndirən əlamətlər, müalicə üçün istifadə edilən bitkilər, əlamətlərə görə qruplaşdırmanın əhəmiyyəti haqqında fikirləri formalaşacaq. Layihənin reallaşdırılması üçün sizə müxtəlif bitki şəkilləri, iş dəftərləri, yapışqan lazım olacaq.

Şagirdlər qruplara bölünür. Hər qrupa əvvəlcədən seçilmiş bitki şəkilləri təqdim edilir. Şəkillərin əsasən şagirdlərin tanıya biləcəyi bitkilər olmasına və altında adlarının yazılmasına diqqət yetirsəniz, yaxşı olar.

İlk addım olaraq şagirdlər tanıdıqları bitkiləri seçməli, daha sonra onlara rast gəldikləri yerə görə qruplaşdırmağa çalışmalıdırlar. Onların diqqətini parklara, bulvarlara, səkilərə yönləndirə bilərsiniz. Daha sonra şagirdlərin seçdikləri bitkilərdən hansı məqsədlərlə istifadə olunduğunu araşdırmalarını istəyin. Araşdırılan məlumatların cədvələ yerləşdirilməsini tapşırın. Araşdırma zamanı şagirdlərin internetdən istifadəsi də mümkündür. Və ya layihə reallaşdırılmazdan əvvəl siz müəyyən bitkilərin adlarını şagirdlərə verməklə əvvəlcədən araşdırma aparmalarını da istəyə bilərsiniz.

Bütün şəkillər seçildikdən sonra məlumatlara əsasən bitkilər iki kitabçada qruplaşdırılmalıdır. Bunlardan biri bəzək, digəri isə dərman bitkisi olacaq. Hansısa bitkilərin həm bəzək, həm də müalicə üçün istifadə edildiyi faktının da olmasına çalışın.

28-ci səhifədəki 1-ci suala cavab – otaq bitkilərindən həm də dərman bitkisi kimi istifadə oluna bilər. Məsələn: aloe, kalanxoe bitkisi.

28-ci səhifədəki "Şəkillərdəki hansı bəzək bitkisi həm də dərman bitkisidir?" sualının cavabı aloedir.

28-ci səhifədəki "Öskürək və soyuqdəyməyə qarşı istifadə edilən hansı bitkiləri tanıyırsınız?" sualına cavab olaraq soğan, sarımsaq, nanə, zoğal, itburnu, çobanyastığı, turp, bağayarpağı soyuqdəymə zamanı istifadə edilə bilər.

28-ci səhifədəki "Şəkillərdəki hansı bitkilərdən küçələrin, parkların yaşıllaşdırılmasında istifadə olunur?" sualına cavab şam ağacı, söyüd ağacı.

29-cu səhifədəki bat-bat və qara quşüzümü bitkiləri haqqında araşdırmanın aparılması nəzərdə tutulur. Şagirdləri düzgün istiqamətləndirmək üçün bilməlisiniz ki, hər iki bitki zəhərli dərman bitkisi-dir. Bat-bata yol və arxların kənarında rast gəlinir. Kökü, gövdəsi, meyvəsi, toxumu, yarpağı zəhərlidir. Ələ götürmək olmaz. Qara quşüzümünə bağlarda, bostanlarda rast gəlinir. Şaxta düşənə qədər ağ çiçək açır. Yetişməmiş meyvələri, gövdə və yarpaqları zəhərlidir.

Tapşırığın praktik əhəmiyyəti odur ki, şagirdlər bilməlidirlər ki, bağlarda, bostanlarda, yol kənarlarında rastlaşdıqları hər bitkini dərmək, dadmaq olmaz. Bu, zəhərlənməyə səbəb olar. Belə bitkilərə toxunan zaman əllər mütləq yuyulmalıdır.

Qiymətləndirmə meyarı: qruplaşdırma

I	II	III	IV
Bitkiləri sadalayır, dekorativ və dərman bitkisi olaraq qruplaşdırmaqda çətinlik çəkir.	Bitkiləri dekorativ və dərman bitkisi olaraq qruplaşdırarkən səhvlərə yol verir.	Bitkiləri dekorativ və dərman bitkisi olaraq müəllimin köməyi ilə qruplaşdırır.	Bitkiləri sərbəst olaraq dekorativ və dərman bitkisi olaraq qruplaşdırır.

Mövzu

7

Heyvanların qruplaşdırılması

Standart: 1.3.1. Bitkiləri və heyvanları səciyyəvi əlamətlərinə görə qruplaşdırır.
Məqsəd: Heyvanları yaşayış mühitinə görə qruplaşdırır.

Təlim formaları: kollektiv, kiçik qruplarla iş
Təlim üsulları: beyin həmləsi, müzakirə
Resurslar: dərslik, iş vərəqləri, şəkillər, yapışqan

7 Heyvanların qruplaşdırılması

Heyvanları yaşayış yerinə görə də qruplaşdırmaq olar. Onlar quruda və suda yaşayır və yaşayışın şəraitinə uyğun fərqli xüsusiyyətlər qazanır. Məsələn, suda yaşayan balıqlar, delfinlər və bələləndə üzgəclər yavaş-uzun ayaqlıdır.

Quruda yaşayan heyvanlar da var. Onların bəziləri, məsələn, kəkəlik, yeneşən, çitpələk topaq altında yaşayır. Bu cür heyvanların bədəni qısa, dişləri kiçik, boynları isə seçilir. Quruda yaşayan heyvanların bəziləri isə dənizə qədər kiçik sahalarda yaşayır. Onlar sürətlə qaçmaqla yanaşı, gözləri yavaş-uzun. Bundan başqa, mələk, süzənək, döyənək, sənək kimi heyvanlar da topaqın altında yaşayır.

Quruda yaşayan heyvanlar arasında kəkəlik, maymun kimi ağacda məskən salanları da var.

İstifadə edilənlər

Şəkillər, quruda yaşayan heyvanların necə qruplaşdırmaq olar?

Fəaliyyət

1. Quruda yaşayan heyvanların məskən olduğu xüsusiyyətlər. 2. Onlarda olan oxşar və fərqli xüsusiyyətlər.

Quruda yaşayan heyvanları qruplaşdıraraq.

- Şəkilləri nəzərdən keçirir.
- Onlarda diqqətinizi çəkən oxşar və fərqli xüsusiyyətləri qeyd edin.
- Oxşar xüsusiyyəti heyvanları qruplaşdırın.
- Qruplaşdırma müzakirə edin və adlandırın.
- Hər qrupa kəs olən xüsusiyyətləri müəyyən edib yazın.
- Nəticəni müzakirə edin.

1. Quruda yaşayan heyvanları necə qruplaşdırdınız?
2. Quruda yaşayan heyvanlarda hansı fərqli xüsusiyyətləri müəyyən etdiniz?
3. Sürətli qaçmaq və itti görmək bacarığı hansı heyvanlara xasdır?
4. Sizcə, ağacda məskən salan heyvanlarda hansı xüsusiyyətlər olmalıdır?

Fəaliyyət sonunda öyrəndim ki...

Bu mövzunun tədrisinə illik planda 3 saat vaxt verilir.

I dərs saatında digər dərslərdə olduğu kimi, nəzəri material araşdırılır. Bu dərs saatının maraqlı olması ilə yanaşı, şagirdlərin araşdırmaya meyilləndirilməsi, yönəldilməsi əhəmiyyət kəsb edir. Mövzunun tədrisi zamanı ümumidən xüsusiyyətə getməkdə fayda vardır. Şagirdlərin bildiyi, müşahidə etdiyi məsələlər üzərindən gedildikdə mövzunun dərk edilməsi asanlaşır.

Dərsin əvvəlində şagirdlərlə aşağıdakı suallar ətrafında müzakirə aparıla bilər:

– Canlıları, sizcə, necə öyrənmək olar? (müşahidə etməklə, boyunu ölçməklə, böyüdücü cihazla baxmaqla və s.). Cavabdan asılı olaraq növbəti sual verilə bilər, məsələn: “Qeyd etdiniz ki, canlıları müşahidə etməklə də öyrənmək olar. Hansı əlamətləri sadalaya bilərsiniz? Buna əsasən hansı qruplar yaradıla bilər?”

Şagirdlər cavabları stikerlərə yazıb lövhədə “Canlıları necə öyrənmək olar?” sualının kənarına yapışdırıla bilər. Onda düzgün və səhv cavablar içərisindən lazım olanları seçib o istiqamətdə davam etmək olar.

Şagirdlərdə idraki fəallığı əvvəlki dərsə əsasən də yaratmaq mümkündür:

– Bitkilərin öyrənilməsinə asanlaşdırmaq üçün onları hansı əlamətlərinə görə qruplaşdırmışlar? Sizcə, bu qruplaşmanı heyvanlara da aid etmək olarmı? Niyə? Necə?

Şagirdlərin cavabı ümumiləşdirilir və tədqiqata başlanılır. Tədqiqat “Heyvanları hansı xüsusiyyətlərinə görə qruplaşdırmaq olar?” sualı ətrafında aparılır. Dərs boyu heyvanların qruplaşdırılması yaşa uyğun olaraq yalnız yaşayış mühitinə görə aparılır. Digər qruplaşdırmalar 3-cü sinif şagirdinin yaşına uyğun hesab edilmir.

Dərs boyu kiçik yaşlı məktəblilərin vizual dərk etməsinin mühüm əhəmiyyətini nəzərə alaraq videomateriallardan, şəkillərdən istifadə olunması mütləqdir. Yaxşı olar ki, mətndə adı çəkilən heyvanların yaşadığı mühitdəki şəkillər və yaxud videogörüntülər təqdim olunsun ki, şagirdlər bunu göz yaddaşı ilə yadda saxlasın.

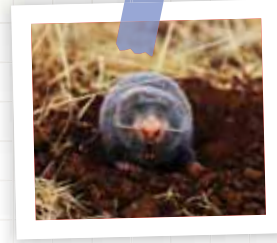
Bu mövzuda şagirdlərə əlavə olaraq onu demək lazımdır ki, heyvanların hamısı gözlə görünəcək dərəcədə böyük deyil. Onların bir qrupu çox sadə quruluşlu olmaqla bərabər, mikroskopik ölçüyə malikdir. Bu zaman yaşıl evqlənəni, adi amöbün adlarını vermədən hansısa məməli və yaxud da digər heyvanlarla müqayisəli şəkillərini, videogörüntülərini nümayiş etdirmək olar. Heyvanları qruplaşdırmaqla onların həm öyrənilməsinin asanlaşdığını, həm də insan həyatındakı rolunu müəyyənləşdirmək olur. Ona görə də bu mövzu yalnız nəzəri istiqamətdə qurulmamalı, praktik tərəfləri də göstərilməlidir.

33-cü səhifədəki sonuncu tapşırıq araşdırma olaraq ev tapşırığı kimi verilə bilər. Növbəti dərsdə bu nəticələr təhlil olunacaqdır.

II dərs saatında layihə üzərində iş aparıla bilər.

FƏALİYYƏT

istifadə edilənlər

Layihə zamanı quruda yaşayan heyvanlar qruplaşdırılacaq. Bunun üçün şagirdlər iki, yaxud üç qrupa bölünə bilər. Onlara suda, quruda yaşayan heyvanların şəkilləri təqdim ediləcək. Layihə yalnız şəkillərin seçilməsi deyil, eyni zamanda, quruda yaşayan heyvanları birləşdirən xüsusiyyətlər üzərində qurulmalıdır. Bunun üçün də layihənin əvvəlində qoyulan "1. Quruda yaşayan heyvanların malik olduğu xüsusiyyətlər. 2. Onlarda olan oxşar və fərqli xüsusiyyətlər" siz və şagirdlər üçün istiqamətverici funksiya daşıyır.

Şagirdlər layihənin birinci addımında şəkilləri nəzərdən keçirəcək, oxşar və fərqli xüsusiyyətləri qeyd edəcək, oxşar xüsusiyyətləri qruplaşdıraraq onlar əsasında quruda və suda yaşayan heyvanları fərqləndirəcəklər. Onların diqqətini giriş mətnində verilən xüsusiyyətlərə də çəkə, bununla şagirdlərə yardımçı ola bilərsiniz. Şagirdlərin layihə əsasında nəticə çıxarmasına isə "1. Quruda yaşayan heyvanları necə qruplaşdırdınız? 2. Quruda yaşayan heyvanlarda hansı fərqli xüsusiyyətləri müəyyən etdiniz? 3. Sürətli qaçmaq və iti görmək bacarığı hansı heyvanlara xasdır? 4. Sizcə, ağacda məskən salan heyvanlarda hansı xüsusiyyətlər olmalıdır?" sualları istiqamətverici ola bilər.

III dərş saatında dərşlikdəki sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Sual 1. Balinalar – 1, 2, 4; Suitilər – 3, 4.

Sual 2. 2 və 3 düzgün fikirdir. 2-ci bəndlə bağlı sual verilə bilər: "Sizcə, qanadı uzun olsaydı, nə olardı? Nə üçün qanadı qısaadır?" (Ağac və kollar arasında uçmasını asanlaşdırır.)

Qiymətləndirmə meyarı: qruplaşdırma

I	II	III	IV
Heyvanları yaşayış mühitinə görə qruplaşdırmaqda çətinlik çəkir.	Heyvanları yaşayış mühitinə görə qruplaşdırarkən səhvlərə yol verir.	Heyvanları yaşayış mühitinə görə müəllimin köməyi ilə qruplaşdırır.	Heyvanları yaşayış mühitinə görə sərbəst qruplaşdırır.

Mövzu

8

Ətraf mühitin qorunması

- Standart:** 1.4.1. Ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasında bitki örtüyünün rolunu şərh edir.
1.4.2. Təbiətimizin qorunmasında Azərbaycan dövlətinin rolunu izah edir.
- Məqsəd:** Bitki örtüyünün ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasında rolunu şərh edir.
Azərbaycanda bitkilərin qorunma yollarını izah edir.

- Təlim formaları:** kollektiv, kiçik qruplarla iş
- Təlim üsulları:** beyin həmləsi, INSERT müzakirə
- Resurslar:** dərslik, iş vərəqləri, şəkillər

8 Ətraf mühitin qorunması

Təbiətdə bizi bəzi və həyvan toylarına rəhbər hallarda rast gəlirik. Ən çoxlər də vəziyyətini, travmali gətiribə çıxarmak üzrədir. Onlar haqqında məlumatları "Qırmızı kitab"da toplandıqca artıq bilərik. Bu cəhətləri qorumaq üçün Azərbaycan ərazisində milli parklar və qoruqlar yaradılır. Bəzi Dənizdən Milli Parkı, Göygöl Milli Parkı haqqında yəqin ki, eşitmişiz. Milli parklarda təbiət qorunması, insanlara onları ərazisində gətiribə çıxarmaq və istirahətə icazə verir. Qoruqlar isə təbiət rəhbər qorunan ərazilərdir. Bu ərazilərdə ev etmək, ağac kəsmək qadağandır. Qoruqlarda əsasən əlvi aradımalar aparılır. Məsələn, Zəhmətli Dövlət Təbiət Qorluğu, Etilər şən Dövlət Təbiət Qorluğu bu cür yerlərdədir. Bundan başqa, Azərbaycanda müvafiq olaraq qorunan ərazilər də var ki, bunlar yəqinlərdədir.

Yaxşı edilənlər

Sizə, qoruqlar milli parklardan daha nə ilə fərqlənir?

Layihə

1. Xüsusi qorunan ərazilər haqqında məlumatlar.
2. Bu ərazilərin yaradılma məqsədi.

Qoruq, yasaqlıq və milli parklarda qorunan bitkilər haqqında məlumat kitabçası hazırlayaq.

1. Etilər şən Dövlət Təbiət Qorluğu haqqında məlumatları kitabçaya qeyd edin.

2. Qoruqlarda yayılan bitkilərin şəkllərini kitabçaya yazdırın.

3. Şən Dövlət Təbiət Yasaqlığı haqqında məlumat toplayın.

4. Yasaqlıqda yayılan bitkilərin şəkllərini kitabçaya yazdırın.

5. Hıran Milli Parkı haqqında məlumatları kitabçaya qeyd edin.

6. Burada yayılan bitkilərin şəkllərini kitabçaya yazdırın və kitabçanın nümayiş etdirin.

1. Qoruqlarda qorunan hansı bitkilərin adı sizə tanış idi?
2. Adı "Qırmızı kitab"a düşən daha hansı bitkilər haqqında eşitmişiniz? 3. Azərbaycanda ərazisində başqa hansı qoruq və milli parkları tanıyırsınız?

QR kodu

Layihə əsasında tyundim ki...

Mövzunun tədrisinə illik planda 3 saat vaxt verilir.

Şagirdlərdə idraki fəallıq yaratmaq üçün dərslikdəki mətnlə tanışlıqdan əvvəl ötən dərslərin mövzuna istinad etməklə bir neçə sualı müzakirə etmək faydalı olar:

- Meşədə hansı canlılara rast gəlmək olar?
- Bu canlılar üçün meşədə hansı təhlükələr ola bilər?

Və yaxud idraki fəallığı aşağıdakı kimi də yaratmaq olar. Bu zaman elektron təqdimatdan, adı çəkilən canlıların şəkillərindən də istifadə etmək məqsədəuyğundur. Çalışmaq lazımdır ki, fikirlər daha çox bitkilərə yönəldilsin.

– Azərbaycanın “Qırmızı kitab”ına flamingolar, qutan, qara leylək, böyük qartal kimi quşlar, Xəzər dənizində Xəzər suitisi, müxtəlif növ qurbağalar, balıqlar, ilanlar, tısbağalar və s. digər heyvanların, bir sıra bitkilərin, məsələn, Eldar şamı, dəmirağac, ardıc bitkisinin adı daxil edilib. Sizcə, buna səbəb nədir?

- Canlıların sayının həddindən artıq azalmasına nələr səbəb ola bilər?

Şagirdlər öz fikirlərini bildirdikdən sonra tədqiqat “Ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasında bitkilərin nə kimi rolu var? Azərbaycanda bitkilərin qorunması ilə bağlı nə kimi tədbirlər görülür?” sualı ətrafında aparılır.

Bu mövzu ilə tanışlığa İNSERT üsulundan istifadə etməklə davam edə bilərsiniz. Bu, səmərəli müəllim və yazı üçün interaktiv qeydetmə üsuludur. Bu üsul fərdi təşkil olunur. Hər bir şagirdə mətni aktiv şəkildə oxumağa, mətnə öz münasibətini bildirməyə imkan verir. Hər mövzunun bu barədə imkanları geniş olmasa da, verilən mövzu barədə şagirdlər aşağı siniflərdən qismən də olsa məlumatlıdır. Bu baxımdan da bu üsul səmərəli hesab edilir.

Şagirdlər nəzəri hissəni oxumaqla özlərinə tanış olan, əvvəlki biliklərini inkar edən, onlar üçün yeni olan məlumatları seçməli və mövzu ilə bağlı əlavə olaraq almaq istədikləri məlumatları cədvəldə qeyd edirlər. Sonda bütün sinfin hər xanada yazdıqları fikirlər lövhədə ümumiləşdirilir. Bu, ya bir cədvəl üzrə, ya da şaxələndirmə üsulundan istifadə edilməklə aparıla bilər.

Müzakirənin nəticəsində şagirdlər milli parkın bir hissəsinin dincəlmək və turist gəzintisi üçün icazəli olduğunu, bir hissəsinin isə qorunduğunu, qoruqların ciddi mühafizə olunan təbiət sahəsi olduğunu, yasaqlığın bəzi növlərin saxlanması üçün müvəqqəti qorunan ərazi olduğunu anlamalıdır. Növbəti dərs saati layihənin icrası üçün nəzərdə tutulub. Ona görə də yaxşı olar ki, bu dərslərdə şagirdlərə çox qısa olaraq layihədə adı çəkilən Eldar şamı Qoruğu, Bərdə Dövlət Təbiət Yasaqlığı, Hirkan Milli Parkı haqqında məlumat verilsin.

Dərs prosesi zamanı aşağıdakı linklərə istinad edə bilərsiniz:

<http://eco.gov.az/az/melumat-merkezi/videocarxlar> – bu linkdəki videoçarxlar şagirdlərin həm yaşına uyğundur, həm də təlim məqsədlərinə çatmaq üçün tərbiyəvi və maarifləndiricidir.

www.youtube.com/watch?v=_L45dWWZbag

https://azertag.az/xeber/Goygol_Milli_Parkinda_ekosistemin_muhafizesine_daim_nezaret_olunur-1082737

<https://azadinform.az/az/sosial/194144/hirkan-milli-parki/>

<https://milliparklar.az/parklar/hirkan-milli-parki>

II dərs saatında layihə işlənir.

Şagirdlərə layihənin icrası məqsədilə aşağıdakı paylama materialını təqdim etmək məqsədəuyğundur:

Eldar şamı Qoruğu – dağlıq sahədir, özünəməxsus meşə landşaftı var. Burada meşələr, əsasən, Eldar şamı, ardıc, saqqız ağacı, murdarça, doqquzdon, nar, efedra, zirinc, qarağan, dovşan alması,

LAYİHƏ istifadə edilənlər

qaratikan kimi ağac və kollardan ibarətdir. Eldar şamı ağaclarının yaşı 100-120 il, hündürlüyü 2-6 m-dir. Onun adı Azərbaycan Respublikasının, "Qırmızı kitab"ına daxil edilmişdir.

Bərdə Dövlət Təbiət Yasaqlığı – Bərdə və Ağdam rayonlarının ərazisində yaradılmışdır. Yaradılmasının əsas məqsədi meşələri və oradakı heyvanları qoruyub zənginləşdirməkdir.

Bitki örtüyü, əsasən, qovaq, söyüd, tut və s. ibarət cavan meşəlikdən, kolluqlardan, palıdın üstünlük təşkil etdiyi meşəlikdən ibarətdir.

Hirkan Milli Parkı – Astara və Lənkəran rayonları ərazisində yerləşir. Rast gəlinən bitki növləri: ürəkarpacaq qızılağac, dəmirağac, şabalıdyarpaq palıd, vələs, şərq fıstığı və s. Bunlardan "Qırmızı kitab"a daxil olan növlər: Hirkan şümşəsi, Hirkan qovağı, Lənkəran gülxətmisi, giləmeyvəli qaraçöhrə.

Layihənin nəticələri qruplar tərəfindən təqdim olunur. Layihə nəticəsində əldə edilən məlumatlar, eyni zamanda da, 1-ci dərs saatında öyrənilənlər ümumiləşdirilir.

Bu məlumatların bir qismi şagirdlərin müstəqil araşdırma apararaq əldə etməsini də təmin edə bilər. Layihənin təqdimatı zamanı məlumatların hansının düz, hansının yanlış olduğunu mütləq müəyyənləşdirib bildirin.

III dərs saatında dərslikdəki tapşırıqların işlənməsi nəzərdə tutulur. Araşdırma tələb edən tapşırıqların yerinə yetirilməsi dərs prosesində nəzərdə tutularsa, buna aid paylama materialı kimi, çap və ya elektron resurslar şagirdlərə təqdim olunmalı, evdə işlənməsi nəzərdə tutularsa 2-ci dərs saatında tapşırıq evə verilməlidir. Bu araşdırmanın nəticələrinin müzakirəsinə şərait yaradar.

Qiymətləndirmə meyarı: izahetmə, şərhətmə

I	II	III	IV
Azərbaycanda canlıların qorunma yollarını çətinliklə izah edir.	Azərbaycanda canlıların qorunma yollarını izah edərkən səhvlərə yol verir.	Azərbaycanda canlıların qorunma yollarını müəllimin suallarına əsasən izah edir.	Azərbaycanda canlıların qorunma yollarını nümunələrlə izah edir.
Bitki örtüyünün ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasında rolunu şərh edir.	Bitki örtüyünün ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasında rolunu şərh edərkən səhvlərə yol verir.	Bitki örtüyünün ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasında rolunu müəllimin suallarına əsasən şərh edir.	Bitki örtüyünün ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasında rolunu nümunələrlə şərh edir.

I tədris vahidi üzrə qiymətləndirmə vasitələrinə dair nümunələr

1. Dənizdə kiçik balıqların məhv edilməsi onlarla qidalanan heyvanlara necə təsir göstərir?

2. Bitkilərlə torpaqdakı soxulcanlar arasındakı əlaqəni nə üçün faydalı əlaqə adlandırmaq olar?

3. Heyvanları qidalanmasına görə qruplaşdırın.

1. otyeyənlər	3. hərşeyyeyənlər	a. qaban	c. şir	f. toyuq
2. yırtıcılar		b. qoyun	d. bayquş	e. meymun

4. Verilən əlamətlər hansı heyvana aid edilə bilər? Səbəbini yazın.

iti dişlər	
yaxşı görən gözlər	canavar
güclü əzələlər	qoyun

5. Uyğunluğu müəyyən edin:

Bitki toxumları, meyvələri ilə qidalanma;
 Həm bitki, həm də heyvanlarla qidalanma;
 Bitki yeyən heyvanlarla qidalanma;
 1. ayı 2. keçi 3. şir

6. Verilən canlılar arasında qida əlaqəsi qurun.

1. quş 2. sünbül 3. tülkü 4. çəyirtkə

7. Düzgün fikirləri seçin:

Kaktus bitkisi susuzluğa davamlıdır.
 Pəncərə qarşısındakı otaq bitkisinin gövdə və yarpaqlarının işığa doğru çevrilməsi hərəkətdir.
 Torpağın tərkibində yalnız qum və su var.

8. Uyğunluğu müəyyən edin:

suzanbağı	1. heyvanlarla yayılır;
moruq	2. küləklə yayılır;
zəncirotu	3. su vasitəsilə yayılır.

9. Küçə və parkların yaşıllanmasında istifadə olunan bitkiləri seçin, altından xətt çəkin.

alma ağacı, zəfəran, şam ağacı, qızılgül, nane

10. Fikirləri tamamlayın.

1. Milli Parkların yaradılması səbəbi
2. Nəqli kəsilməkdə olan canlılar haqqında məlumatın toplanılması
3. Zaqatala Dövlət Təbiət Qoruğunda icazə verilmir.
4. Dənizkənarı Milli Parkda icazə verilir.

Mövzu

9

Ailə və kollektiv

- Standart:** 2.1.1. Fərd-ailə və fərd-kollektiv münasibətlərini şərh edir.
2.1.2. "Cəmiyyət" anlayışı haqqında təsəvvürlərini ifadə edir.
2.1.3. Cəmiyyətin tərkibi (ailə, kollektiv) barədə biliklərini sadə şəkildə şərh edir.
- Məqsəd:** "Cəmiyyət" anlayışı haqqında təsəvvürlərini şərh edir. Ailə və kollektiv barədə biliklərini sadə şəkildə ifadə edir. Fərddə ailə və fərddə kollektiv arasındakı münasibətləri şərh edir.

- Təlim formaları:** kollektivlə iş, kiçik qruplarla iş
- Təlim üsulları:** beyin həmləsi, İNSERT, müzakirə, şaxələndirmə
- Resurslar:** dərslik, iş vərəqləri, müxtəlif qalxan şəkilləri, qayçı, yapışqan, rəngli karandaş

İllik planda mövzunun tədrisinə 2 saat vaxt verilir. Şagirdlərdə idraki fəallıq yaratmaq üçün dərslərdəki mətnlə tanışlıqdan əvvəl ötən il tədris edilən eyni mövzuya istinad edərək bir neçə sualı müzakirə etmək faydalı ola bilər:

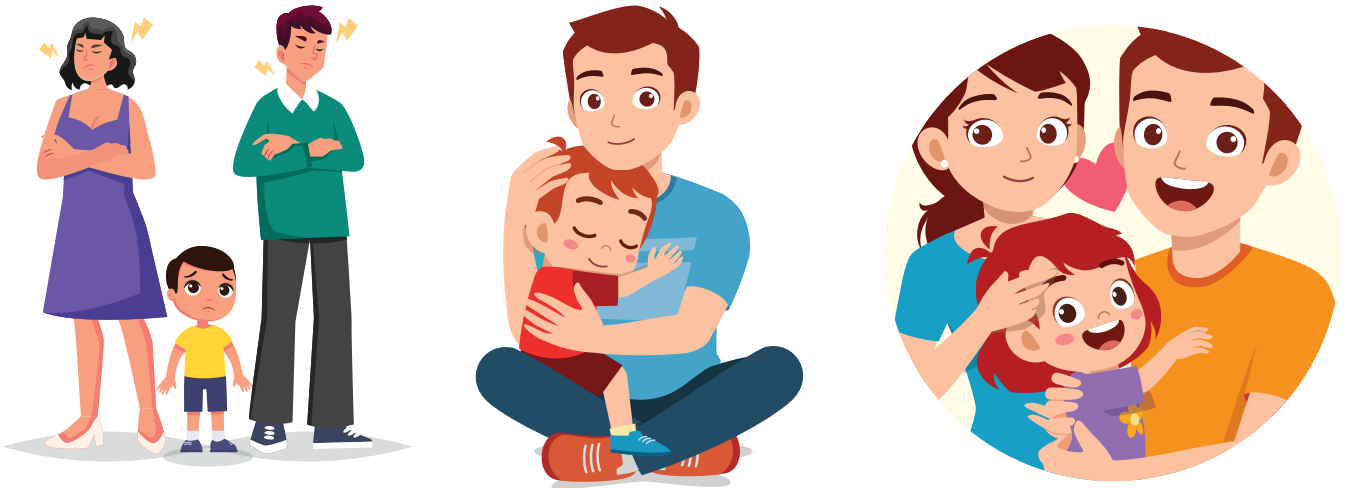
- Sizcə, ailə kimlərdən ibarətdir?
- Ailə üzvləri arasında hansı münasibətlər olur?

Bu mövzu ilə tanışlığı INSERT üsulundan istifadə etməklə davam etdirə bilərsiniz. Bu, səmərəli müəllim və yazı üçün interaktiv qeydetmə üsuludur. Bu üsul fərdi təşkil olunur. Hər bir şagirdə mətni aktiv şəkildə oxumağa, mətnə öz münasibətini bildirməyə imkan verir. Hər mövzunun bu barədə imkanları geniş olmasa da, verilən mövzu barədə şagirdlər aşağı siniflərdən, qismən də olsa, məlumatlıdır. Bu baxımdan da, bu üsul səmərəli hesab edilir. Bu yolla dərslərdə verilən məlumat mətnindən çıxış edərək şagirdlərə hər bir insanın ayrılıqda bir fərd olduğu bildirilir. Fərdin digər insanlarla birlikdə yaşamaq, işləməli, ünsiyyət qurmaq olduğu diqqətə çatdırılır. Cəmiyyətin insanların ən böyük birliyinə deyildiyi, bu birliyin müxtəlif qruplardan ibarət olduğu qeyd edilir. Bu zaman şagirdlərin diqqətini onlar üçün tanış olan müxtəlif musiqi, idman – futbol, basketbol kollektivlərinə yönəltmək lazımdır. Bu kollektivləri birləşdirən əsas əlamətlərin nə olduğu sual edilə bilər. Cavab olaraq "birlikdə təhsil almaq", "musiqi ifa etmək", "qalib gəlmək" kimi məqsədlər səsləndirilməlidir. Bundan sonra tədqiqat sualı "Ailə və kollektiv arasında hansı oxşar xüsusiyyətlər olduğunu düşünürsünüz?" üzərində müzakirə aparılır.

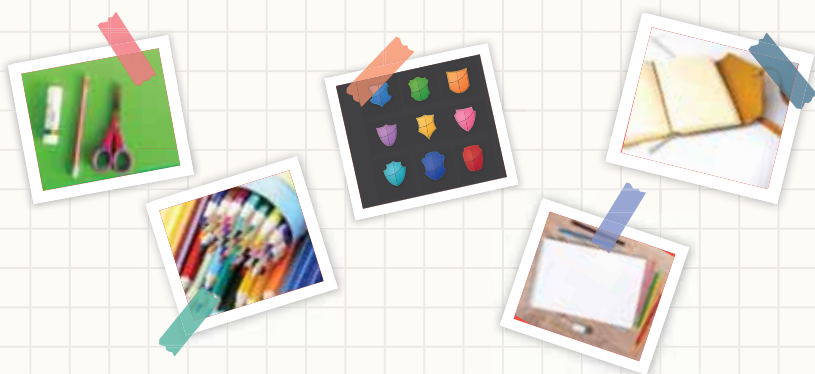
Şagirdlər nəzəri hissəni oxumaqla özlərinə tanış olan, əvvəlki biliklərini inkar edən, onlar üçün yeni olan məlumatları seçməli və mövzu ilə bağlı əlavə olaraq almaq istədikləri məlumatları cədvəldə qeyd etməlidirlər. Sonda bütün sinfin hər xanada yazdıqları fikirlər lövhədə ümumiləşdirilir. Bu ya bir cədvəl üzrə, ya da şəxələndirmə üsulundan istifadə edilməklə aparıla bilər.

Müzakirənin nəticəsində şagirdlər ailə və kollektiv arasında oxşar və fərqli xüsusiyyətləri müəyyənləşdirə bilərlər.

İlk dərslər saatını layihənin icrası üzərində də qura bilərsiniz. Dərsin izahının hansı üsulla təşkil edilməsi müəllimdən asılıdır. Bunun layihə ilə edilməsi də mümkündür. Ailə üzvlərini bir-birinə bağlayan xüsusiyyətlər və ailə ilə kollektivin müqayisəsi üzərində qurulan layihə əsasında şagirdlər ailə və kollektiv gerblərini yaratmağa çalışacaqlar.

FƏALİYYƏT istifadə edilənlər

Layihənin həyata keçirilməsi üçün müxtəlif qalxan şəkilləri, qayçı, yapışqan, rəngli karandaş, al-bom vərəqi, qeyd dəftəri lazımdır. Siz qalxan formalarını özünüz əvvəlcədən hazırlaya və qruplara təqdim edə bilərsiniz. Bir qrup ailə, digəri isə sinfin gerbini yaratmalıdır. Ənənəvi bir ailə gerbində bir qalxanın üzərində ailə ilə bağlı müxtəlif xüsusiyyətlər – simvollar yer alacaqdır. Digərində isə kollektiv – siniflə bağlı xüsusiyyətlər yerləşdiriləcək. Qeyd edilən xüsusiyyətlər ümumilikdə ailə və ümumilikdə kollektiv anlayışını xarakterizə etməlidir. İşlər tamamlandıqda gerblər müqayisə edilməli, ümumi və fərqli xüsusiyyətlər müəyyənləşdirilməlidir. Layihə qruplar halında da reallaşdırıla bilər. Layihə reallaşdırıldıqdan sonra "Kollektivlə ailə arasında hansı fərqli xüsusiyyətləri gördünüz?", "Sizcə, kollektivi nə üçün ailə adlandırma bilmərik?", "Necə düşünürsünüz, ailəni və sinfi izah etmək üçün nəyə görə qalxandan istifadə etdik?" sualları əsasında ümumiləşdirmələr aparılmalı və şagirdlərin özlərinin nəticə çıxarması üçün şərait yaradılmalıdır.

Dərsə iki saat ayrılır. İkinci saat dərslərdəki tapşırıqların işlənməsi üçün nəzərdə tutulur. Araşdırma tələb edən tapşırıqların yerinə yetirilməsi dərs prosesində nəzərdə tutularsa, buna aid paylama materialı kimi çap və ya elektron resurslar şagirdlərə təqdim olunmalı, evdə işlənməsi nəzərdə tutularsa, 2-ci dərs saatında tapşırıq evə verilməlidir. Bu, araşdırmanın nəticələrinin müzakirəsinə şərait yaradır.

Səhifə 40 və 41-də verilən sual və tapşırıqlar sizə yardımçı olacaq. Hər dərsdə layihədən sonra təqdim edilən sual və tapşırıqlar şagirdlərin əldə etdikləri biliklərin möhkəmləndirilməsi və yoxlanılması üçün təqdim edilir.

"Cəmiyyət nədir? Ailədən başqa, cəmiyyətdə olan hansı qrupları tanıyırsınız?", "Şəkillərdəki qruplar arasında hansı fərqlər var? Bu qruplardakı insanları nə birləşdirir?", "Fərd və kollektiv arasındakı münasibətlərdə hansı qaydaların qorunması vacibdir?", "Sinif yoldaşlarınızın sizə münasibətində ən çox diqqət etdiyiniz davranış hansıdır?" və s. suallar bu məqsəddə xidmət edir. Bu sualların əksəriyyətinin cavabı dərs prosesində əldə edilib və ya dərslərdə mətnə verilib.

Qiymətləndirmə meyarı: izahetmə, şərhətmə

I	II	III	IV
"Cəmiyyət" anlayışı haqqında təsəvvürlərini izah edir.	"Cəmiyyət" anlayışı haqqında təsəvvürlərini şərh edərkən səhvlərə yol verir.	"Cəmiyyət" anlayışı haqqında təsəvvürlərini müəllimin suallarına əsasən şərh edir.	"Cəmiyyət" anlayışı haqqında təsəvvürlərini nümunələrlə şərh edir.
Ailə və kollektiv barədə biliklərini sadə şəkildə ifadə edir.	Ailə və kollektiv barədə biliklərini sadə şəkildə ifadə edərkən səhvlərə yol verir.	Ailə və kollektiv barədə biliklərini müəllimin suallarına əsasən şərh edir.	Ailə və kollektiv barədə biliklərini nümunələr əsasında şərh edir.
Fərd-ailə və fərd-kollektiv arasındakı münasibətləri izah edir.	Fərd-ailə və fərd-kollektiv arasındakı münasibətləri şərh edərkən səhvlərə yol verir.	Fərd-ailə və fərd-kollektiv arasındakı münasibətləri müəllimin suallarına əsasən şərh edir.	Fərd-ailə və fərd-kollektiv arasındakı münasibətləri nümunələr əsasında şərh edir.

Mövzu

10

Ünsiyyət mədəniyyəti

- Standart:** 2.1.1. Fərd-ailə və fərd-kollektiv münasibətlərini şərh edir.
3.1.1. Ünsiyyət zamanı nəzakət qaydalarına (mü sahibini sonadək dinləmək, sözü kəsməmək, mü sahibinə təşəkkür etmək) əməl edir.
- Məqsəd:** Kollektiv arasında düzgün davranmağın qaydalarını şərh edir.
İnsanlarla münasibət zamanı ünsiyyət mədəniyyətinə əməl etmək lazım gəldiyini şərh edir. "Nəzakət qaydaları" anlayışını şərh edir.
- Təlim formaları:** kollektiv, kiçik qruplarla iş
- Təlim üsulları:** beyin həmləsi, BİBÖ, müqayisə, müzakirə
- Resurslar:** dərslik, iş vərəqləri, müxtəlif simvollar, vatman kağızı, yapışqan, ailə və sinif kollektivinin şəkilləri

10 Ünsiyyət mədəniyyəti

Hər biriniz ətrafınızda olan insanlarla ünsiyyət qurmaq bacarımlarıdır. Çünki ünsiyyət cəmiyyəti quraraq, birlik edib, dəyərli yeni dostlar qazanır və həyatını daha məniqləndirir.

Ailədə, cəmiyyətdə və kollektivdə ünsiyyət mədəniyyətini qurmaq lazımdır. Bəzənlərdə fikrinizi, seçiminizi və qarşılaşdığınız hörmət etməklə bunu edə bilərsiniz. Hətta qəbul etmədiyiniz, razılaşmadığınız fikri də kollektivlərdən münasibət bildirmək mədəniyyəti ilə danışaraq qəbul etməyiniz ki, hər birimizin dünyasında və siz aradığınız var. Amma bu azadlıq bəzənlərdən fərqli hörmətli yanaşmağa səbəb olmur.

Layihə

1. Cəmiyyətdə və ailədə insanlarla münasibət qurarkən diqqət edilməli xüsusiyyətlər. 2. Ünsiyyət mədəniyyətinin qorunması üçün vacib olan bacarıqlar.

Ailədə və cəmiyyətdə ünsiyyət qurmaq üçün lazım olan bacarıqları araşdırın.

- Şəkil ifadə etdiyi mənanı tapın.
- Şəkilləri adlandırın.
- Gördüyünüz şəkil izah edin. Qarşılaşdığınız bu cür halları qeyd edin.
- İnsanlara söz haqqı vermək bacarığını ifadə edən şəkilləri seçin.
- Şəkil adlandırın və izah edin.
- Şəkilin mənasını tapın və qeyd edin.

1. Hansi davranışlar insanda ünsiyyət mədəniyyəti olmasından xəbər verir? 2. Ailə, kollektiv və cəmiyyətdə bu bacarıqlardan hansı olursa, ünsiyyət çətinləşir?

Layihənin nəticə çıxardın ki...

Sizə, ünsiyyət mədəniyyəti deyildikdə başqa hansı xüsusiyyətlər nəzərdə tutulur?

Standartın reallaşdırılmasına 2 saat vaxt ayrılmışdır. Birinci dərs saati nəzəri hissənin layihə əsasında öyrədilməsinə, II dərs saati isə dərsin müzakirəsinə və tapşırıqların həll edilməsinə verilir.

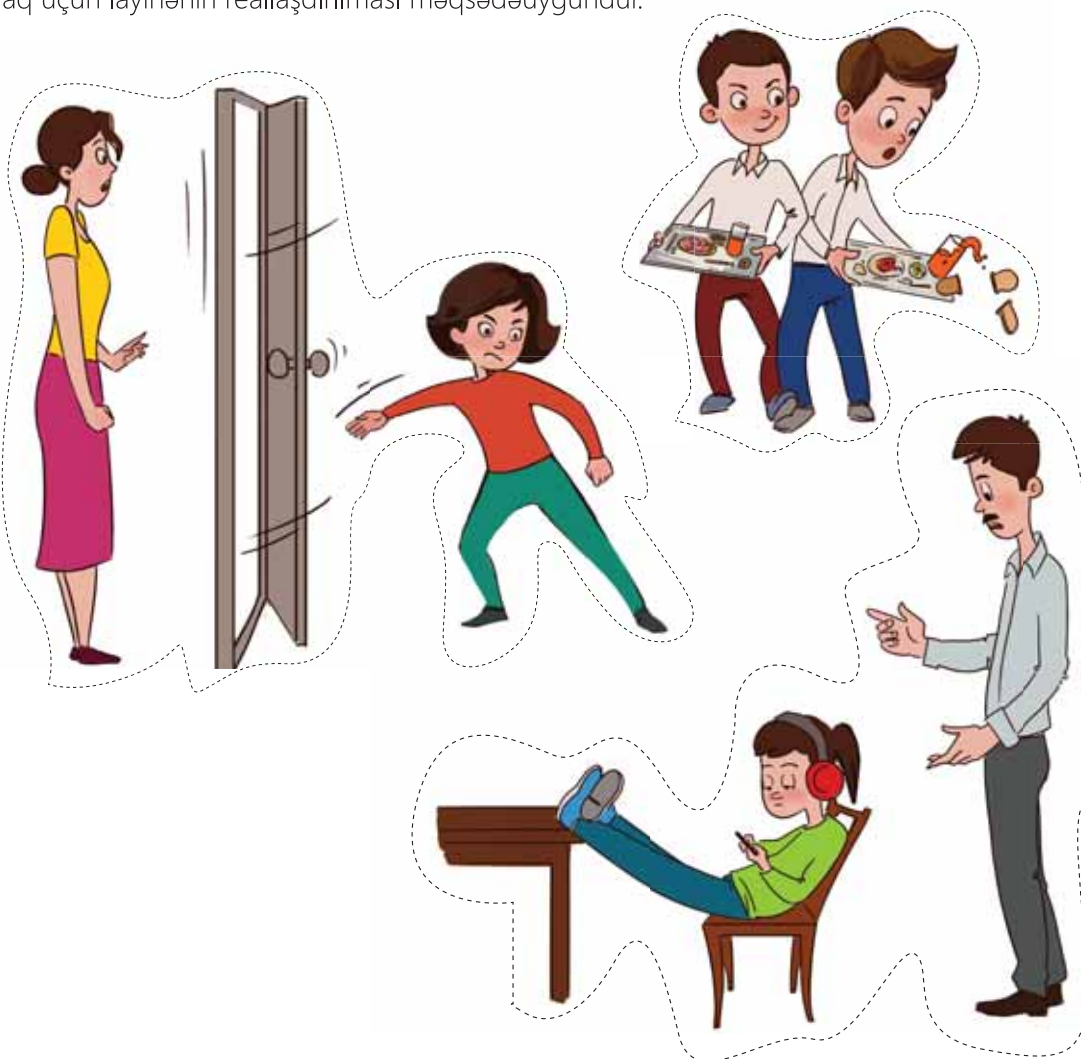
Mövzunun tədrisində müxtəlif təlim üsullarından, o cümlədən də BİBÖ üsulundan istifadə etmək olar. Bu cədvəlin doldurulması ilə şagirdlərin dərs əsasında öyrənmək istədikləri və öyrəndikləri arasında müqayisə aparıla bilər.

Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim
Ailə arasında sevgi, qayğı, mehribanlıq, bir-birinə hörmət, söz demək azadlığı olmalıdır.	Ailədə qərar qəbul edilərkən uşaqların fikirləri nəzərə alınmalıdır mı?	

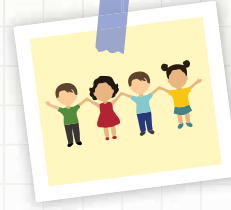
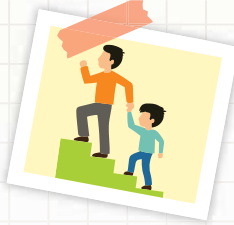
Şagirdlərə insanların ətrafda olan insanlarla ünsiyyət qurmağı bacarmalı olduqlarını, bunun vacibliyini qeyd edərək bunun səbəbi ilə bağlı sual ünvanlayın. Alacağınız müxtəlif cavablar arasında "Çünki ünsiyyət qurmaqla öyrənir, inkişaf edir, dəyişir, yeni dostlar qazanır və həyatımızı daha maraqlı edirik" qənaətinin ümumiləşdirilməsinə çalışın.

Başqalarının fikrinə, seçiminə və qərarlarına hörmət etməklə, etirazı belə kobudluq etmədən bildirməklə ünsiyyət mədəniyyətini qorumaq lazım gəldiyini diqqətə çatdırıla bilərsiniz.

"Ünsiyyət mədəniyyəti deyildikdə hansı xüsusiyyətlər nəzərdə tutulur?" tədqiqat sualına cavab almaq üçün layihənin reallaşdırılması məqsədəuyğundur.

LAYİHƏ istifadə edilənlər

Layihənin reallaşdırılması üçün müxtəlif simvollar, vatman kağızı, yapışqan, ailə və sinif şəkilləri lazımdır. Bunları əvvəlcədən hazırlaya, layihə reallaşdırılan zaman qruplara paylaya bilərsiniz. Layihəni bir neçə qrup və ya iki qrupla həyata keçirmək mümkündür.

Layihənin reallaşdırılması üçün əsas diqqəti ünsiyyət mədəniyyətinin adı və onu simvolizə edən şəkillərə yönləndirmək lazımdır. Layihə əsasında şəkillərin ifadə etdiyi sevgi, qayğı, yardımsevərlik, söz demək haqqı, dostluq və yoldaşlıq, həmrəylik, mehribanlıq kimi xüsusiyyətlərin tapılmasına çalışın.

Layihənin gedişatı zamanı şagirdlərdən "Hansı davranışlar insanda ünsiyyət mədəniyyətinin olmasından xəbər verir?", "Ailə, kollektiv və cəmiyyətdə bu bacarıqlardan hansı olmasa, ünsiyyət çətinləşər?" suallarına cavab almağa çalışın. Şagirdlərin layihənin gedişatından özünün nəticə çıxarmasına şərait yaradın.

İkinci saatda şagirdlərin müstəqil olaraq verilən sual və tapşırıqları yerinə yetirməsinə şərait yaradın. "Sizcə, ünsiyyət mədəniyyətini necə formalaşdırmaq olar?", "Yoldaşlarla dialoq qurmaq və əməkdaşlıq etmək bacarığı nə deməkdir?", "Siz yoldaşınıza müraciət edirsiniz. O isə sizi dinləmək əvəzinə, başqa işlə məşğuldur. Bunu necə qiymətləndirərsiniz?" kimi sualların cavablandırılmasına çalışın. Situativ şəkillərlə qurulan sual və tapşırıqlar üzərində onları işlətməklə şagirdlərin yaradıcı təfəkkürünün təqdiminə şərait yaradın.

Qiymətləndirmə meyarı: şərhətmə

I	II	III	IV
Fərd-ailə və fərd-kollektiv münasibətlərini şərh edərkən çətinlik çəkir.	Fərd-ailə və fərd-kollektiv münasibətlərini şərh edərkən səhvlərə yol verir.	Fərd-ailə və fərd-kollektiv münasibətlərini müəllimin köməyi ilə şərh edir.	Fərd-ailə və fərd-kollektiv münasibətlərini sərbəst olaraq şərh edir.
Ünsiyyət zamanı istifadə edilən nəzakət qaydalarını sadalayarkən çətinlik çəkir.	Ünsiyyət zamanı istifadə edilən nəzakət qaydalarını sadalayarkən səhvlərə yol verir.	Ünsiyyət zamanı istifadə edilən nəzakət qaydalarını müəllimin köməyi ilə şərh edir.	Ünsiyyət zamanı istifadə edilən nəzakət qaydalarını sərbəst olaraq şərh edir.

Mövzu

11

Başqa mədəniyyətlərə münasibət

Standart: 3.1.2. Başqa xalqların ünsiyyət qaydalarındakı milli ünsiyyət etiketlərimizə uyğun gəlməyən fərqliliklərə tolerant yanaşır.

2.2.3. Digər dövlətlərin pul nişanlarını tanıyır.

1.1.3. "Zaman", "məkan" və "hərəkət" anlayışlarını sadə şəkildə izah edir.

Məqsəd: Başqa xalqların ünsiyyət qaydalarındakı fərqliliklərə tolerant yanaşır.

Digər dövlətlərin pul nişanını tanıyır.

Zaman və məkan anlayışını sadə şəkildə izah edir.

Təlim formaları: kollektiv, kiçik qruplarla iş

Təlim üsulları: beyin həmləsi, BİBÖ, müqayisə, müzakirə

Resurslar: dərslik, iş vərəqləri, kağız, rəngli karandaşlar, şəkillər

Mövzunun tədrisinə 3 saat vaxt ayrılır. Birinci dərs saatında nəzəri materialla tanışlıq və layihəyə hazırlıq, ikinci dərs saatında layihə, üçüncü dərs saatında isə digər tapşırıqların yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulur.

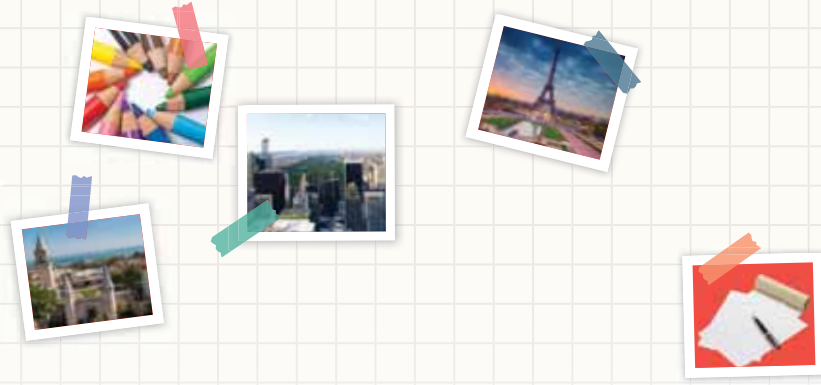
Nəzəri materialla şagirdlərin tanışlığına başlamazdan əvvəl onlara əvvəlki mövzuların tədrisi zamanı öyrəndiklərini xatırlada, mövzular arasında əlaqə yarada, şagirdlərin öyrəndiklərinin sistemləşdirilməsinə nail ola bilərsiniz.

Azərbaycanın müxtəlif xalqların yaşadığı bir ölkə olduğunu, burada fərqli mədəniyyətlərin bir arada inkişaf edə bildiyini diqqətə çatdırmaq üçün şagirdlərə bir neçə sual ünvanlaya bilərsiniz. Məsələn, hansı xalqların nümayəndələri ilə rastlaşdıqları, hansı fərqli adətlərlə qarşılaşdıqları haqqında onlara sual ünvanlamaq mümkündür.

Şagirdlərə Azərbaycanda başqa xalqların mədəniyyətlərinə və dəyərlərinə hörmətlə yanaşıldığı, başqa mədəniyyətlərə hörmət bacarığını yalnız öz ölkəmizdə deyil, səfərdə olduğumuz, qonaq getdiyimiz ölkələrdə və şəhərlərdə də göstərmək lazım gəldiyini diqqətə çatdırın. Tədqiqat sualını "Sizcə, səfər edəcəyiniz yer və tanış olacağınız xalq haqqında əvvəlcədən başqa nələri öyrənmək olar?" kimi müəyyən edə və müzakirəni bu sual ətrafında apara bilərsiniz.

LAYİHƏ istifadə edilənlər

II dərslər saatını layihənin icrasına həsr edə bilərsiniz. Layihə üçün kağız, qələm, rəngli karandaşlar, şəkillər (Şəkilləri tapmağı da əvvəlcədən tapşırmaq olar. Bunlar getdikləri yerdə görmək istədikləri və onlar üçün maraqlı gələn tarixi abidələrin, pulların şəkilləri ola bilər) lazımdır.

Şagirdlər layihəni reallaşdırmaq üçün qruplara bölünür. Hər qrup bir ölkəyə səyahət edəcəyini müəyyənləşdirir. Ölkələr bu ölkələr arasından seçilir: Almaniya, ABŞ, Əlcəzair, Türkiyə, Rusiya. Hər qrup bir ölkəyə səyahət edəcəkdir. Şagirdlərə birinci dərslər saatında əvvəlcədən müəyyən araşdırma aparmaları tapşırılır. Gedəcəkləri ölkə, onun mədəniyyəti haqqında böyüklərlə danışaraq, internetdə sərbəst axtarış edərək məlumatlar toplaya bilərlər. Bu məlumatların arasında həmin ölkənin paytaxtı, ölkədə danışılan dil, ölkədə istifadə olunan pul vahidi, həmin dildə "Salam" sözünün necə ifadə edildiyi və s. olmalıdır. Bu məlumatlar qrupda müzakirə edilərək onlardan ən maraqlısı və ən vacibi kağız üzərində yazılmalı və ya onunla bağlı şəkillər çəkilməlidir. Şagirdlər layihə əsasında məkan, zaman və yer dəyişimi (hərəkət) anlayışları haqqında da müəyyən məlumata sahib olacaqlar. Başqa bir ölkəyə gedərkən saat dəyişimi olacağını onların diqqətinə çatdırıla bilər.

Dərsin üçüncü saatında səhifə 48 və 49-da verilən sual və tapşırıqlar cavablandırılmalıdır. Şagirdlər "Müxtəlif xalqlarda fərqli ünsiyyət etiketinə rast gəldikdə necə davranmaq lazımdır?", "Azərbaycana gələn qonaqlara xalqımızın hansı adət-ənənəsi haqqında məlumat verərdiniz?", "Bir çox ölkələrin özünəməxsus pul vahidi var. O ölkələrdə olarkən nə üçün yerli pul vahidindən istifadə etməlisiniz?" və s. suallara cavab verərək öyrəndikləri bilik və bacarıqları möhkəmləndirə bilərlər.

Dərslikdə "Maraqlıdır", "Peşə" rubrikaları kimi əlavə məlumat rubrikaları var ki, bu rubrikalar əlavə və maraqlı informasiya vermək funksiyası daşıyır. Siz (bu sizin öz seçiminizdir) bəzən motivasiyanı bu rubrikada təqdim edilən hər hansı bir informasiya üzərində də qura bilərsiniz.

Qiymətləndirmə meyarı: şərhətmə

I	II	III	IV
Başqa xalqların ünsiyyət qaydalarındakı milli ünsiyyət etiketlərimizə uyğun gəlməyən fərqliliklərə tolerant yanaşmaqda çətinlik çəkir.	Başqa xalqların ünsiyyət qaydalarındakı milli ünsiyyət etiketlərimizə uyğun gəlməyən fərqliliklərə tolerant yanaşmaqda vacibliyini şərh edərkən səhvlərə yol verir.	Başqa xalqların ünsiyyət qaydalarındakı milli ünsiyyət etiketlərimizə uyğun gəlməyən fərqliliklərə tolerant yanaşmaqda vacibliyini müəllimin suallarına əsasən şərh edir.	Başqa xalqların ünsiyyət qaydalarındakı milli ünsiyyət etiketlərimizə uyğun gəlməyən fərqliliklərə tolerant yanaşmaqda vacibliyini nümunələr əsasında şərh edir.
Digər dövlətlərin pul nişanlarını çətinliklə tanıyır.	Digər dövlətlərin pul nişanlarını şərh edərkən səhvlərə yol verir.	Digər dövlətlərin pul nişanlarını müəllimin suallarına əsasən şərh edir.	Digər dövlətlərin pul nişanlarını nümunələr əsasında şərh edir.
Zaman və məkan anlayışını çətinliklə izah edir.	Zaman və məkan anlayışını izah edərkən səhvlərə yol verir.	Zaman və məkan anlayışını müəllimin suallarına əsasən izah edir.	Zaman və məkan anlayışını nümunələr əsasında izah edir.

Mövzu

12

Müsbət və mənfi xüsusiyyətlərimiz

- Standart:** 3.2.1. Şəxsiyyəti formalaşdıran mənəvi keyfiyyətləri (sadəlik, təvazökarlıq, səbirlik, iradəlilik, çətin vəziyyətlərdə özünü itirməmək) şərh edir.
3.2.2. Mənəviyyətə zidd xüsusiyyətlərə (lovğalıq, qorxaqlıq, xəyanət) münasibət bildirir.
- Məqsəd:** Mənəvi keyfiyyətlərin şəxsiyyətin formalaşdırılmasında olan rolunu şərh edir. Mənəviyyətə zidd xüsusiyyətləri tanıyır və onlara öz münasibətini bildirir.
- Təlim formaları:** kollektiv, kiçik qruplarla iş
- Təlim üsulları:** beyin həmləsi, müzakirə, BİBÖ, karusel, şaxələndirmə
- Resurslar:** dərslik, iş vərəqləri, rəngli kağızlar, rəngli karandaşlar, yapışqan və A4 ölçüsündə vərəq

12 Müsbət və mənfi xüsusiyyətlərimiz

Hər bir insanda müsbət və mənfi xüsusiyyətlər var. Bu xüsusiyyətlər sizə cəmiyyətdə davranışınızda, insanlarla qurduğunuz ünsiyyətə və hərəkətlərinizə təsir göstərir. Müsbət xüsusiyyətlərə malik insanlar hər zaman sadə, seyi-xət, adəli və ədalətli olurlar. Cəsarətli, etibar, sabir və səxavət olan insanlar xüsusiyyətləridir. Bu cür adətlər çətin vəziyyətdə özünü itirmə, heçkəsinə yardım etməyə, bu cür insanlar ailələrinə də, cəmiyyətə də müsbət təsir göstərir. Buna görə də hər birinizdə müsbət xüsusiyyətlər formalaşdırmağa çalışın.

Lakin insanda mənfi xüsusiyyətlər də ola bilər.

Yaxşıda edilənlər

Layihə

1. İnsanlarda olan müsbət xüsusiyyətlərin müzakirəsi.
2. Mənfi xüsusiyyətlərə münasibət.

Müsbət və mənfi xüsusiyyətləri əks etdirən çiçək yaradaq.

1 Müsbət xüsusiyyətləri yazın.

2 Mənfi xüsusiyyətlərin şübhəli yazın.

3 Rəngli kağıcdan çiçəklər kəsin.

4 Müsbət hesab etdiyiniz xüsusiyyətləri qırmızı, yaşıl, sarı və bənövşəyi laçaklara yazın.

5 Mənfi xüsusiyyətlərin boz laçaklara yazın.

6 "Müsbət" və "mənfi" laçaklardan kiçik düzəldin və rəncərə müzakirə edin.

1. Yaradılan çiçəklərdən hansı sizə daha xoş gəldi?
2. Mənfi xüsusiyyətlərimiz insanlarla ünsiyyətimizə necə təsir edə bilər?
3. Sizcə, nə üçün mənfi xüsusiyyətləri boz laçaklara yazdıq?
4. Biz müsbət xüsusiyyətlərin yaranması üçün nə etməliyik?

Sizcə, insanların hansı xüsusiyyətləri mənfi hesab edilə bilər?

Layihə əsasında öyrəndim ki...

Mövzunun tədrisinə illik planda 2 saat vaxt ayrılmışdır. Dərs prosesində beyin həmləsi, şaxələndirmə, BİBÖ, karusel üsullarından istifadə etmək mümkündür.

Mövzunun əvvəlindəki mətnin müzakirəsinə keçməzdən əvvəl şagirdlərlə aşağıdakı suallar ətrafında müzakirə təşkil oluna bilər:

- İnsanlarda hansı müsbət xüsusiyyətləri tanıyırsınız?
- Mənəviyyətə zidd xüsusiyyətlər hansılardır?

Siz motivasiyanı hansısa bir cizgi filminin nümayişi, yaxud uşaqların tanıdığı hansısa bir nağıl qəhrəmanı haqqında verilən sualla da qura bilərsiniz. Məsələn, "Məlikməmmədin hansı yaxşı xüsusiyyətləri var?" sualı sizə kömək edə bilər.

Daha sonra şagirdlərə hər bir insanda müsbət və mənfi xüsusiyyətlər olduğu, bu xüsusiyyətlərin bizim cəmiyyətdə davranışımıza, insanlarla qurduğumuz ünsiyyətə və hərəkətlərimizə təsir göstərdiyi bildirilir. Müsbət xüsusiyyətlərə malik insanların hər zaman sadə, xeyirxah, ədalətli olduğu, onların cəsurluq, iradə, səbir və səxavət kimi xüsusiyyətlərə malik olması qeyd edilir. Bu cür adamların çətin vəziyyətdə özlərini itirmədiyi, başqalarına yardım etdikləri, bu cür insanların ailələrinə də, cəmiyyətə də müsbət təsir göstərdikləri vurğulanır. Şagirdlərin fikirləri "Hər kəs özündə müsbət xüsusiyyətlər formalaşdırmağa çalışmalıdır" fikrinə yönəldilir.

Tədqiqatın aparılması. Tədqiqat sualı olaraq "Sizcə, insanlarda hansı xüsusiyyətlər mənfi hesab edilə bilər?" sualı müəyyənləşdirilir. Bu sualla bağlı şagirdlərin düşüncələri soruşulur. Verdikləri cavablar ümumiləşdirilərək bu xüsusiyyətlər lövhədə yazılır.

LAYİHƏ

Siz dərsin izahını layihə əsasında da apara bilərsiniz. Layihə üçün sizə rəngli kağızlar, rəngli karan-daşlar, yapışqan və A4 ölçüsündə vərəq lazım olacaq.

Şagirdlər qrup halında işləməlidirlər. Əvvəlcədən hazırlanmış rəngli kağızlardan ləçəklər kəsilir. Şagirdlərə izah edilir ki, insanların xarakterləri onların davranışlarına, davranışları isə başqa insanlarla münasibətlərinə təsir göstərir. Buna görə də biz davranışlarımızı tənzimləməyi, özümüzü müsbət yönə kökləməyi, tərbiyə etməyi bacarmalıyıq. Bunun üçün isə bizim davranışların hansının müsbət, hansının mənfi, qəbul edilməz olduğunu bilməyimiz lazımdır.

Yaxşı davranışları fərqləndirmək və müsbət bir hal olduğunu, cəmiyyət və digər insanlar tərəfin-dən müsbət qarşılandığını, həmçinin cəmiyyətə, insanlarla münasibətə yaxşı təsir göstərdiyini xüsusi qeyd etmək üçün parlaq rənglərlə, yanlış və mənəviyyətə zidd davranışları isə boz rəngli kağızlarla ifadə edin. Bu seçimi də şagirdlərin özlərinə həvalə edə bilərsiniz. Kəsilmiş bu ləçəklərdən çoban-yastığı gülü düzəltmələrini tapşırıq. Nəticə olaraq yaxşı xüsusiyyətlərdən yaradılan gülün digərindən daha maraqlı, daha xoş, daha gözəl göründüyü fikrini almağa nail olun. Ləçəklərdə – Mehribanlıq, Səmimiyyət, Qayğıkeşlik, Qəddarlıq, Paxıllıq, Yalançılıq, Hirsillik, Diqqətlik, Diqqətsizlik, Həssaslıq, Laqeydlik, Sevgisizlik və s. sözlər yazılmalıdır.

Layihənin nəticələri ümumiləşdirilərək birinci dərs saatında öyrənilənlərlə əlaqələndirilir. Son iki səhifədə verilən tapşırıqların sinifdə cütlərlə araşdırılması mümkündür.

“Bu nağıl qəhrəmanlarında hansı müsbət xüsusiyyətlər var? Sadalayın və fikrinizi əsaslandırın” tapşırığı əsasında müzakirə təşkil edə bilərsiniz. Müzakirə əsasında yalnız tapşırıqda təsviri verilmiş nağıl qəhrəmanlarını deyil, şagirdlərin özlərinin də təklif etdikləri personajları müzakirə edə bilərsiniz.

Daha bir müzakirə mövzusu “Nə üçün “hirsələndiyiniz zaman əvvəlcə dayanın, sakitləşin, düşünün, sonra addım atın.” deyilir?” ola bilər. Bu müzakirə şagirdlərə emosional vəziyyətdə özlərini sakitləşdir-mək, təmkinli davranmaq kimi xüsusiyyətlərin aşılmasına yardımçı olacaqdır.

Dərsləkdə bütün “Maraqlı” rubrikalarında olduğu kimi, bu dərsdə verilən “Elm sübut edib ki, da-vamlı olaraq başqalarına kömək edən insanlar özlərini daha çox xoşbəxt hiss edirlər.” məlumatı da ətrafdakılara müsbət yanaşmanın və ümumiyyətlə, müsbət keyfiyyətlərin insanın özünə necə müsbət təsir etdiyini aşılayır. Siz bu məlumatdan çıxış edərək şagirdlərin öz təcrübələrində yaşadıkları hansısa belə bir hal haqqında danışıqlarını və ya bununla bağlı kiçik bir esse yazmalarını da istəyə bilərsiniz.

Nəticələr mütləq müzakirə olunub ümumiləşdirilməlidir.

Qiymətləndirmə meyarı: şərh etmə

I	II	III	IV
Mənəvi keyfiyyətlərin şəxsiyyətin forma-laşmasında olan rolunu çətinliklə şərh edir.	Mənəvi keyfiyyətlərin şəxsiyyətin formalaşmasında olan rolunu şərh edərkən səhvlərə yol verir.	Mənəvi keyfiyyətlərin şəxsiyyətin formalaşmasında olan rolunu müəllimin suallarına əsasən şərh edir.	Mənəvi keyfiyyətlərin şəxsiyyətin formalaşmasında olan rolunu sərbəst şəkildə izah edir.
Mənəviyyətə zidd xüsusiyyətləri tanımaqda və onlara münasibət bildirməkdə çətinlik çəkir.	Mənəviyyətə zidd xüsusiyyətləri tanıyarkən və onlara münasibət bildirərkən səhvlərə yol verir.	Mənəviyyətə zidd xüsusiyyətləri müəllimin suallarına əsasən sadalayır və şərh edir.	Mənəviyyətə zidd xüsusiyyətləri sərbəst şəkildə tanıyır və onlara münasibət bildirir.

Mövzu

13

Dinləri tanıyaq

Standart: 3.3.1. Dinin mahiyyətini sadə formada şərh edir.

3.3.2. Dinlərin təbliğ etdiyi dəyərləri şərh edir.

3.3.3. Peyğəmbərləri və səmavi kitabları tanıyır.

Məqsəd: Dinin mahiyyəti haqqında sadə şəkildə danışır və dinin təbliğ etdiyi dəyərləri öz sözləri ilə şərh edə bilir. Peyğəmbərlər və səmavi kitablar haqqında məlumata malikdir.

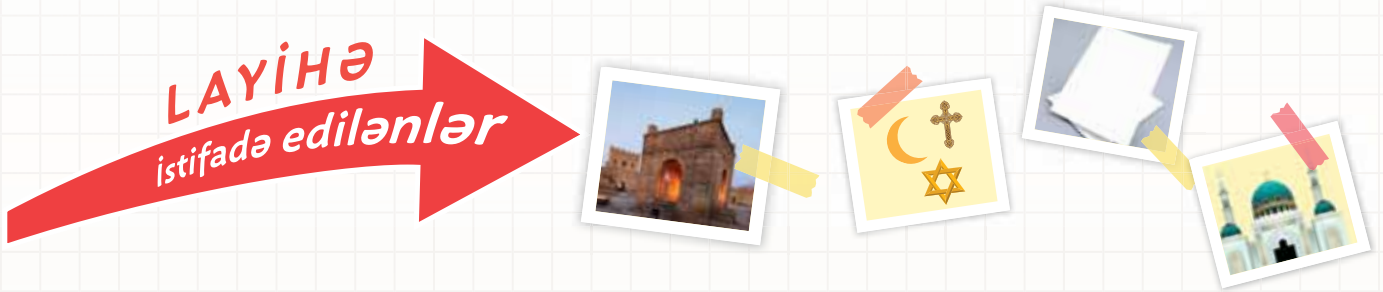
Təlim formaları: kollektiv, kiçik qruplarla iş

Təlim üsulları: beyin həmləsi, BİBÖ, müqayisə, müzakirə

Resurslar: dərslik, iş vərəqləri, kağız, rəngli karandaşlar, şəkillər

Motivasiya yaratmaq üçün dərslərdəki mətndən, təqdim edilən şəkillərdən istifadə etmək olar. Müəlliflər dinlərlə bağlı ümumi məlumatlar təqdim ediblər. Siz növbəli oxu ilə bu mətnin oxunmasına və hissə-hissə müzakirəsinə şərait yarada bilərsiniz. Yaxud şagirdlərə suallar ünvanlayaraq dinlərin adlarının səsləndirilməsinə çalışın. Bütün bu məlumatlar şagirdlərin ötən tədris ilində əldə etdikləri biliklərə əsaslanacaq. Bu bilikləri bir qədər də artırmaq üçün yəhudilik, islam və xristian dinlərini birləşdirən əsas xüsusiyyətin onların təkallahlı din olması olduğunu qeyd edin. Daha sonra dünyada çoxallahlı dinlərin də olduğunu qeyd edərək "Təkallahlı dinlərə aid hansı dini kitabları tanıyırsınız?" sualını vermək olar. Dinlərin təbliğ etdiyi dəyərlər haqqında fikirləri ümumiləşdirməyə çalışın. Siz bu fikirləri ikinci saatda həyata keçirdiyiniz layihə əsasında da müəyyənləşdirə bilərsiniz.

Layihə zamanı şagirdlər "1. Dinlərin insanlara öyrətdiyi dəyərlər. 2. Bütün dinlərə aid əsas oxşar xüsusiyyətlər" fikirləri ətrafında düşüncək, dinlərin öyrətdiyi dəyərlər haqqında kitabça hazırlayaçaqlar.

Layihənin hazırlanması üçün sizə müxtəlif simvollar, A4 ölçüsündə vərəq, yapışqan, dini kitabların və dini məbədlərin şəkilləri lazım olacaq.

Şagirdlər qruplar halında işləyə bilərlər. Siz hər bir qrupa bir təkallahlı dinlə bağlı kitabça hazırlanmasını da tapşırı bilərsiniz: xristianlıq, islam və yəhudilik.

Layihənin birinci addımında şagirdlər təqdim edilən şəkillər arasından təkallahlı dinlərə aid məbədlərin şəkillərini seçməli və iş dəftərinə yapışdırmalıdır. İkinci addımda təkallahlı dinlərə aid kitabların şəkilləri seçilməli və kitabçaya yapışdırılmalı və eyni zamanda, hər birinin adı qeyd edilməlidir. Üçüncü addımda hər bir dinə aid simvolların seçilib yapışdırılması istənməlidir. Dördüncü addım dinlərin təbliğ etdiyi ən vacib dəyərlərin ümumiləşdirilməsinə həsr edilir. Bu dəyərlərlə bağlı şagirdlərin ötən illərdə keçilən dərslərdən də müəyyən məlumatları var. Həmçinin dərslə bağlı nəzəri biliklər verilən hissədə də bununla bağlı məlumat təqdim edilib. Yaxud siz şagirdlərə əvvəlcədən də müəyyən araşdırma aparmalarını istəyə bilərsiniz. Bu səbəbdən də onların çox da çətinlik çəkməyəcəyi düşünülür.

Beşinci addımda şagirdlərdən təkallahlı dinləri digər dinlərdən fərqləndirən əsas xüsusiyyətini iş dəftərinə qeyd etmələrini istəyin. Altıncı addımda bütün dinlərin təbliğ etdiyi ən vacib xüsusiyyətlər ümumiləşdirilib yazılır və müzakirə edilir.

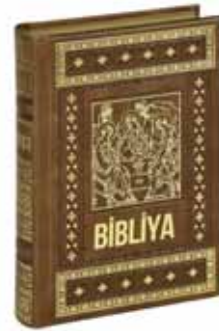
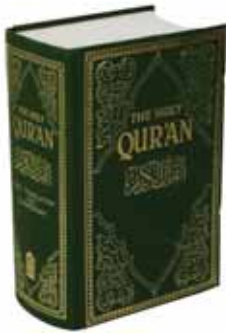
Şagirdlərin layihədən nəticə çıxarması üçün səhifə 55-də verilən suallar istiqamətverici xarakter daşıyır: "1. Təkallahlı dinlərin əsas xüsusiyyəti hansıdır? 2. Dinlər insanlara hansı dəyərləri öyrədir? 3. Bütün dinləri birləşdirən hansı xüsusiyyətdir?"

Dərs ərzində öyrənilən biliklərin möhkəmləndirilməsi və məntiqi təfəkkürün inkişafı məqsədilə dərslərin 56-cı səhifəsindəki sualları kollektivlə müzakirə edin. Bu olduqca yaxşı nəticə verir. Çalışın, verilən hər bir cavab əsaslandırılınsın.

"Sizcə, nə üçün müxtəlif dini dəyərlərə hörmətlə yanaşmaq lazımdır?" sualı ətrafında müzakirə təşkil edə bilərsiniz. Bu zaman başqa inanclara dözümlülük üzərində xüsusi olaraq dayanmağınız

tövsiyə edilir. İncanın və dinin seçim olduğu və hər bir seçimə hörmətlə yanaşmaq lazım gəldiyini xüsusi vurğulayın. Sadə bir şəkildə bəzən insanların dini inanclarından istifadə edərək onları müəyyən qruplara çəkməyə çalışan qüvvələrin varlığına da toxuna bilərsiniz. Bu zaman belə məsələlərdə diqqətli olmağın vacibliyi, valideynlərlə, müəllimlərlə məsləhətləşməyin mütləqliyi diqqətə çatdırılmalıdır.

Daha bir maraqlı müzakirə dinlər və incəsənət, dinlər və memarlıq abidələri, dinlər və rəssamlıq arasında əlaqə mövzusu üzərində aparıla bilər. Hər bir dinlə bağlı bu əlaqələr haqqında maraqlı bir araşdırmanın da tapşırılması mümkündür.

Qiymətləndirmə meyarı: şərh etmə

I	II	III	IV
Dinin mahiyyətini sadə formada şərh edir.	Dinin mahiyyətini şərh edərkən səhvlərə yol verir.	Dinin mahiyyətini müəllimin suallarına əsasən şərh edir.	Dinin mahiyyətini nümunələrlə şərh edir.
Dinlərin təbliğ etdiyi dəyərləri şərh edir.	Dinlərin təbliğ etdiyi dəyərləri şərh edərkən səhvlərə yol verir.	Dinlərin təbliğ etdiyi dəyərləri müəllimin sualları əsasında şərh edir.	Dinlərin təbliğ etdiyi dəyərləri nümunələr əsasında şərh edir.
Peyğəmbərləri və səmavi kitabları tanıyır.	Peyğəmbərləri və səmavi kitabları sadalayarkən səhvlərə yol verir.	Peyğəmbərləri və səmavi kitabları müəllimin köməklili ilə sadalayır.	Peyğəmbərləri və səmavi kitabları əlavə nümunələr göstərməklə sadalayır.

Mövzu

14

Dövlətimiz

- Standart:** 1.2.2. Azərbaycanın sadə coğrafi təsvirini verir.
2.3.1. Verilmiş əlamətlərə uyğun olaraq Azərbaycan dövlətini təsvir edir.
- Məqsəd:** Azərbaycan dövlətinin sadə şəkildə coğrafi təsvirini verir və əlamətlərinə uyğun olaraq Azərbaycan dövlətini təsvir edə bilir.

- Təlim formaları:** kollektiv, kiçik qruplarla iş
- Təlim üsulları:** beyin həmləsi, BİBÖ, müqayisə, müzakirə
- Resurslar:** dərslik, A4 ölçüsündə vərəq, qələm, zərf, rəngli qələmlər, rəngli kağızlar, qayçı, fotoşəkillər

14 Dövlətimiz

Azərbaycan Avropa mədəniyyətində yerləşir. Ona qonşu olan dövlətlər Rusiya Federasiyası, Gürcüstan, Ermənistan Respublikası, Türkiyə Respublikası və İran İslam Respublikasıdır. Xəzər dənizi ölkənin bir hissəsinə əhatə edir. Azərbaycan Qazaxıstan, Türkmənistan, Rusiya, İran ilə dəniz sərhəddə mülkiyə. Azərbaycan Böyük Qafqaz, Kiçik Qafqaz və Talış dağları ilə əhatə olunmuşdur. Balıxdüzü, Şahdağ, Tufandağ, Qapçıç, Ağdüz Azərbaycanın ən uca dağ zirvələridir. Xız və Anzı nökəridə ən böyük çaylardır. Azərbaycanın ərazisində Murovşövl, Göygöl kimi göllər var. Ölkəmiz təbii qaynaqla, arızat, mineral, rənglər və əlamətləri haqqında bilmək hər birimizin vərdəsidir. Yaddan çıxarmayın ki, bu bələdiyyədə Azərbaycanın rüyasını hər yerdə tərində və təməli ədə bilərsiniz.

İstifadə edilənlər

Dövlətin hansı əlamətləri tanıyırsınız?

Layihə

1. Azərbaycanın coğrafi təsviri.
2. Azərbaycan marağı.

Xaricdə yaşayan dostumuza dövlətimizi tanımaq üçün məktub yazmaq.

- Azərbaycan və ona qonşu olan dövlətlər haqqında bildiklərinizi qeyd edin və şəkillər əlavə edin.
- Məktubda Azərbaycanın coğrafi baxımdan təsvir edin.
- Azərbaycanın peytlər haqqında məlumat verin.
- Azərbaycan ordusu haqqında bildiklərinizi yazın.
- Azərbaycanın pul vahidinin üzərində Azərbaycanın xas olan xüsusiyyətləri qeyd edin.
- Yazdığınız məktubu müzakirə edin.

1. Məktubu yazarkən dövlətimizin hansı əlamətlərindən və rəmzlərindən istifadə etdiniz? 2. Sizcə, dövlətimiz haqqında ən dolğun məlumatı hansı əlamət haqqında danışarkən verdiniz? 3. Bayrağımız və gerbimiz haqqında bildiklərinizi xatırlayın.

Layihə əsasında öyrəndim ki...

Standartın reallaşdırılmasına 3 saat vaxt ayrılmışdır. I dərş saati nəzəri hissənin öyrədilməsinə, II dərş saati layihənin hazırlanmasına və müzakirəsinə, 3-cü dərş saati isə verilən tapşırıqların işlənməsinə həsr edilir.

Mövzunun tədrisinə müxtəlif təlim üsullarından, o cümlədən də BİBÖ üsulundan istifadə etməklə başlamaq olar. Belə ki cədvəl aşağıdakı qaydada motivasiya mərhələsindən başlanmaqla kollektivlə birgə işlənilir. Dərşin ümumiləşdirmə və nəticə mərhələsində yekunlaşdırılır.

Motivasiya mərhələsində cədvəlın 1 və 2-ci sütunları doldurulur. 2-ci sütunda nəyi bilmək istədiklərinə dair şagirdlər çox fikir söyləyə bilərlər. Bu səbəbdən də şagirdləri yönəldici suallardan istifadə etməklə istiqamətləndirmək zəruridir.

Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim
Azərbaycanın Türkiyə dövləti, Ermənistan və Gürcüstan respublikaları ilə həmsərhəd olduğunu. Bir tərəfdən Xəzər dənizi ilə əhatələndiyini. Dövlətin bayrağı, himni, gerbi olduğunu.	Azərbaycan başqa hansı dövlətlərlə həmsərhəddir?	

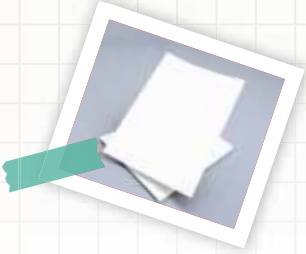
Dövlətin yerləşdiyi ərazi, həmsərhəd olduğu dövlətlər haqqında əsas məlumatların onun coğrafi təsvirini verdiyini qeyd edin. Bundan sonra dərşliyin 58-ci səhifəsində verilən məlumatların Azərbaycanın coğrafi təsviri ilə bağlı olduğunu bildirin. Şagirdlərə bu mətni oxutdura, həmçinin xəritə üzərində göstərərək yadda saxlamalarını təmin edə bilərsiniz. BİBÖ materialında onların Azərbaycanla həmsərhəd olduğu bəzi ölkələr haqqında müəyyən məlumatlara malik olduqları bilinəcək. Bu məlumatları dərşlikdə verilən mətn əsasında bir qədər də dərinləşdirməyə çalışın. Azərbaycanın Avrasiya materikində yerləşdiyini, Rusiya Federasiyası, Gürcüstan, Ermənistan Respublikası, Türkiyə Respublikası, İran İslam Respublikası ilə həmsərhəd olduğunu bildirin. Azərbaycanın bir tərəfdən Xəzər dənizi ilə əhatələndiyini, yəqin ki, bilirlər. Bunu BİBÖ materialından biləcəksiniz. Bu bilgi üzərindən danışaraq ölkənin Qazaxıstan Respublikası, Türkmənistan, Rusiya Federasiyası, İran İslam Respublikası ilə sərhədinin dəniz vasitəsilə olduğunu qeyd edin və xəritədə göstərin.

Azərbaycanın coğrafi təsvirinə başqa hansı məlumatların daxil olduğunu soruşaraq şagirdlərdən "dağ", "dəniz", "çay", "göl" kimi coğrafi obyektlərin adını almağa çalışın. Bundan sonra Azərbaycan ərazisinin Böyük Qafqaz, Kiçik Qafqaz və Talış dağları ilə əhatə olunduğunu, Bazardüzü, Şahdağ, Tufandağ, Qapıçiq kimi ən uca dağ zirvələrinə malik olduğunu, ölkəmizdən ən böyük Kür və Araz çaylarının keçdiyini, Maralgöl, Göygöl kimi göllərin olduğunu qeyd edin.

"Dövlətimizi tanımaq, ərazisi, əhalisi, rəmzləri və əlamətləri haqqında bilmək hər birimizin vəzifəsidir" fikrini qeyd etdikdən sonra "Dövlətimizin coğrafi təsviri və rəmzləri haqqında məlumatımız var, bəs əlamətləri hansıdır?" tədqiqat sualına keçin. Bununla ötən il öyrəndikləri mövzunu yenidən xatırlamış və ümumiləşdirmiş olacaqsınız.

Dərşin ikinci saatını layihənin işlənməsinə sərf edə bilərsiniz.

LAYİHƏ istifadə edilənlər

Layihə üçün A4 ölçüsündə vərəq, qələm, zərf (tapılmadıqı halda A4 vərəqindən, düzəldilə bilər), rəngli qələmlər, rəngli kağızlar, qayçı, fotoşəkillər lazımdır. Siz istəyinizdən asılı olaraq, dərslin izahını layihə üzərində iş zamanı da gerçəkləşdirə bilərsiniz. Ümumiyyətlə, dərslərdə verilən layihə və təcrübələrin məqsədi həm də budur. Bu layihələr şagirdlərin dərsləri daha yaxşı və təcrübə, fəaliyyət əsasında mənimsəməsinə kömək edəcək.

Layihə əsasında şagirdlər həm Azərbaycanın coğrafi təsviri, həm əlamətləri, həm də Azərbaycan manatı haqqında biliklərini ümumiləşdirəcəklər.

Şagirdlər layihəni qruplara bölünərək də reallaşıdır bilərlər. Yaxud bunun fərdi qaydada da işlənməsi mümkündür. Onlara Azərbaycandan kənarında yaşayan bir dostumuza və ya ölkəmizi heç tanımayan bir şəxsə dövlətimiz haqqında məlumat vermək, təsəvvür yaratmaq məqsədilə məktub yazacağımızı bildirin. Siz bu tapşırığı dərslin birinci saatında verib onlardan Azərbaycanı təqdim edən hansısa şəkillər tapmasını da istəyə bilərsiniz. Şagirdlər yazdıqları məktubu bu şəkillərlə daha da zənginləşdirmək imkanı qazanacaqlar.

Məktub hazırlanarkən **birinci addımda** şagirdlər dostlarına Azərbaycan və ona qonşu olan dövlətlər haqqında bildiklərini yazacaqlar. **İkinci addımda** Azərbaycanın coğrafi mövqeyi haqqında məlumat verəcəklər. Ölkə ərazisində olan hansısa tanınmış göllər, çaylar, dağlar haqqında əlavə hansı məlumatlara malik olduqları da bu addım yerinə yetirilən zaman müəyyən ediləcək. **Üçüncü addım** Azərbaycanın paytaxtına həsr ediləcək. Bu barədə məlumat yazılarkən paytaxtın Azərbaycan dövlətinin rəmzi, yoxsa əlaməti olması sualının cavablandırılmasını da təmin edin. Eyni zamanda, paytaxtın coğrafi mövqeyi haqqında, ən azından, onun Xəzərin sahilində yerləşməsi barədə məlumatın da verilməsinə şərait yaradın. Bu yolla şagirdlər həm coğrafi təsvir, həm də əlamət anlayışlarını bir daha özləri üçün dəqiqləşdirmiş olacaqlar. **Dördüncü addımda** şagirdlər Azərbaycan ordusu haqqında bildiklərini məktubda qeyd etməlidirlər. Məktubun bu hissəsində verilən məlumatın ordu ilə bağlı duyulan qürur və fəxr hissi ilə bağlı olmasını təmin edin. Şagirdləri ordu ilə bağlı dəqiq məlumatların sirr olması, hər zaman gizli qalması ilə bağlı xəbərdar edin. **Beşinci addım** Azərbaycanın pul vahidinə həsr edilsin. Şagirdlər Azərbaycan manatı haqqında bildiklərini, onun üzərində verilən təsvirlərin mənasını məktubda təsvir edərək qeyd etsinlər. **Altıncı addım** məktubların təqdimatına və oxunmasına həsr edilsin. Təqdimat zamanı coğrafi təsvir, dövlətin əlamətləri və dövlət rəmzləri anlayışlarının dəqiqliklə ifadə edildiyinə diqqət yetirilsin.

Dərsləkdə 59-cu səhifədə verilən suallar məhz layihə ilə bağlı nəticənin əldə edilməsi üçün istiqamətverici xarakter daşıyır. Şagirdlər layihə haqqında nəticəni özləri çıxarmalıdırlar.

Dərsin üçüncü saati 60 və 61-ci səhifələrdə verilən sualların cavablandırılmasına və tapşırıqların həll edilməsinə sərf edilə bilər. Bu suallar şagirdlərin birinci saatda və ikinci saatda layihə əsasında əldə etdikləri bilikləri möhkəmləndirmək xarakteri daşıyır.

Məsələn, "Şəkillərdə bəzi ölkələrin paytaxtları göstərib. Sizcə, bu paytaxtların mövqeyi ilə Bakının mövqeyi arasında hansı oxşar xüsusiyyətlər var?" sualına şagirdlər şəkillər əsasında "dəniz sahilində yerləşməsi" cavabını verməlidirlər. Sualı bir qədər də dərinləşdirərək verilən şəhərlərin hansı ölkələrin paytaxtı olduğunu da soruşa bilərsiniz. Yaxud "dəniz sahilində yerləşmək" anlayışının bir dövlətin əlaməti, yaxud coğrafi təsviri ilə bağlı olduğunu soruşmaq olar. Hər dörd şəkillə bağlı cavab almamaq ehtimalı var. Lakin cavabların alınma biləcəyi də mümkündür.

"Tarix boyu məşhur səyyahlar müxtəlif ölkələri gəzərək həmin ərazilər haqqında qeydlər yazmışdılar. Əgər siz səyyah olsanız idiniz, Bakı şəhərini necə təsvir edərdiniz?" sualı şagirdlərdən müşahidə bacarığı, biliklərini ümumiləşdirmə bacarığı tələb edir. Onlara istiqamət verərək, Bakı haqqında şəhərin Xəzər dənizində yerləşməsi faktından başqa, ən azından, tarixi məkanları, küləkli şəhər olması, gözəlliyi və s. haqqında məlumat almağa çalışın. Paytaxt ərazisində palçıq vulkanları, Yanardağ, Qız qalası, Şirvanşahlar sarayı və s. yerlərin adlarının çəkilməsinə nail ola bilərsiniz. "Dövlət rəmzlərinə münasibətdə hansı hallara yol vermək olmaz?" sualı cavablandırılarkən şagirdlərin "pulları cırmaq, yazmaq olmaz", "Bayrağımıza hörmət etmək, başqalarının da hörmət etməsini təmin etmək borcumuzdur", "Dövlət himnimizin başqa dillərdə oxunması qadağandır" və s. fikirlərin səsləndirilməsini təmin edin. Çalışın ki, şagirdlər dövlət rəmzlərinin toxunulmazlığını anlasınlar.

Tapşırıqlar bölümündə şagirdlərə fərdi və müstəqil araşdırma, yaxud da qrup işi üçün müxtəlif tapşırıqlar təqdim edilə bilər. Şagirdlər Azərbaycanın həmsərhəd ölkələrinin istiqamətini müəyyən edə, həmsərhəd dövlətlər haqqında müstəqil araşdırma apararaq əlavə məlumatlara yiyələnə bilərlər. "Xaricdən gələn dostunuz gəzinti üçün müəyyən yerləri görmək istəyir.

Ona bu səyahətdə köməklik edin. Dostunuz hara getməlidir ki:

1. Suitiləri görsün.
2. Qızılqazları görsün.
3. Dağları görsün.
4. Ən uzun iki çayı görsün.
6. Palçıq vulkanlarını görsün?"

tapşırığı isə şagirdlərin Azərbaycanın coğrafi təsviri ilə bağlı daha ətraflı və maraqlı məlumatlar əldə etməsinə səbəb olacaq. Belə ki onlar ən uzun çayın hansı ərazidə qovuşduğu, suitilərin harada olduğu, qızılqazların harada bəsləndiyi, palçıq vulkanlarının hansı ərazilərdə yayıldığı haqqında məlumatlar öyrənmiş olacaqlar. Eyni şəkildə daha bir maraqlı tapşırıq şagirdlərdən araşdırma tələb edir. "Bakıdan əvvəl hansı şəhərlərin Azərbaycanın paytaxtı olduğu-

nu araşdırın” tapşırığını şagirdlərə ev tapşırığı kimi verə bilərsiniz. Müstəqil araşdırma sayəsində şagirdlər müəyyən paytaxt şəhərləri haqqında təqdimat da hazırlaya bilərlər.

Dərslinin 61-ci səhifəsində verilən “Peşə” və “Maraqlıdır” rubrikaları şagirdlərə əlavə məlumat kimi təqdim edilir və hər dərslin öz mövzusunə uyğun olaraq seçilir. Bu dərslə bağlı verilən “Maraqlıdır” rubrikasında “Ölkəmizdə 350-dən çox palçıq vulkanı var. Dünyanın ən böyük palçıq vulkanı Azərbaycandır” məlumatı şagirdlərin marağına səbəb ola, onları vulkanlarla bağlı əlavə məlumatlar əldə etmək üçün tədqiqatlara istiqamətləndirə bilər.

Şagirdlərin dərsləndən “Azərbaycan ərazisi, ordusu, milli pul vahidi, rəhbəri, paytaxtı olan dövlətdir. O, qonşu dövlətlərlə həm quru, həm də dəniz vasitəsilə həmsərhəddir.” nəticəsinə gəlməsini, bu nəticəni bir qədər də genişləndirməsini təmin edin.

Qiymətləndirmə meyarı: təsvir etmə

I	II	III	IV
Azərbaycanın sadə coğrafi təsvirini verir.	Azərbaycanın sadə coğrafi təsvirini verərkən səhvlərə yol verir.	Azərbaycanın sadə coğrafi təsvirini müəllimin köməklisi ilə verir.	Nümunələr göstərməklə Azərbaycanın sadə coğrafi təsvirini verir.
Verilmiş əlamətlərə uyğun olaraq Azərbaycan dövlətini çətinliklə təsvir edir.	Verilmiş əlamətlərə uyğun olaraq Azərbaycan dövlətini təsvir edərkən səhvlərə yol verir.	Verilmiş əlamətlərə uyğun olaraq Azərbaycan dövlətini müəllimin verdiyi suallar əsasında təsvir edir.	Verilmiş əlamətlərə uyğun olaraq Azərbaycan dövlətini nümunələr göstərməklə təsvir edir.

Mövzu

15

Hüquqlarımız

- Standartlar:** 2.4.1. "Qayda" və "qanun" anlayışlarının fərqi sadə şəkildə izah edir.
2.4.2. Uşaq hüquqları haqqında müvafiq sənədləri (Uşaq Hüquqları Konvensiyası, Uşaq Hüquqları Bəyannaməsi, Uşaq Hüquqları haqqında Azərbaycan Qanunu) sadalayır.
- Məqsəd:** "Qayda" və "qanun" anlayışlarının fərqi izah edir. Uşaq hüquqları haqqında sənədləri sadalayır.

- Təlim formaları:** kollektiv, kiçik qruplarla iş
- Təlim üsulları:** beyin həmləsi, BİBÖ, müqayisə, müzakirə
- Resurslar:** dərslik, iş vərəqləri, qutu, üç rəngdə kiçik kağızlar, qələmlər

15 Hüquqlarımız

Cənabınızda insafların ədalətli münasibətlərin düzgün qurulması üçün müəyyən qaydalar və qanunlar var. Qaydalar insanlar orda müəyyən edir. Məsələn, siz yol hərəkəti qaydaları, məktəbdə dəfələk qaydaları haqqında söz söyləyirsiniz. Qaydaların əməl etməklə siz öz hüquqlarınızı və ədalətli münasibətləri özünüzlə asanlaşdırırsınız.

Qanunların isə dövlət qəbul edir. Onlar bizim hüquqlarımızı qoruyur. Azərbaycan Respublikasının əsas qanunu Konstitusiyadır. Bundən başqa, təbii hüquqlar və uşaq hüquqları haqqında da qanunlar var. "Uşaq Hüquqları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ölkəmizdə uşaq hüquqlarının qorunmasına ədalətli əsas sənədlərdədir. Azərbaycanda uşaq hüquqları ilə bağlı bir sıra beynəlxalq sənədlər də qəbul edilmişdir.

Siz dünyada uşaqların hüquqlarını qoruyan hansı beynəlxalq sənədlər haqqında eşitmişiniz?

Layihə

1. Uşaqların hüquqları.
2. Uşaqların öz təşkilatlarını yaratmaq hüququ.
3. Liderlə xas xüsusiyyətlər.

Qrup yaradaq və lider seçək.

1. Oturun üzərinə "Seçdi qutusu" yazın.
2. Yaradığınız qrupun adı biləcəyiniz fəaliyyətləri qeyd edin.
3. Qrup üzvlərinin hansı qaydalara əməl edəcəyini yazın.
4. Qrupun liderinin adı və hansı xüsusiyyətlərə görə ona liderlik vəzifəsinə təyinat yazın.
5. Kağızdan qutuya alın.
6. Qutunu açın və səsləri sayın. Nəticəni müzakirə edin.

1. Qrup üçün hansı qaydalar müəyyən edildi? 2. Liderdə hansı xüsusiyyətlər olmalıdır? 3. Sizcə, bu seçimi ədalətli adlandıra bilərsiniz? Nə üçün? 4. Hüquqlarınızla bağlı hansı təkliflər verərdiniz?

Layihə əsasında öyrəndim ki...

Bu mövzunun tədrisinə illik planda 2 saat vaxt verilir.

I dərslər saatında ötən il hüquqlarla bağlı keçilənləri xatırlamaqla dərslərə başlaya bilərsiniz. Yaxud "qayda" və "qanun" anlayışlarının fərqi başa salmaq üçün belə bir motivasiya qurmağınız mümkündür: lövhədə iki situativ şəkil nümayiş etdirə bilərsiniz. Şəkillərdən birində məktəb dəhlizində qaçan şagirdlər, digərində isə işləməyə məcbur edilən azyaşlı uşaq (məsələn, maşın pəncərəsini yuyan, yaxud fəhlələrlə birlikdə yük daşıyan uşaq) təsvir edilə bilər. Şagirdlərdən hər iki şəkil haqqında danışımlarını istəyin.

Daha sonra hər ikisində təsvir olunanların yanlış rəftar olduğu cavabını alın.

"Dəhlizdə qaçan uşaqların nəyi pozduqları" sualına "məktəb qaydaları" və ya "qaydalar" cavabını asanlıqla ala biləcəksiniz. Çünki bu qaydaları şagirdlər 2-ci sinif Həyat bilgisi dərslərindən artıq öyrəniblər. İkinci şəkildə təsvir edilənlərdə nəyin pozulduğu sualına cavab verməyə bilərlər. Amma bu məqamda sualı "Burada uşağın hansı hüququ pozulub?" şəklində qoysanız, buna cavab olaraq "Bu yaşda uşaqlar işlədilməməlidir" cavabını mütləq verəcəklər. Siz bundan sonra uşaqların və ümumilikdə insanların hüquqlarının qanunlar vasitəsilə qorunduğunu, müxtəlif qanunların mövcud olduğunu bildirin.

Siz fasiləli oxu üsulundan da istifadə edə bilərsiniz. Cəmiyyətdə insanlar arasındakı münasibətlərin düzgün qurulması üçün müəyyən qaydalar və qanunlar olduğu, qaydaların insanların özləri tərəfindən müəyyən edildiyi, qanunların isə dövlət tərəfindən qəbul edildiyi qeyd edilə bilər. İnsanların hüquqlarının qanunlar vasitəsilə qorunduğu vurğulanmalı, şagirdlərin ötən ildən tanıdığı Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının dövlətin əsas qanunu olduğu xatırladılmalıdır. Uşaq hüquqlarının qorunmasını təmin edən qanunların adları çəkilməlidir. Bundan başqa, uşaqların malik olduqları hüquqlar sadalanmalıdır.

Siz dərslərin birinci saatında layihənin reallaşdırılmasını həyata keçirə bilərsiniz. Uşaq hüquqları haqqında şagirdlərdən ümumi biliklər alındıqdan sonra onların diqqəti uşaqların öz təşkilatlarını yaratmaq və lider seçmək hüququna yönləndirilə bilər.

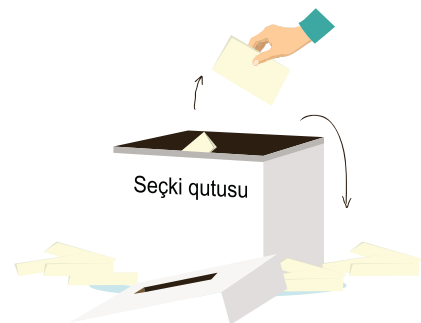
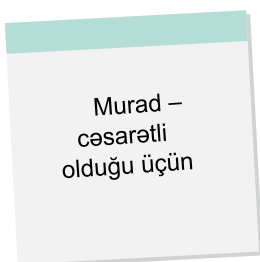
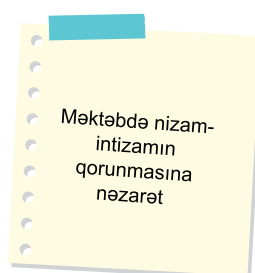

LAYIHƏ istifadə edilənlər

Layihənin reallaşdırılması üçün qutu, üç rəngdə kiçik kağız, qələmlər lazım olacaq. Layihə üç qrup vasitəsilə reallaşdırıla bilər. Qrupun biri məktəbli təşkilatının fəaliyyət istiqamətlərini müəyyənləşdirə, ikincisi məktəbli təşkilatının və ya qrupunun əməl etməli olduğu qaydaları müəyyənləşdirə, üçüncüsü isə qrup liderini seçə və liderə hansı xüsusiyyətlər lazım gəldiyini müəyyən edə bilər. Layihənin kollektiv halda da işlənməsi mümkündür.

Birinci addımda əvvəlcədən hazırlanmış qutunun üzərinə "Seçki qutusu" sözləri yazılıb yapışdırılmalıdır. Bununla şagirdlər seçmək və seçki anlayışları ilə tanış olacaq, özlərinin də belə bir hüquqa sahib olduqlarını bilmiş olacaqlar. **İkinci addımda** şagirdlər məktəbli təşkilatının və ya qrupun fəaliyyət istiqamətinin nə ola biləcəyini müəyyən edəcək və qırmızı rəngli kağızlara qeyd edəcəklər. **Üçüncü addımda** qrup üzvlərinin əməl etməli olduğu qaydalar müəyyən ediləcək və sarı rəngli kağızlara yazılacaqdır. **Dördüncü addımda** qrup liderinin seçilməsi məqsədilə onun adı və liderə aid hansı xüsusiyyəti daşdığı üçün onu seçdikləri yaşıl rəngli kağızlara yazılacaq. **Beşinci addımda** kağızlar qutulara salınacaq. **Altıncı addımda** qutular açılacaq, səslər sayılacaq, cavablar rənglərə uyğun olaraq qruplaşdırılacaq. Səhifə 63-də verilən suallar şagirdlərin layihənin gedişatından nəticə çıxarmalarına kömək edəcək.

Dərsin ikinci saatında şagirdlər səhifə 64 və 65-də verilən sualları cavablandıracaq və tapşırıqları həll edəcəklər. "Hüquq dedikdə nə başa düşürsünüz?", "Hüquqlarımızın qorunması nə üçün vacibdir?", "Uşaq hüquqları haqqında hansı sənədləri tanıyırsınız?", "Hüquqların qorunmasında liderin hansı rolu var?" kimi suallar həm giriş mətni, həm də layihə əsasında şagirdlərin öyrəndiyi bilikləri ümumiləşdirməyə və möhkəmləndirməyə xidmət edəcəkdir. Bundan başqa, qayda və qanunla bağlı qurduqları Venn diaqramı vasitəsilə qayda və qanun anlayışları haqqında bildiklərini ümumiləşdirəcək, onların oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini müəyyən edəcəklər. "Dünyada uşaqların hansı hüquqlarının pozulduğunu müşahidə etdiyinizi müzakirə edin" tapşırığı isə şagirdlərin araşdırma aparması üçün nəzərdə tutulub. Bu tapşırığı qrupla işləyərək "Dünyada pozulan uşaq hüquqları" adlı bir təqdimatın hazırlanması da mümkündür. Eyni şəkildə aşağıdakı tapşırıq da qruplarla işləyə bilər:

"Aşağıdakı hüquqları müzakirə edin və əhəmiyyətinə görə sıralayın:

1. təhsil almaq hüququ
2. fikrini azad ifadə etmək hüququ
3. istirahət etmək hüququ
4. fikir və söz azadlığı hüququ
5. zorakılıqdan müdafiə hüququ"

Qiymətləndirmə meyarı: izahetmə

I	II	III	IV
"Qayda" və "qanun" anlayışlarının fərqi sadə şəkildə izah etməkdə çətinlik çəkir.	"Qayda" və "qanun" anlayışlarının fərqi sadə şəkildə izah edərkən səhvlərə yol verir.	"Qayda" və "qanun" anlayışlarının fərqi müəllimin köməklili ilə sadə şəkildə izah edir.	"Qayda" və "qanun" anlayışlarının fərqi sərbəst şəkildə izah edir.
Uşaq hüquqları haqqında müvafiq sənədləri (Uşaq Hüquqları Konvensiyası, Uşaq Hüquqları Bəyənnaməsi, Uşaq Hüquqları haqqında Azərbaycan Qanunu) sadalamaqda çətinlik çəkir.	Uşaq hüquqları haqqında müvafiq sənədləri (Uşaq Hüquqları Konvensiyası, Uşaq Hüquqları Bəyənnaməsi, Uşaq Hüquqları haqqında Azərbaycan Qanunu) sadalayarkən səhvlərə yol verir.	Uşaq hüquqları haqqında müvafiq sənədləri (Uşaq Hüquqları Konvensiyası, Uşaq Hüquqları Bəyənnaməsi, Uşaq Hüquqları haqqında Azərbaycan Qanunu) müəllimin və sinif yoldaşlarının köməklili ilə sadalayır.	Uşaq hüquqları haqqında müvafiq sənədləri (Uşaq Hüquqları Konvensiyası, Uşaq Hüquqları Bəyənnaməsi, Uşaq Hüquqları haqqında Azərbaycan Qanunu) sərbəst şəkildə sadalayır.

Mövzu

16

Büdcəmiz

Standartlar: 2.2.1. Mövcud resurslardan (ərzaq, su, qaz, elektrik enerjisi) qənaətlə istifadə barədə fikirlərini ifadə edir.

2.2.2. "Gəlir" və "xərc" anlayışlarını sadə şəkildə izah edir.

Məqsəd: "Gəlir" və "xərc" anlayışlarını izah edir. Ərzaq, su, qaz, elektrik enerjisindən qənaətlə istifadə edilməsi barədə fikirlərini izah edir.

Təlim formaları: kollektiv, kiçik qruplarla iş

Təlim üsulları: beyin həmləsi, BİBÖ, müqayisə, müzakirə

Resurslar: dərslik, stepler, dəftər, müxtəlif çəklər (ışıq, qaz, su pulu çəkləri), qələm, rəngli karandaşlar

Mövzunun tədrisinə illik planda 2 saat vaxt verilir.

Şagirdlərdə idraki fəallıq yaratmaq üçün dərslikdəki mətnlə tanışlıqdan əvvəl ötən ildə eyni mövzuda keçilən dərsin mövzusunə istinad etməklə bir neçə sualı müzakirə etmək faydalı olar:

- Ailə büdcəsi necə yaranır?
- Gəliri yaradan nələrdir?

Və yaxud idraki fəallığı aşağıdakı kimi də yaratmaq olar. Bu zaman elektron təqdimatdan, adı çəkilən "gəlir", "xərc", "büdcə" anlayışlarını əks etdirən şəkillərdən də istifadə etmək məqsədəuyğundur. Çalışmaq lazımdır ki, fikirlər daha çox xərclərə yönəldilsin.

Şagirdlər hər bir ailənin öz büdcəsi olduğunu, büdcənin gəlirdən və xərclərdən ibarət olduğunu, ailə üzvlərinin bir ay ərzində aldığı əməkhaqqı, təqaüd və əlavə qazanclarının ailənin gəlirini təşkil etdiyini əvvəlki illərdən də bilirlər. "Xərclər" dedikdə ailənin müxtəlif ehtiyaclarına sərf olunan pulların nəzərdə tutulduğu haqda da məlumatlıdırlar. Xərclərin ailənin ay ərzində əldə etdiyi gəlirdən çox olmamalı olduğu xüsusi olaraq vurğulanmalıdır. O da qeyd edilməlidir ki, əgər belə olarsa, ailənin borcu yarana bilər. Bu, şagirdlər üçün yeni məlumatdır. Ailənin xərclərinə gündəlik qidaya, geyimə, elektrik, su və qaza, dərmana, məktəb ləvazimatlarına sərf edilən pullar və s. daxil olduğu qeyd edildikdən sonra bu xərclərin bir qisminin gözlənilən olduğu bildirilməlidir. Şagirdlərlə əsas müzakirə isə "gözlənilməz xərclər" ətrafında aparıla bilər.

Dərsin izahını layihə əsasında da qura bilərsiniz.

LAYİHƏ istifadə edilənlər

Layihə üçün stepler, dəftər, müxtəlif çeşklər (işıq, qaz pulu, su pulu çeşkləri), qələm, rəngli karan-daşlar lazım olacaq.

Layihə qruplarla reallaşdırıla bilər. Layihə zamanı ailə gəliri və xərclərin sərf edildiyi yerlər müəy-yənəşdiriləcək. Şagirdlər "gəlir" və "xərclər" sxemini quracaqlar.

Birinci addımda ailənin gəlirini təşkil edən anlayışlar sxemdə qeyd ediləcək. İkinci addımda "gəlir" anlayışının rəsmlər vasitəsilə ifadəsinə nail ola bilərsiniz. Şagirdlərin ata, ana maaşını, nənə, baba təqaüdünü, ailədə tələbə varsa, onun təqaüdünü hansısa simvolik şəkillərlə ifadə etməsinə şərait yaradın. Üçüncü addımda şagirdlərə əvvəlcədən tapşıracağınız, onların özləri ilə gətirdikləri elektrik, qaz, su sərfiyyatı qəbzləri, dərman resepti, maqazindən alış-veriş edildiyini təsdiq edən qəbzləri "göz-lənİLən" və "gözlənilməz" adı altında qruplaşdırmalarını istəyin. Bu qruplaşdırılmış qəbzlər vərəqdə adları qeyd edilən yerə steplerlə tikilə bilər. Yaxud yapışdırıla bilər. Bunu şagirdlər dördüncü addımda etsinlər. Beşinci addımda şagirdlər hansı xərcin nəzərdə tutulduğundan daha çox olduğunu müəyyən edərək "Bunlardan hansını azaltmaq mümkündür?" sualını cavablandırmalıdırlar. Verilən təkliflər yeni-dən vərəqdə qeyd edilməlidir. Altıncı addımda isə "gözlənilməz xərclər" və onlara necə qənaət edilə biləcəyi ilə bağlı qeydlər vərəqə əlavə olunmalıdır.

Şagirdlər layihə əsasında "büdcə", "gəlir", "xərc", "gözlənilməz xərc", "gözlənilən xərc" anlayışlarını bir daha yada salacaq, mənalərini müəyyən edəcək, ailənin əsas xərcinin nəyə sərf edildiyini aydın-laşdıracaq, qənaət üçün yollar arayacaq və tapacaqlar. 67-ci səhifədə layihənin altında verilmiş suallar şagirdin layihədən nəticə çıxarması üçün istiqamətləndirici xarakter daşıyır: "1. Ailənin gəlirini nə təşkil edir? 2. Ailənin əsas xərci nəyə sərf olunur? 3. Xərcləri azaltmağın hansı yollarını müəyyən etdiniz?"

Dərsin ikinci saatında şagirdlər 68–69-cu səhifələrdə verilən sualları cavablandırmaq və tapşırıq-ları həll etməklə birinci saatda əldə etdikləri bilikləri yoxlayacaq və möhkəmləndirəcəklər.

"Ailə büdcəsi necə formalaşır?", "Əməkhaqqı nədir?", "Ailənizin daha çox nəyə pul xərclədiyini müşahidə etmişiniz?" sualları şagirdlərin özlərini yoxlamasına imkan verəcək, "Ailənizi artıq xərclərdən qorumaq üçün hansı təklifləri edə bilərsiniz?" tipli suallar isə onların məsələyə daha yaradıcı yanaş-malarına şərait yaradacaqdır.

"Sizcə, aşağıdakılardan hansı ailə büdcəsinə qənaət etməklə bərabər, həm də Yer kürəsini qoruya bilər?"

1. suyu israf etmək;
2. ehtiyac olmadığı halda yeni paltar, dəftər, qələm və s. almamaq;

3. marketə gedərkən alacaqlarınızın siyahısını tutmaq;
4. yaxın məsafələrə nəqliyyat ilə deyil, piyada getmək;
5. kitabların üzərində yazı yazmaq;
6. günəş işığı düşən vaxtlarda evdəki işıqları söndürmək” tapşırığı isə onların qənaət və israf anlayışlarına daha geniş müstəvidə və daha qlobal problemlərə səbəb ola biləcək məsələlər kimi yanaşmasına imkan verəcək.

69-cu səhifədə şəkil üzərində işlə bağlı verilən tapşırığı özünüz də zənginləşdirə bilərsiniz. Çalışın, şagirdlər şəkilləki bütün lazımsız istifadə edilən enerji mənbələrini tapsınlar. “Maraqlı” rubrikasında verilən məlumatdan çıxış edərək siz şagirdlərə ailələrinin bir həftəlik xərclərini və bu xərclərdən hansının daha çox israf olmasını, vacib olmadığını müəyyənləşdirmək tapşırığı verə bilərsiniz. Şagirdlər bu tapşırıq vasitəsilə də hansı xərcin bir o qədər də vacib olmadığını müəyyən edərək, ailə büdcəsinə qənaət edilməsində öz rollarını da aydınlaşdırmağa bilərlər.

Qiymətləndirmə meyarı: ifadə etmə, izah etmə

I	II	III	IV
"Gəlir" və "xərc" anlayışlarını çətinliklə izah edir.	"Gəlir" və "xərc" anlayışlarını izah edərkən səhvlərə yol verir.	"Gəlir" və "xərc" anlayışlarını müəllimin suallarına əsasən izah edir.	"Gəlir" və "xərc" anlayışlarını nümunələr əsasında izah edir.
Mövcud resurslardan (ərzaq, su, qaz, elektrik enerjisi) qənaətlə istifadə barədə fikirlərini çətinliklə ifadə edir.	Mövcud resurslardan (ərzaq, su, qaz, elektrik enerjisi) qənaətlə istifadə barədə fikirlərini ifadə edərkən səhvlərə yol verir.	Mövcud resurslardan (ərzaq, su, qaz, elektrik enerjisi) qənaətlə istifadə barədə fikirlərini müəllimin suallarına əsasən ifadə edir.	Mövcud resurslardan (ərzaq, su, qaz, elektrik enerjisi) qənaətlə istifadə barədə fikirlərini nümunələr əsasında ifadə edir.

II tədris vahidi üzrə qiymətləndirmə vasitələrinə dair nümunələr

1. Cəmiyyətin ən kiçik qrupu hansıdır?

- a) ailə b) musiqi kollektivi c) futbol kollektivi d) sinif kollektivi

2. Kollektiv və cəmiyyət arasında əsas fərq nədədir?

- a) Biri digərinin tərkib hissəsidir. b) İnsanların birliyidir. c) Birində qohumluq əlaqəsi vardır.

3. Ünsiyyət mədəniyyəti bizə nə üçün lazımdır?

- 1) Ailədə və cəmiyyətdə sağlam ünsiyyət qurmaq üçün
2) Başqalarına hörmətlə yanaşdığımızı bildiyimiz üçün
3) Özümüzün mədəni olduğumuzu təsdiqləmək üçün

4. Başqa xalqların mədəniyyətlərinə və adət-ənənələrinə münasibətdə aşağıdakılardan hansı doğru hərəkətdir?

- a) təəccübünü və heyrətini bildirmək b) hörmətlə yanaşmaq c) laqeydlik göstərmək

5. Bu xüsusiyyətlərə sahib olan hansı insan cəmiyyətdə daha böyük hörmət qazanır?

- a) lovğa b) hər kəsə hörmətlə yanaşan c) xəsis

6. Cümləni tamamlayın: Azərbaycan ərazisi ən çox... olan ölkədir.

- a) vulkan b) palçıq vulkanı c) çay d) göl

7. Azərbaycan ərazisində ən uzun iki çayı görmək üçün hansı rayonun ərazisində olmaq lazımdır?

- a) Göyçay b) Gəncə c) Sabirabad

8. Azərbaycan vətəndaşlarının hüquqlarını qoruyan ən ali sənəd hansıdır?

- 1) Konstitusiya 2) Uşaq hüquqları haqqında Qanun 3) Uşaq hüquqları Konvensiyası

9. Ailə büdcəsini nə təşkil edir?

- 1) gəlirlər və xərc 2) tələbə təqaüdü və pensiya 3) işıq pulu və qaz pulu

Mövzu
17

Duyğu orqanlarımız

Standartlar: 1.3.3. Ətraf aləmin dərk edilməsində duyğu orqanlarının rolunu izah edir.
Məqsəd: Duyğu orqanlarının ətraf aləmin dərkində rolunu izah edir.

Təlim formaları: kollektiv, kiçik qruplarla iş
Təlim üsulları: beyin həmləsi, BİBÖ, müqayisə, karusel, müzakirə, klaster
Resurslar: dərslik, iş vərəqləri, karton qutu, portağal, yaxud alma, göz bağlamaq üçün dəsmal

Hərəkət və istiqamət

17 Duyğu orqanlarımız

Ətrafımızda bir çox hadisələr baş verir. İnsan oradan duyğu orqanları vasitəsilə görür, eşidir və hiss edir. Məsələn, gözümüzü aydınlıq rəngli, formaları, ölçüləri milyarddır. Buzumuz vasitəsilə qızılın duyuruq. O, gillənin səsi də, yağış qonursu da hiss etdiyimizlə kömək edir. Ətrafda olan səsləri – danışqılar, musiqi, an vəziyyəti qulaqlarımızla eşidirik.

Dilimiz yediklərimiz yeməklərin dadını, onların acı, turş, duzlu, şirni olduğunu biləcəyimizlə kömək edir.

Duyğu orqanlarımız biza ətraf mühitə hiss etməyə, orilləməyə yardım göstərir.

İstifadə edilənlər

Sizcə, bizim başqa hansı duyğu orqanlarımız var?

Fəaliyyət

1. Her hansı bir aya haqqında duyğu orqanları vasitəsilə məlumatın əldə edilməsi. 2. Duyğu orqanları.

Biza məlum olmayan ayağı tapan.

1. Oturmuş vəziyyətdə oturub və qaradığı sasa qulaq eşin.
2. Oturmuş qonulayın.
3. Gözlünüzü bağladıqda qutudakı ayağıya toxun.
4. Gözlünüzü açıq və fərziyyələrinizin nə qədər doğru olduğunu yoxlayın.
5. Gözbağı deyiləyərək aldığınız dad haqqında danışın və duyduqlarınızla müzakirə edin.
6. Hiss etdiklərinizi yoxduqlarınızla müzakirə edin.

1. Dərəcəni duyğu orqanı hesabədə bilirikmi? Nə üçün belə hesab edirsiniz? 2. Dil vasitəsilə hansı dadları almaq mümkündür? 3. Cavabı tapmaqda size hansı duyğu orqanları kömək etdi?

Fəaliyyətdən nəticə çıxardın ki...

Mövzunun tədrisinə illik planda 2 saat vaxt ayrılmışdır. Dərs prosesində beyin həmləsi, şaxələndirmə, BİBÖ, karusel üsullarından istifadə etmək mümkündür.

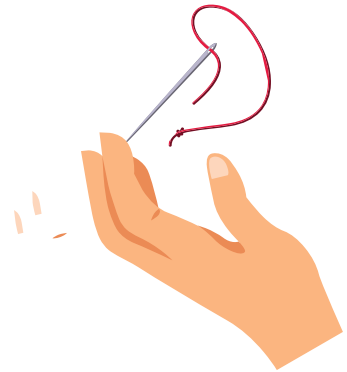
Mövzunun əvvəlindəki mətnin müzakirəsinə keçməzdən əvvəl şagirdlərlə aşağıdakı suallar ətrafında müzakirə təşkil oluna bilər:

– İnsan ətraf aləm haqqında hansı orqanları vasitəsilə məlumat alır? Bu orqanları necə adlandırırıq?

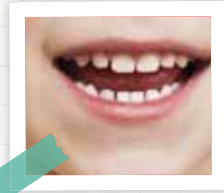
– Bu orqanlar hansılardır?

Bunu klaster üsulu ilə də edə bilərsiniz. Şagirdlər əvvəl "duyğu orqanları" anlayışını söyləyəcək, sonra bu orqanları sadalayacaqlar. Ətrafımızda bir çox hadisələr baş verdiyini, insanın onları duyğu orqanları vasitəsilə gördüyünü, eşitdiyini, hiss etdiyini qeyd edərək bütün duyğu orqanları lövhədə yazılır və hər birinin bacarığı şaxələnmə vasitəsilə göstərilir.

Şagirdlərə duyğu orqanlarının izahını fəaliyyət vasitəsilə də göstərə bilərsiniz. Fəaliyyət əsnasında şagirdlər əvvəlcədən içində nə olduğunu bilmədikləri qutuda gizlədilmiş əşyanı tapmağa çalışacaqlar.

FƏALİYYƏT istifadə edilənlər

Fəaliyyət üçün karton qutu, qoxusu, dadı, forması ilə müəyyən edilə biləcək portağal, yaxud alma, göz bağlamaq üçün dəsmal lazımdır.

Şagirdlər bu fəaliyyəti kollektiv halda da keçirə bilirlər. Kollektivin seçdiyi bir nəfər gözləri bağlı halda qutunun içərisinə müəllimin əvvəlcədən qoyduğu əşyanın, yaxud meyvənin nə olduğunu tapmalıdır.

Birinci addımda qutu silkələnərək çıxardığı səs əsasında içindəkinin necə bir əşya olduğu müəyyənləşdirilir. Səs uyğun olaraq ağır, yumru, yüngül, dəyirmi və s. sözlər – əlamətlər qeyd edilir. **İkinci addımda** qutunun içini iyləyirlər. Qutudan hiss edilən qoxu əsasında qutunun içindəkinin nə olduğu ilə bağlı təxminlər qeyd edilir. **Üçüncü addımda** gözü bağlı halda əllə toxunmaqla – dəri vasitəsilə təmas etməklə qutunun içindəki əşya ilə bağlı əlamətlər sadalanır və qeyd edilir. **Dördüncü addımda** qutunun içindəkinin dadı yoxlanılır. Duyulanlar, təxmin edilən versiyalar müzakirə edilir. **Beşinci addımda** şagirdin gözləri açılır və fərziyyələrin nə qədər doğru olduğu müəyyən olunur. Hiss edilənlər müzakirə edilir və nəticə çıxarılır.

Fəaliyyət əsasında şagirdlər görmədikləri bir əşya haqqında qoxu, səs, dad, təmas vasitəsilə, daha sonra isə görməklə məlumat əldə etdikləri qənaətinə gələcəklər. Səhifə 71-də verilən suallar isə şagirdlərin nəticə çıxarması üçün onlara istiqamət verəcəkdir: "1. Dərimizi duyğu orqanı hesab edə bilərikmi? Nə üçün belə hesab edirsiniz? 2. Dil vasitəsilə hansı dadları almaq mümkündür? 3. Cavabı tapmaqda sizə hansı duyğu orqanları kömək etdi?"

Dərsin ikinci saatında birinci saatda öyrənilən biliklərin yoxlanılması və möhkəmləndirilməsi üçün 72–73-cü səhifələrdə verilən suallar cavablandırılmalıdır. "Ətrafda baş verən hadisələri anlamağımızda duyğu orqanlarının rolu nədən ibarətdir?", "Əşyanın rəngini, ölçüsünü, sizdən nə qədər uzaqda olduğunu hansı duyğu orqanı ilə müəyyən edirsiniz?" kimi suallar duyğu orqanı ilə onun fəaliyyəti arasında əlaqəni müəyyən etməyə kömək edəcək.

"Bu əlamətlər hansı duyğu orqanları vasitəsilə hiss edilir? Müzakirə edin.

1. daşın sərtliyi
2. yastığın yumşaqlığı
3. tamaşanın izlənməsi
4. qidanın şirinliyi

5. qidanın xarab olması

6. nəqliyyat vasitələrinin səsi”.

Şagirdlərə verilən müzakirə tipli bu tapşırıq duyğu orqanları ilə müxtəlif fəaliyyətlər və hadisələr arasında əlaqəni qurmağa kömək edəcək.

Bundan başqa, 73-cü səhifədə “Maraqlı” rubrikasında verilən “Maşın hərəkət edərkən yan pəncərədən baxdıqları və gözlərini yumduqları üçün bəzi insanların başı gicəllənir. Çünki bu zaman göz və qulaq fərqli məlumatlar alır” informasiyası ilə şagirdlərin diqqətini müxtəlif duyğu orqanlarının eyni zamanda məlumat alıb beyinə ötürdüklərinə yönləndirə bilərsiniz. Dərsin sonunda şagirdlər “İnsan ətraf mühiti duyğu orqanları vasitəsilə hiss edir. Bu duyğu orqanları burun, göz, dil, dəri, qulaqlardır” nəticəsinə gəlirlər.

Qiymətləndirmə meyarı: tətbiqetmə, izahetmə

I	II	III	IV
Ətraf aləmin dərk edilməsində duyğu orqanlarının rolunu izah etməkdə çətinlik çəkir.	Ətraf aləmin dərk edilməsində duyğu orqanlarının rolunu izah edərkən səhvlərə yol verir.	Ətraf aləmin dərk edilməsində duyğu orqanlarının rolunu müəllimin suallarına əsasən izah edir.	Ətraf aləmin dərk edilməsində duyğu orqanlarının rolunu sərbəst şəkildə izah edir.

Mövzu

18

Coğrafi obyektlər

Standart: 1.2.1. Coğrafi obyektləri (dəniz, okean, ada, materik) əlamətlərinə görə fərqləndirir.

Məqsəd: Dəniz, okean, ada, materik kimi coğrafi obyektləri əlamətlərinə görə fərqləndirir.

Təlim formaları: kollektiv, kiçik qruplarla iş

Təlim üsulları: beyin həmləsi, BİBÖ, müqayisə, müzakirə

Resurslar: dərslik, iş vərəqləri, rəngli qələmlər, sulu boya, yapışqan, süngər, qayçı

18 Coğrafi obyektlər

Yer kürəsi quru və su sahələri ilə zəngindir. Ən böyük su sahəsi dünya okeanıdır. Okeanlar və dənizlər bir-binə bənzərsə də, səhnda, təpəlidə. Dənizlərin sahəsi okeana nisbətən kiçik oluc. Dənizlər okeandanın qurtlu dögülük, adaları və quru sahələri ilə ayrılır. Ən böyük quru sahələri isə materikləndir.

Dünya, dənizlər, çaylar kimi, dənizlər, okeanlar, materiklər, adalar itə coğrafi obyektlər hesab edilir. Materiklər hər tərəfdən okean suları ilə əhatə olucdur. Hər tərəfdən su ilə əhatə oluncdur, lakin materikə nisbətən daha kiçik olan quru torpaq sahələri adə adıdır.

Siz hansı adaları tanıyırsınız?

Faaliyyət

1. Her hansı bir əyva haqqında duyğu orqanları vasitəsilə məlumatın əldə edilməsi. 2. Duyğu orqanları.

Bizə məlum olmayan əyvanı tapmaq.

1. Qutunu sıkalayın və qaxdığı səsə qulaq asın.

2. Qutunu qaxalayın.

3. Gözünüzü bağlı halda qutudakı əyvana toxunun.

4. Gözünüzü açın və fərziyyələriniz nə qədər doğru olduğunu yoxlayın.

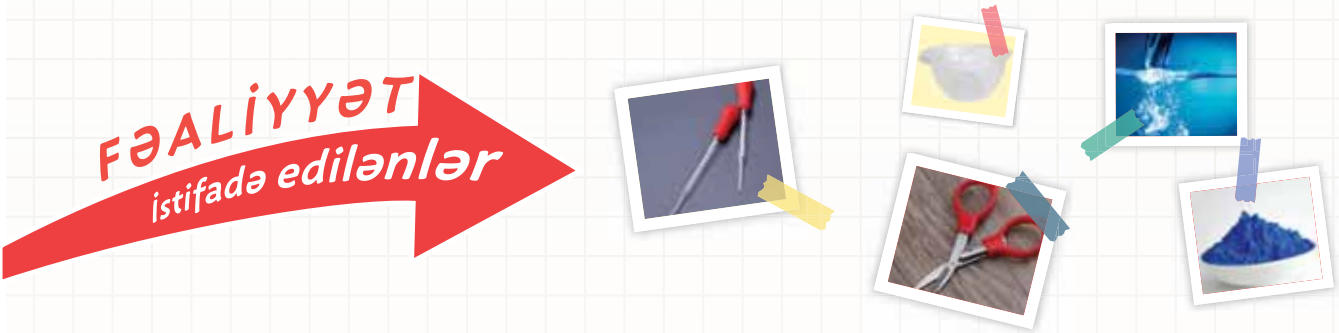
5. Gözbağlı olub, qutudan əyvanı tapmaq üçün dad haqqında danışıq və duyduqlarınıza müzakirə edin.

6. Hiss etdiklərinizi yoldaşlarınıza müzakirə edin.

1. Dərəcəni duyğu orqanı hesab edə bilirikmi? Nə üçün belə hesab edirsiniz? 2. Dil vasitəsilə hansı dadları almaq mümkündür? 3. Cavabı tapmaqda sizə hansı duyğu orqanları kömək etdi?

Faaliyyətdən nəticə qaxdım ki...

Mövzunun tədrisi üçün illik planda 2 saat vaxt müəyyən edilib. Müəllim mövzuya başlamaq üçün şagirdlərlə birlikdə aşağıdakı suallar ətrafında müzakirə apara bilər: "Uşaqlar, bildiyiniz kimi, Yer kürəsi quru və su sahələri ilə zəngindir. Sizcə, ən böyük su sahəsi necə adlanır?" Şagirdlərdən "dünya okeanı" cavabını aldıqdan sonra coğrafi obyektlər olan okeanların və dənizlərin bir-birinə bənzəsə də, əslində, fərqli olduqları bildirilməli, "əsas fərq nədir?" sualına "dənizlərin sahəsinin okeana nisbətən kiçik olduğu cavabı" onlardan alınmalıdır. Dənizlərin okeanlardan sualtı dağlarla, adalarla və quru sahələri ilə ayrıldığını, ən böyük quru sahələrinin materiklər olduğunu söylədikdən sonra şagirdlərin indiyə qədər öyrəndikləri coğrafi obyektləri sadalamalarına nail olun. Dağlar, dərələr, çaylar kimi, dənizlər, okeanlar, materiklər, adaların da coğrafi obyektlər olduğunu, materiklərin hər tərəfdən okean suları ilə əhatə olunduğunu, hər tərəfdən su ilə əhatə olunmuş, lakin materikə nisbətən daha kiçik olan quru torpaq sahələrinin ada adlandığı bilgisini verin. Bundan sonra coğrafi obyektləri fərqləndirməyə xidmət edən layihənin icrasına başlayın.

Layihənin reallaşdırılması üçün iki rəngdə süngər, qayçı, rəngli karandaş, yaxud sulu boya, yapışqan və A4 ölçüsündə vərəq lazım olacaq. Layihə qruplarla həyata keçiriləcək.

Birinci addımda şagirdlər kağız üzərində dünya okeanını təsvir edəcəklər. Bunun üçün A4 ölçüsündə vərəq mavi rəngə boyanmalıdır. Çalışın, bu zaman suyun bəzi hissələrini daha tünd rəngdə çəksinlər. **İkinci addımda** süngərdən istifadə edərək bir materik kəsilir. **Üçüncü addımda** süngərdən bir ada kəsilir. **Dördüncü addımda** materik sarı, ada bənövşəyi rəngə boyanır. Şagirdlər rəngləri özləri də müəyyən edə bilərlər. **Beşinci addımda** süngərdən kəsilmiş fiqurlar okean təsvir edilmiş kağızın üzərinə yapışdırılır. **Altıncı addımda** hər iki coğrafi obyekt arasında olan fərq iş dəftərinə qeyd edilir.

Layihə əsasında şagirdlər okean və dəniz, ada və materik arasındakı fərqi müəyyən edəcəklər. Onların layihədən nəticə çıxarmasına 75-ci səhifədə verilən suallar yardım edəcək: "1. Materik və adanın bir-birindən əsas fərqi nədədir? 2. Sizcə, okeanın dayaz və dərin yerlərini fərqləndirmək üçün necə rəngləmək olar?"

Şagirdlərin öyrənilənlərin möhkəmləndirilməsi və məntiqi təfəkkürün inkişafı məqsədilə dərsləyin 76–77-ci səhifəsində verilən sual və tapşırıqları kollektivlə birlikdə cavablandırmağa və müzakirə etməyə çalışın. Bu olduqca yaxşı nəticə verir. Hər bir verilən cavabın izah edilməsinə və əsaslandırılmasına çalışın.

Səhifə 76-da müqayisə olunmaq üçün ada və materik şəkli verilib. "Sizcə, okean və dənizi müqayisə etdikdə onlardan hansı daha böyükdür?", "Azərbaycan hansı materikdə yerləşir?", "Dənizləri okeanlardan hansı quru sahələri ayırır?", "Necə düşünürsünüz, hansı su sahəsində daha çox canlı yaşayır: dənizdə, ya okeanda?" kimi suallar şagirdlərin dərslə bağlı verilən mətndən və layihə əsasında öyrəndiyi bilikləri yoxlamağa və möhkəmləndirməyə kömək edəcək.

Növbəti tapşırıqda Venn diaqramı əsasında okean və dənizin aşağıdakı əlamətlər əsasında müqayisəsi aparılır:

- Daha dərinidir.
- Sahəsi daha böyükdür.
- Sahəsi daha kiçikdir.
- Hər tərəfdən ölkələrlə əhatə olunub.
- Bəzi hissələri materiklərlə əhatə olunub.
- Suyu duzlidir.
- Balıq və digər su heyvanları ilə zəngindir.
- İnsanların fəaliyyəti nəticəsində çirkənlir.

Şagirdlərin müstəqil şəkildə araşdırma aparması üçün onlara səhifə 77-də verilmiş "Xəzər dənizində olan ən böyük ada haqqında araşdırma aparın" tapşırığını verə bilərsiniz. Bu tapşırığı "Xəzər dənizi haqqında araşdırma aparın" kimi də müəyyənləşdirməyiniz mümkündür.

Qiymətləndirmə meyarı: şərh etmə

I	II	III	IV
Coğrafi obyektləri (dəniz, okean, ada, materik) əlamətlərinə görə çətinliklə fərqləndirir.	Coğrafi obyektləri (dəniz, okean, ada, materik) əlamətlərinə görə bir-birindən fərqləndirərkən səhvlərə yol verir.	Coğrafi obyektləri (dəniz, okean, ada, materik) əlamətlərinə görə müəllimin köməkliliyi ilə fərqləndirir.	Coğrafi obyektləri (dəniz, okean, ada, materik) əlamətlərinə görə sərbəst fərqləndirir.

Mövzu

19

Planın çəkilməsi

Standart: 1.2.3. Sadə əşyaların və evinin planını çəkir.
Məqsəd: Sadə əşyaların və evinin planını çəkir.

Təlim formaları: kollektiv, kiçik qruplarla iş
Təlim üsulları: beyin həmləsi, BİBÖ, müqayisə, müzakirə
Resurslar: dərslik, iş vərəqləri, qələm, xətkəş, yaxud metrə

Standartın reallaşdırılması üçün illik dərslərində 2 saat vaxt ayrılmışdır.

Birinci dərslər saati nəzəri hissənin öyrədilməsinə, layihənin hazırlanması və müzakirəsinə, ikinci dərslər saati isə alınan biliklərin yoxlanılması və möhkəmləndirilməsi üçün verilən sual və tapşırıqların cavablandırılmasına həsr edilə bilər.

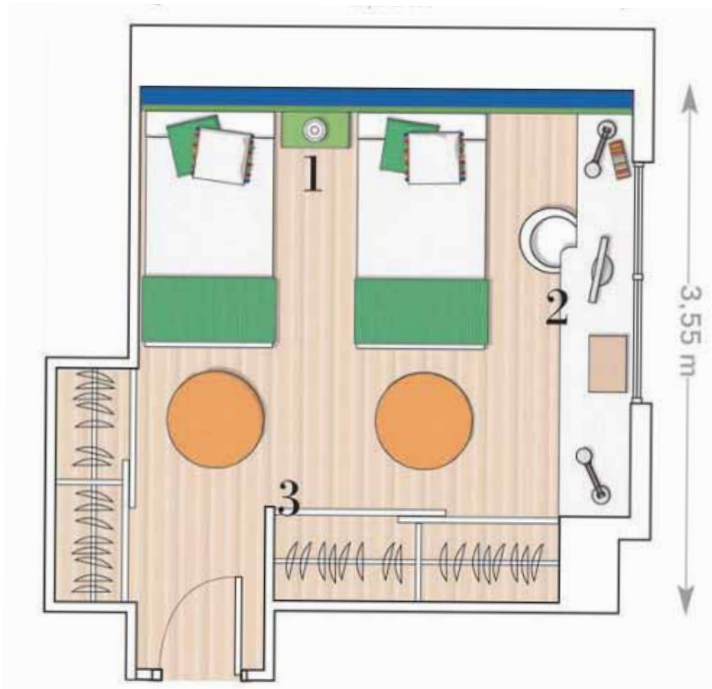
Mövzunun tədrisinə müxtəlif təlim üsullarından, o cümlədən də BIBÖ üsulundan istifadə etməklə başlamaq olar. Belə ki cədvəl aşağıdakı qaydada motivasiya mərhələsindən başlanmaqla kollektivlə birgə işlənir. Dərslər ümumiləşdirmə və nəticə mərhələsində yekunlaşdırılır.

Motivasiya mərhələsində cədvəl 1 və 2-ci sütunları doldurulur. 2-ci sütunda nəyi bilmək istədiklərinə dair şagirdlərə yönləndirici suallar verin.

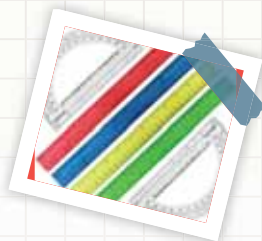
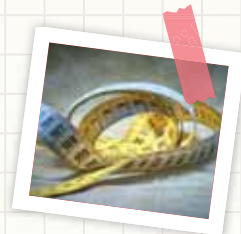
Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim
Evlərin planı olduğunu.	Plan çəkilərkən hansı qaydalara əməl edilməlidir?	

Şagirdlərdə idraki fəallıq yaratmaq üçün onlara lövhədə hansısa bir şəhər mənzərəsinin, yaxud sadə quruluşlu məhlənin, evin fotosu və planı təqdim edilməlidir. Çalışın, bu şəkillər arasındakı fərqi şagirdlər özləri müəyyən etsin. Onlardan "şəkillərdən birində görüntü yuxarıdan çəkilib" cavabını almağa cəhd edin. Bundan sonra planın insanların bir çox fəaliyyətlərini asanlaşdırdığını qeyd edə bilərsiniz. Məsələn, getdikləri, axtardıkları yeri daha asan tapmaq üçün planlardan istifadə edildiyini qeyd edin. Planın yeni inşa edilən bina, yaxud hansısa otağın quruluşu haqqında da məlumat verdiyini demək olar. Məsələn, bir kitaba yuxarıdan baxılır və bu zaman düzbucaqlı görüldüyü bildirilir. O da qeyd edilir ki, planda onu bu şəkildə, lakin kiçildilmiş formada vermək lazımdır. Planda əşyalar, onların yeri dəqiq göstərilməlidir. Məsələn, otaqda stol, stul, şkaflar, pəncərə, qapı yerləşdiyi yerə uyğun olaraq çəkilməlidir.

Tədqiqat zamanı fasiləli oxu üsulundan da istifadə etmək olar. Şagirdlər mətni hissə-hissə oxuyur, müzakirə aparırlar. Şagirdlərin planın necə çəkildiyini anlaması üçün layihədən istifadə edə bilərsiniz.

LAYİHƏ istifadə edilənlər

Layihə üçün sizə A4 ölçüsündə vərəq, qələm, metrə lazım olacaq.

Şagirdlərlə planın çəkilməsini asanlıqla təcrübə etmək üçün sinif otağının planını işləməyi təklif edin. Birinci addımda sinifdəki partaların ölçüləri müəyyən edilir. Bunun üçün onların eni və uzunluğu ölçülür və dəftərə qeyd olunur. İkinci addımda sinifdəki stulların ölçüləri götürülür. Üçüncü addımda lövhənin ölçüləri müəyyən olunur. Dördüncü addımda sinifdəki şkafların ölçüləri, beşinci addımda isə pəncərə və qapının ölçüləri müəyyən edilir. Altıncı addımda həmin əşyaların ölçüləri 10 dəfə kiçildilir, yerləri müəyyənləşdirilərək kağızda yerlərinə uyğun şəkildə çəkilir.

Şagirdlər layihənin gedişində hər bir əşyanın eni və uzununun dəfələrlə kiçildiyini, yerləşdiyi yerin dəqiq göstərildiyini öyrənirlər.

Səhifə 80–81-də verilən sual və tapşırıqlar dərsin ikinci saati üçün nəzərdə tutulubdur. “Şəkil və plan arasında oxşar və fərqli xüsusiyyətlər hansılardır?”, “Yaşadığınız evin planını çəkərkən daha çox nələrə diqqət yetirməlisiniz?”, “Planda daha çox hansı əşyaların şəkli və adları qeyd edilməlidir?”, “Planda əşyaların ölçüsü necə kiçildilir?”, “Planda qapı və pəncərənin qeyd edilməsi lazımdır?” suallarının fərdi olaraq cavablandırılması mümkündür. Tapşırıq kimi müxtəlif sinif otaqlarının planının oxunması, nümunə kimi təqdim edilən şəkildən plana salınmalı olan əşyaların sayının verilməsi nəzərdə tutulub. Bu tapşırıqların hər biri praktik xarakter daşıyır və şagirdlərin hər hansı bir yerin planı haqqında təsəvvürə malik olması və plan çəkə bilməsi üçün təcrübə bacarıqlar aşılayır.

Qiymətləndirmə meyarı: şərhətmə

I	II	III	IV
Sadə əşyaların və evinin planını çəkməkdə çətinlik çəkir.	Sadə əşyaların və evinin planını çəkərkən səhvlərə yol verir.	Sadə əşyaların və evinin planını müəllimin və yoldaşlarının köməkliliyi ilə çəkir.	Sadə əşyaların və evinin planını sərbəst şəkildə çəkir.

Mövzu

20

Yol nişanları

Standart: 4.2.3. Zəruri yol nişanlarını (xəbərdarlıq, qadağan, məlumatverici) fərqləndirir.
Məqsəd: Zəruri yol nişanlarını tanıyır, seçir və fərqləndirir.

Təlim formaları: kollektiv və kiçik qruplarla iş
Təlim üsulları: rollu oyunlar, suallar
Resurslar: şəkillər, yol nişanları, iş vərəqləri, yapışqan

20 Yol nişanları

Siz oxumaq və anlammaq üçün hərfləri, yeni əlifbani bilməylik. Yol nişanları da yolda əməl etməli olduğumuz hərəkət qaydalarının əlifbasıdır. Onları bilmək yol mədəniyyətinə malik olmaq deməkdir. Onları oxumağı bacarmısaq, yolda düzgün hərəkət edə bilərik. Yol nişanları həm piyadaların, həm də sürücülərə itiqənat verir; onları xəbərdar edir, məlumatlandırır, hətta hərəkətin qadağan olunduğunu bildirir.

Yəqin ki, siz yollarda tez-tez piyada zolaqları, yeraltı və yerüstü piyada keçidlarını göstərən nişanları çox rəq görmisiniz. Bunlar məlumatverici nişanlardır. Xəbərdarlıq nişanları hansısa bir təhlükənin olma bələyini bizə xəbərdarlıq edir.

İstifadə edilənlər

Layihə

1. Məlumatverici nişanları seçin və iş vərəqinə yapışdırın.
2. Mənalarnı əməldən və yazın.
3. Xəbərdarlıq nişanlarını seçin və iş vərəqinə yapışdırın.
4. Xəbərdarlıq nişanlarını mənalarnı yazın və ümumiləşdirin.
5. Qadağan nişanlarını seçin, iş vərəqinə yapışdırın.
6. Qadağan nişanlarını mənalarnı yazın və ümumiləşdirin.

1. Qadağan nişanlarını fərqləndirən əlamətlər. 2. Məlumatverici nişanları fərqləndirən xüsusiyyətlər. 3. Xəbərdarlıq nişanları haqqında məlumat.

Yol nişanlarını qruplaşdıraraq.

Sizcə nədir?

1. Sizcə, bütün qadağan nişanlarını birləşdirən ümumi xüsusiyyətlər hansıdır? 2. Bütün məlumatverici nişanları hansı əlamətlərinə görə fərqlənir? 3. Xəbərdarlıq nişanlarını necə seçə bilərsiniz?

Layihə əsasında öyrəndim ki...

Sizcə, qadağan nişanları nədir?

Bu mövzunun tədrisinə illik planda 3 saat vaxt verilir.

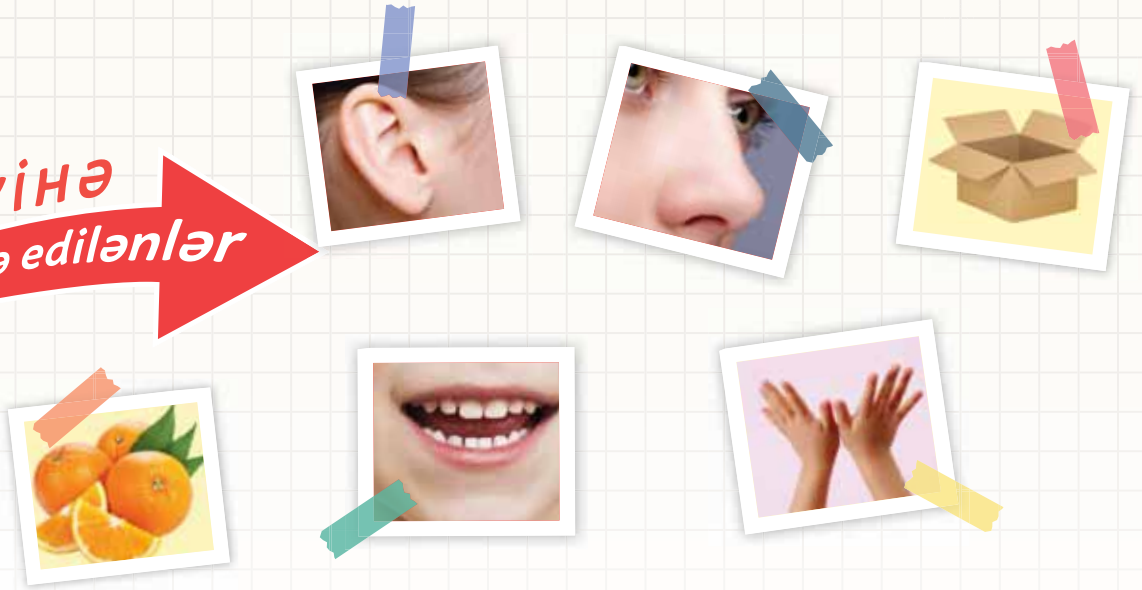
I dərns saatında, digər dərnslərdə olduđu kimi, nəzəri material araşdırılır. Bu dərns saatının maraqlı olması ilə yanaşı, şagirdlərin araşdırmaya meyilləndirilməsi, yönəldilməsi əhəmiyyət kəsb edir. Mövzunun tədrisi zamanı ümumidən xüsusiyyət getməkdə fayda vardır. Şagirdlərin bildiyi, müşahidə etdiyi məsələlər üzərindən gedildikdə mövzunun dərk edilməsi asanlaşır.

Motivasiya qisminə yol hərəkətinin pozulmasına dair film nümayiş etdirə bilərsiniz. Yaxud lövhədə yol hərəkəti qaydasının pozulduğu hansısa bir situativ şəkil nümayiş etdirilə bilər. Şəkil əsasında yol hərəkəti qaydasının hansı yol nişanına diqqət edilmədiyi və ya əhəmiyyət verilmədiyi üçün pozulduğu müəyyənləşdirilməlidir. Şagirdlərə yol nişanlarının yolda əməl etməli olduğumuz hərəkət qaydalarının əlifbası olduğunu, onları bilməyin yol mədəniyyətinə malik olmaq mənasına gəldiyini anladın, bu nişanları "oxumağ"ı bacarmasaq, yolda düzgün hərəkət edə bilməyəcəyimizi izah edin. Siz bu fikirləri suallar ünvanlamaqla şagirdlərin öz dilindən də ala bilərsiniz. Yol nişanlarının həm piyadalara, həm də sürücülərə istiqamət verdiyi, onları xəbərdar etdiyi, məlumatlandırdığı, hansısa hərəkətin qadağan olduğunu bildirdiyi xatırladılır.

Tədqiqat "Qadağan nişanları nə üçündür?", "Xəbərdarlıq nişanları nə üçündür?" sualları ətrafında aparılır.

LAYİHƏ istifadə edilənlər

İkinci saat layihə üçün nəzərdə tutulub. Yol nişanlarını qruplaşdırmalı olan şagirdlər "Qadağan nişanlarını fərqləndirən əlamətlər", "Məlumatverici nişanları fərqləndirən xüsusiyyətlər", "Xəbərdarlıq nişanları haqqında məlumat" əsasında layihəni reallaşdıracaqlar.

Layihə üçün sizə yol nişanlarının şəkilləri təsvir olunan kartlar, iş dəftəri və ya A4 ölçüsündə vərəq, yapışqan və qələm lazım olacaq. Yol nişanlarının şəkillərini əvvəlcədən hazırlamalı və qruplara təqdim etməlisiniz.

Layihənin işlənməsi üçün şagirdləri üç qrupa bölün. Qruplardan biri "qadağan nişanları"nı, ikincisi "xəbərdarlıq nişanları"nı, üçüncüsü isə "məlumatverici nişanları" seçməli və mənalarnı iş dəftərinə qeyd etməlidir. Şagirdlər artıq bu nişanlardan bir çoxu ilə aşağı siniflərdən tanışdırlar.

Layihənin kollektivlə də işlənməsi mümkündür. **Birinci addımda** məlumatverici nişanlar seçilir və iş dəftərinə və ya A4 ölçüsündə vərəqə yapışdırılır. **İkinci addımda** seçilən bu nişanların mənalarnı araşdırılır və qarşısında yazılır. **Üçüncü addımda** xəbərdarlıq nişanları seçilir və yapışdırılır. **Dördüncü addımda** həmin nişanların mənalarnı müəyyənləşdirilir və qarşısından yazılır. **Beşinci addımda** qadağan nişanları seçilir və yapışdırılır. **Altıncı addımda** isə qadağa nişanlarının mənalarnı müəyyənləşdirilir və hər birinin qarşısından yazılır.

Layihə əsasında nəticə əldə edilməsi üçün səhifə 83-də verilən suallar istiqamətverici xarakter daşıyır: "1. Sizcə, bütün qadağan nişanlarını birləşdirən ümumi xüsusiyyətlər hansıdır? 2. Bütün məlumatverici nişanlar hansı əlamətlərinə görə fərqlənir? 3. Xəbərdarlıq nişanlarını necə seçə bildiniz?".

Dərsin üçüncü saati əldə edilən biliklərin yoxlanması və möhkəmləndirilməsi üçün nəzərdə tutulub. Bunun üçün siz dərsləyən 84–85-ci səhifələrində verilmiş sual və tapşırıqlardan istifadə edə bilərsiniz. "İşıqfor işləməsə, yolda və hərəkətdə hansı çətinliklər yarana bilər? Bu zaman hərəkət necə tənzimlənməlidir?" sualına "Yol hərəkəti pozula bilər, qəzaların baş verməsi mümkündür və yol polisi vasitəsilə tənzimlənməlidir" cavabı verilməlidir. "Hansı avtomobillər qırmızı işıqda keçə bilər? Onları gördükdə biz nə etməliyik?" sualına "yanğınsöndürən, təcili yardım maşınları" cavabının verilməsini təmin edin. "Əgər hansısa bir küçəyə girişdə işarəsi varsa, orada oynamaq olarmı?" sualına isə

“xeyr, çünki giriş qadağandır nişanı o küçənin bir tərəfində qoyulubsa, bu o demək deyil ki, ora başqa bir tərəfdən maşın gələ bilməz” cavabı verilməlidir. Şəkillər əsasında (özünüz də müxtəlif situativ şəkillər tapa bilərsiniz) şagirdlərin yol nişanlarını tanımalarına və fərqləndirmələrinə çalışın. Tapşırıq olaraq şagirdlərə müxtəlif yol nişanlarının mənalılarının araşdırılmasını və ya dərsliyin 85-ci səhifəsində verilən tapşırığa uyğun olaraq yol nişanları ilə mənalılarının əlaqələndirilməsini tapşırın. kimi qadağan nişanlarının mənasının araşdırılmasını və bu nişanların piyadalar, yoxsa sürücülər üçün nəzərdə tutulduğunu dəqiqləşdirmələrini istəyə bilərsiniz.

Şagirdlərin “Yol mədəniyyətinə sahib olan insanlar yol nişanlarını tanıyır və fərqləndirir, yol hərəkəti qaydalarına əməl edir” nəticəsinə gəlməsinə nail olun. Yol nişanlarının insanlara məlumat verdiyi, xəbərdarlıq etdiyi və bəzi hərəkətləri qadağan etdiyini xatırladın.

Qiymətləndirmə meyarı: fərqləndirmə

Nö	Meyarlar Şagirdin adı	Zəruri yol nişanlarını çətinliklə fərqləndirir.	Zəruri yol nişanlarını fərqləndirərkən səhvlərə yol verir.	Zəruri yol nişanlarını müəllimin və sinif yoldaşlarının köməklili ilə fərqləndirir.	Zəruri yol nişanlarını sərbəst şəkildə fərqləndirir.
1.	Nadir	+			
2.	Elsevər		+		
3.	Banuçiçək			+	
4.	Mərdan		+		

Mövzu

21

Nəqliyyatdan istifadə qaydaları

- Standart:** 4.2.4. Nəqliyyat vasitələrində (gəmi, təyyarə) təhlükəsizlik qaydalarını (kənarlarına yaxınlaşmamaq, xilasedici gödəkçədən və təhlükəsizlik kəmərinədən istifadə, telefondan və digər texniki vasitələrdən istifadə etməmək) izah edir.
- Məqsəd:** Nəqliyyat vasitələrində davranış qaydalarını izah edir.
- Təlim formaları:** kollektiv, kiçik qruplarla iş
- Təlim üsulları:** beyin həmləsi, növbəli oxu, müqayisə, müzakirə
- Resurslar:** dərslik, iş vərəqləri, nəqliyyat vasitələrinin şəkilləri, yapışqan

21 Nəqliyyatdan istifadə qaydaları

İnsanlar müxtəlif nəqliyyat vasitələrindən istifadə edərək istədikləri yeri gətirə bilərlər. Hətta bəzi nəqliyyat vasitələri ilə bir neçə saat ərzində dünyanın uzaq ölkələrinə belə çatmaq mümkündür. Nəqliyyat vasitələrindən istifadə etməyə başlamadan əvvəl öz təhlükəsizliyi üçün müxtəlif qaydaları bilmək və onları yerinə yetirmək lazımdır. Bu qaydaları bilmək və onları yerinə yetirmək sizin və digərlərinizin təhlükəsizliyinizə kömək edə bilər.

Nəqliyyat vasitələrindən istifadə edərkən, onlardan istifadə edərkən heç vaxt əməli olmayan qaydaları da fərqində olmalısınız. Siz əvvəlcədən istifadə zamanı əyləşməyə imkan verən qaydaları bilməklə, bəzi hərəkət etməyə imkan verən qaydaları bilməklə, təhlükəsizlik qaydalarını bilməklə təhlükəsizlik qaydalarını bilmək və onları yerinə yetirmək sizin və digərlərinizin təhlükəsizliyinizə kömək edə bilər.

İstifadə edilənlər

Layihə

1. Gəmi ilə səyahət zamanı təhlükəli hal yaranarsa, əməli olmayan qaydaları. 2. Təyyarədə sərnişinlərə qoyulan qadağalar.

Nəqliyyat vasitələrində davranma qaydalarını tərtib edərkən.

1. Seçdiyiniz nəqliyyat vasitəsinin növünü seçin.
2. Ona hansı qaydaları əməli olduğunu müzakirə edin.
3. Müzakirə nəticəsində müəyyən ediyiniz qaydaları yazın.
4. Yoxarıdakı olan hərəkəti qırmızı rənglə qeyd edin.
5. Təhlükəsizlik qaydalarına aid olan əyləşmə qaydalarını iş vərəqinə yazın.
6. O əyləşmədən daha hansı nəqliyyatda istifadə edildiyini iş vərəqinə qeyd edin.

1. Nəqliyyat vasitələrində hansı təhlükəsizlik qaydalarının mövcudluğundan xəbəriniz yox idi? 2. Hansı təhlükəsizlik qaydalarına hər zaman əməl edirsiniz? 3. Hansı qaydalar sizə çətin görünür?

Layihə əsasında ayırdın ki...

Mövzunun tədrisinə illik planda 3 saat vaxt verilir.

Şagirdlərdə idraki fəallıq yaratmaq üçün dərslikdəki mətnlə tanışlıqdan əvvəl ötən il keçirilmiş eyni mövzulu dərsə istinad etməklə bir neçə sualı müzakirə etmək faydalı olar:

“Nəqliyyat vasitələri nə üçün lazımdır?”, “Məktəbə getdiyiniz zaman hansı nəqliyyat vasitələrindən istifadə edirsiniz?”, “Bu zaman hansı qaydalara əməl etmək lazımdır?”

Yaxud növbəli oxu vasitəsilə şagirdlərin “Öz təhlükəsizliyini qorumaq istəyən hər kəs onlardan istifadə edərkən necə davranmalı olduğunu bilməlidir. Yalnız belə olduqda getdiyimiz ünvana rahat və tez çatmaq olar” fikrini anlamasına nail ola bilərsiniz. Şagirdlər bilməlidirlər ki, nəqliyyat vasitələri müxtəlif olduğu kimi, onlardan istifadə edərkən riayət etməli olduğumuz qaydalar da fərqlidir. “Məsələn, siz artıq avtobusdan istifadə zamanı ayaq üstə durarkən tutacaqlardan tutmalı olduğunuzu bilirsiniz. Əlinizi, başınızı hərəkət edən avtobusun pəncərəsindən çıxarmağın təhlükəli olduğundan da xəbərdarsınız” fikri deyildikdən sonra ötən ildən artıq öyrəndikləri nəqliyyatda başqa təhlükəsiz davranış qaydaları haqqında suallar verə bilərsiniz. Bu qaydalar sadalandıqdan sonra şagirdlərdən avtobus, metro qatarı və qatardan başqa, hansı nəqliyyat vasitələrindən istifadə etdiklərini soruşun. Onlardan hansınınsa təyyarə və ya gəmi ilə səyahətə çıxıb-çıxmadığını dəqiqləşdirin. Belə şagirdlər varsa, səyahət zamanı hansı təhlükəsizlik qaydası ilə qarşılaşdıqlarını soruşun. Siz motivasiyanı hansısa bir filmdən təyyarə ilə bağlı səhnənin nümayişi ilə də qura bilərsiniz.

Şagirdlərlə tədqiqatı “Sizcə, digər nəqliyyat vasitələrində hansı təhlükəsizlik qaydalarını bilmək vacibdir?” sualı üzərində qurun. Bu zaman xilasedici kəmər, maska, telefonda istifadənin məhdudlaşdırılması kimi cavabların alınmasına çalışın.

Dərsin ikinci saatını layihənin işlənməsinə ayıra bilərsiniz.

LAYİHƏ istifadə edilənlər

Layihə zamanı şagirdlər "1. Gəmi ilə səyahət zamanı təhlükəli hal yaranarsa, əməl etməli olduğumuz qaydaları. 2. Təyyarədə sənişinlərə qoyulan qadağaları" müəyyənləşdirəcəklər". Layihənin reallaşdırılması üçün sizə gəmi və təyyarə şəkilləri, təhlükəsizlik qaydaları ilə bağlı şəkillər lazım olacaq.

Şagirdlər qruplara bölünəcək. Qruplardan biri gəmi, digəri isə təyyarədə əməl edilməli olan təhlükəsizlik qaydalarını müəyyən edəcək. Siz istəsəniz, metro, avtobusla bağlı da əlavələr edə bilərsiniz.

Birinci addımda seçilmiş nəqliyyat növünün şəkli dəftərə yapışdırılır. Şagirdlər **ikinci addımda** qrupla birlikdə onda hansı qaydalara əməl etməli olduqlarını müzakirə edirlər. **Üçüncü addımda** müzakirə nəticəsində əldə edilən nəticəyə əsasən, qaydaları vərəqə qeyd edirlər. **Dördüncü addımda** seçilən nəqliyyat vasitəsində yolverilməz olan hərəkəti qırmızı qələmlə, xüsusi seçilmiş formada yazır və ya şəklini çəkirlər. **Beşinci addımda** onlara təqdim edilən və seçdikləri nəqliyyat vasitəsilə bağlı olan təhlükəsizlik qaydalarına aid şəkilləri seçir və iş vərəqinə yapışdırırlar. **Altıncı addımda** seçdikləri əşyalardan başqa hansı nəqliyyat vasitəsində istifadə edildiyini qeyd dəftərinə yazırlar.

Şagirdlər üçün sual qutusunda verilən "1. Nəqliyyat vasitələrində hansı təhlükəsizlik qaydalarının mövcudluğundan xəbəriniz yox idi? 2. Hansı təhlükəsizlik qaydalarına hər zaman əməl edirsiniz? 3. Hansı qaydalar sizə çətin göründü?" sualları layihə əsasında nəticə çıxarmağa istiqamət verəcəkdir.

Dərsin üçüncü saati dərsliyin 88–89-cu səhifələrində verilmiş sual və tapşırıqların cavablandırılmasına həsr ediləcəkdir.

"Sizcə, nə üçün gəmidə olarkən göyertənin kənarına çox yaxınlaşmağa icazə verilmir?", "Nə üçün bütün nəqliyyat vasitələrində hər hansı bir qəza baş verdiyi zaman, ilk növbədə, təmkinli olmaq tələb edilir? Belə bir hal yaranarsa, nə etmək lazımdır?", "Təyyarədən istifadə zamanı hansı hərəkətləri etmək təhlükəli ola bilər?" sualları ətrafında müzakirə təşkil etmək yaxşı nəticə verəcəkdir. Bu zaman yanlış cavabları düzəldin, mübahisə doğuran məqamlara mütləq aydınlıq gətirin. Venn diaqramı quraraq gəmi və təyyarədən istifadə etməyin oxşar və fərqli qaydalarını müəyyənləşdirməyi tapşırıq olaraq verə bilərsiniz. Şagirdlərin "Nəqliyyat vasitələrindən istifadə edərkən bir sıra qaydaları bilmək lazımdır. Onlara əməl etməklə gedəcəyimiz ünvana rahat çata bilərik." nəticəsinə gəlməsinə çalışın.

Qiymətləndirmə meyarı: izahetmə

№	Qiymətləndirilən bacarıqlar	Çətinliklə	Müəllim və yoldaşlarının köməklili ilə	Orta səviyyədə	Yüksək səviyyədə
1.	Nəqliyyat vasitələrində davranış qaydalarını izah edir.				

III tədris vahidi üzrə qiymətləndirmə vasitələrinə dair nümunələr

1. Əşyaların formasını, ölçüsünü, rəngini hansı duyğu orqanımız müəyyən edir?

a) qulaq

a) göz

a) burun

2. Gözü bağlı insan nəyi müəyyən edə bilməz?

a) qidanın dadını

b) qidanın temperaturunu

c) qidanın rəngini

3. Azərbaycan hansı materikdə yerləşir?

a) Avrasiya

b) Avstraliya

c) Afrika

d) Anraktida

4. Dünyanın ən böyük su sahəsi necə adlanır?

a) okean

b) dəniz

c) göl

5. Müəyyən xüsusiyyətlərə görə hər hansı bir yerin görünüşünün bir neçə dəfə kiçildərək kağız üstündə çəkilməsi necə adlandırılır?

a) xəritə

b) şəkil

c) plan

6. Şəkil və planda fərqli xüsusiyyətlər hansılardır?

a) Biri qələmlə, digəri rəngli qələmlə çəkilir.

b) Planda əşyalar yuxarıdan baxışla çəkilir.

c) Şəkildə əşyalar bir neçə dəfə kiçildir.

7. Verilən nişanlardan hansı məlumatverici nişan deyil?

1)

2)

3)

4)

8. Aşağıda verilən yol nişanlarından hansının ifadə etdiyi məna düzgün qeyd edilməmişdir?

Motosikletlərin hərəkəti qadağandır.

Səs signalı vermək qadağandır.

Avtobusun dayanması qadağandır.

Yeraltı piyada keçidi

9. Aşağıda verilmiş nişanların hansı piyadalara aiddir?

10. Təhlükəsizlik qaydalarına əməl edilmədikdə baş verən hadisələri necə adlandırırıq?

a) qəza

b) texnogen qəza

c) təbii fəlakət

11. Aşağıdakı təhlükəsizlik qaydaları hansı nəqliyyat növünə aiddir?

- 1) Əlini pəncərədən çıxarmaq olmaz.
- 2) Məhəccərdən sallanmaq olmaz.
- 3) Telefon xüsusi rejimdə olmalıdır.
- 4) Qəza zamanı oksigen maskasını birinci böyüklər taxmalıdır.

Mövzu

22

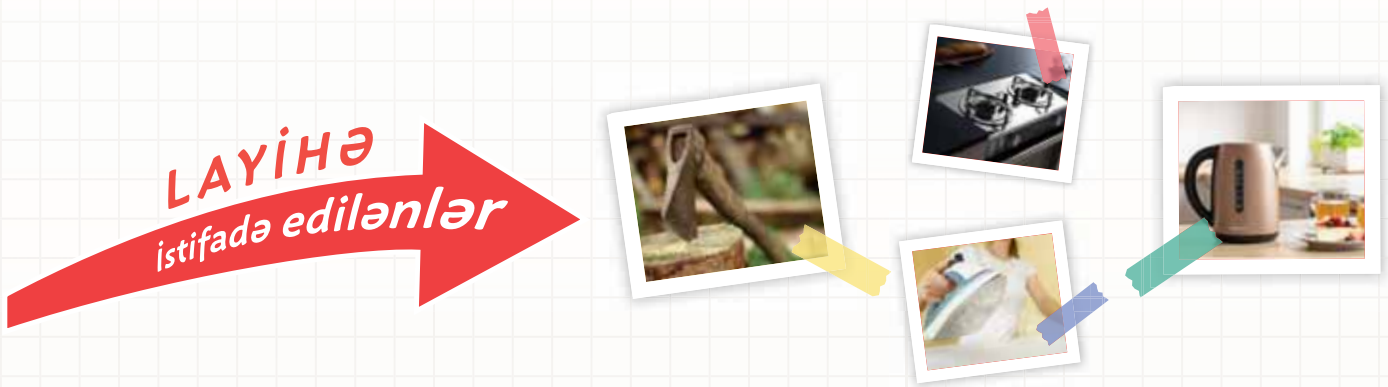
Təhlükələrdən qorunaq

- Standart:** 4.2.1. Məişətdə istifadə olunan qaz və elektrik avadanlıqlarından, habelə alışdırıcı, deşici və kəsici alətlərdən təhlükəsiz istifadə qaydalarını sadalayır.
- Məqsəd:** Məişət avadanlıqlarından və alətlərindən istifadə qaydalarını sadalayır.
- Təlim formaları:** kollektiv, kiçik qruplarla iş
- Təlim üsulları:** beyin həmləsi, BİBÖ, şaxələndirmə, müqayisə, müzakirə
- Resurslar:** dərslik, iş vərəqləri, müxtəlif məişət avadanlıqlarının şəkilləri, yapışqan

Mövzunun tədrisinə illik planda 2 saat vaxt ayrılmışdır. Dərs prosesində beyin həmləsi, şaxələndirmə, BIBÖ, karusel üsullarından istifadə etmək mümkündür.

Motivasiyanın qurulması üçün dərslikdəki şəkillərə müraciət edin. Şagirdlərə suallar verməklə onların müasir dövrdə insanların öz həyatlarını asanlaşdırmaq üçün müxtəlif məişət avadanlıqlarından istifadə etməsi haqqında qənaətlərini dinləyin. Ütü, tozsoran, elektrik çaydanı, elektrik sobası və s. kimi avadanlıqların, adətən, elektrikle çalışdığı, insanların əllə gördükləri işi daha sürətlə və tez bir zamanda yerinə yetirdiyini xatırladın. Lakin onlardan bəzilərini qarşı daha diqqətli davranmaq lazım olduğuna diqqət yönəldin. Bunun səbəbini şagirdlərdən soruşun. "Çünki hər hansı bir ehtiyatsızlıq həyatımız üçün təhlükəli ola bilər. Məsələn, məişət avadanlıqlarının bəziləri yanğın yaranmasına, yaxud elektrikvurmaya səbəb ola bilər. Bundan başqa, məişətdə istifadə olunan kəsici və deşici alətlər də var. Onlarla da ehtiyatla davranmaq lazımdır. Bıçaq, qayçı, balta belə alətlərdəndir".

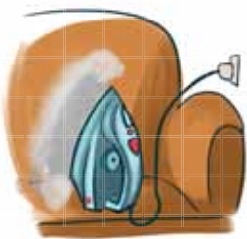

Siz dərsin birinci saatında layihəni də reallaşdırma bilərsiniz. Layihədə "1. Cərəyanvurmaya səbəb olan avadanlıqlar. 2. Yanğına səbəb olan avadanlıqlar. 3. Kəsici və deşici alətlər" müəyyənləşdiriləcək. Şagirdlər "Məişət avadanlıqlarından istifadə zamanı təhlükəsizlik qaydaları" tərtib edəcəklər. Layihənin reallaşdırılması üçün şagirdlərə iş dəftərləri, müxtəlif məişət avadanlıqlarının şəkilləri, yapışqan lazım olacaq.

Birinci addımda yanğına səbəb ola bilən məişət avadanlıqlarının şəkilləri iş dəftərinə yapışdırılır. **İkinci addımda** onlarla təhlükəsiz davranma qaydaları tərtib edilir. **Üçüncü addımda** elektrikvurmaya səbəb ola bilən avadanlıqların şəkli seçilir və iş dəftərinə yapışdırılır. **Dördüncü addımda** onlarla təhlükəsiz davranma qaydaları yazılır. **Beşinci addımda** kəsici və deşici alətlərin şəkilləri seçilir və iş dəftərinə yapışdırılır. **Altıncı addımda** isə onlarla təhlükəsiz davranış qaydaları tərtib edilir. Şagirdlər bu layihəni qruplarla reallaşdırma bilərlər. Qruplardan biri yanğına səbəb olan, digəri elektrikvurmaya səbəb olan, üçüncüsü isə kəsici və deşici alətlərlə bağlı təhlükəsizlik qaydaları tərtib edə bilər.

Layihədə verilən "1. Seçdiyiniz əşyalardan hansı daha təhlükəlidir? 2. Məişət avadanlıqları ilə təhlükəsiz davranmaq üçün hansı qaydaları bilməliyik?" sualları şagirdlərin layihə əsasında nəticəyə gəlməsinə istiqamət verəcəkdir.

Dərsin üçüncü saatında 92 və 93-cü səhifələrdə verilən sual və tapşırıqlar həll edilməlidir.

Qiymətləndirmə meyarı: izahetmə

№	Qiymətləndirilən bacarıqlar	Çətinliklə	Müəllim və yoldaşlarının köməklili ilə	Orta səviyyədə	Yüksək səviyyədə
1.	Məişətdə istifadə olunan qaz və elektrik avadanlıqlarını, alışdırıcı, deşici və kəsici alətləri tanıya bilir.				
2.	Məişətdə istifadə olunan qaz və elektrik avadanlıqlarının, alışdırıcı, deşici və kəsici alətlərin hansı hallarda təhlükə mənbəyinə çevrildiyini bilir.				
3.	Məişətdə istifadə olunan avadanlıqlarla davranma qaydalarını bilir.				

Mövzu

23

Fövqəladə hallarda davranış qaydaları

- Standartlar:** 4.3.1. Fövqəladə halları səciyyəvi xüsusiyyətlərinə görə izah edir.
4.3.2. Qəzalardan mühafizə vasitələrindən istifadə qaydalarını şərh edir.
4.3.3. Yerli şəraitə uyğun süni yaradılmış ekstremal vəziyyətlərdə (əleyhqaz, yanğınsöndürmə balonu) özünümühafizə bacarıqları nümayiş etdirir.
- Məqsəd:** 1. Fövqəladə halları xüsusiyyətlərinə görə izah edir.
2. Məişətdə və ətraf mühətdə insan sağlamlığı üçün zəruri olan təhlükəsizlik qaydalarını izah edir.
3. Qəzalardan mühafizə vasitələrini təyinatına görə izah edir.
- Təlim formaları:** kollektiv, kiçik qruplarla iş
Təlim üsulları: beyin həmləsi, BİBÖ, müqayisə, müzakirə
Resurslar: dərslik, iş vərəqləri, yanğından mühafizə alətlərinin şəkilləri, iş dəftəri, yapışqan və qələm

Mövzunun tədrisi üçün illik planda 3 saat nəzərdə tutulur.

Müəllim mövzuya başlamaq üçün şagirdlərlə birlikdə aşağıdakı suallar ətrafında müzakirə apara bilər: "Təbiətdə ətraf mühitə və bir çox insanın həyatına təhlükə yaradan hansı hadisələr haqqında bilirsiniz?" Şagirdlərdən bu hadisələrin "fövqəladə hallar" olması ilə bağlı cavab almağa çalışın. "İnsanlar bu cür halların qarşısını almaq üçün hansı addımları atırlar?" sualını verin. Çalışın, şagirdlər torpaq sürüşməsinin qarşısını almaq üçün çoxlu ağaclar əkildiyi, daşqınları yönləndirmək üçün bəndlər tikildiyi haqqında bildiklərini söyləsinlər. Daha sonra "Texnogen qəzalar hansılardır?" sualını verməklə şagirdlərin ötən il öyrəndikləri bilikləri xatırlamasına şərait yaratmış olacaqsınız. Məsələn, yanğın, nəqliyyat qəzaları, partlayışlar və s. Bildirin ki, həm təbii fəlakətlər, həm də texnogen qəzalar zamanı ən vacib olan hərəkət qaydalara uyğun davranmaqdır. Tədqiqat "Sizcə, bu qaydalar hansılardır?" sualı ətrafında aparılır və qaydalar müəyyənləşdirilir.

Dərsin ikinci saatında layihə əsasında "1. Qəza və ya təbii fəlakət baş verdiyi zaman təmkinli olmağın səbəbləri. 2. Daşqın zamanı vacib olan qaydalar. 3. Zəlzələ baş verdikdə əməl edilməli olan əsas qaydalar"ı müəyyən etmək üçün cədvəl hazırlanır.

LAYİHƏ istifadə edilənlər

Layihənin reallaşdırılması üçün yanğından mühafizə alətlərinin şəkilləri, iş dəftəri, yapışqan və qələm lazım olacaq. Şagirdlər qruplara bölünürlər.

Birinci addımda xilasedici ləvazimatların şəkilləri seçilir. **İkinci addımda** onların adları müəyyən-ləşdirilib iş dəftərinə yazılır. **Üçüncü addımda** onlardan nə üçün istifadə edildiyi şəkillərin qarşısında qeyd edilir. **Dördüncü addımda** xilasedici ləvazimatlar istifadə yerlərinə görə qruplaşdırılır. **Beşinci addımda** fəvqəladə hallar zamanı başqa hansı ləvazimatlara ehtiyac olacağı yazılır. **Altıncı addımda** isə şagirdlərin bilməli olduqları əsas qaydaların siyahısı hazırlanır və təqdim edilir.

Layihənin nəticəsinin çıxarılması üçün şagirdlərə "1. Xilasedici ləvazimatlar, əsasən, hansı hadisələrdə istifadə edilir? 2. İnsanlar bu hallara hazırlıqlı olmaq üçün çantalarında hansı ləvazimatları hazır saxlamalıdır? 3. Bilməli olduğumuz əsas qaydalar hansılardır?" sualları istiqamət verəcəkdir.

Dərsin üçüncü saati 96 və 97-ci səhifələrdə təqdim edilən sual və tapşırıqların əsasında əldə edilən biliklərin yoxlanılmasına və möhkəmləndirilməsinə xidmət edəcəkdir. "Texnogen qəzalar və təbii fəlakətlər nədir? Onları bir-birindən ayıran əsas xüsusiyyət hansıdır?" sualına şagirdlər dərsin nəzəri mətnində verildiyi məlumat əsasında texnogen qəzaların insanlar tərəfindən törədildiyini söyləməlidirlər. "Təhlükəli hallar zamanı nə üçün liftdən istifadə etmək olmaz?", "Torpaq sürüşmələrinin qarşısının alınması üçün hansı addımlar atılır?", "Fəvqəladə hallar zamanı məlumatı, əsasən, haradan almaq olar?" kimi sualların cavablandırılması isə şagirdlərin bu hallar zamanı davranış qaydaları haqqında biliklərinin nə qədər doğru olduğunu müəyyən etməyinə kömək edəcəkdir. "Sınıfınızda zəlzələ zamanı ən təhlükəsiz ola biləcək yerləri müəyyən edin" tapşırığı isə kollektivlə birlikdə müzakirə oluna bilər.

Şagirdlərin dərsin sonunda "Təbii fəlakətlər və texnogen qəzalar zamanı təyin edilmiş qaydalara əməl etmək lazımdır. Soyuqqanlı olmaq, böyüklərin yanından uzaqlaşmamaq vacibdir." nəticəsinə gəlmələrinə çalışın.

Qiymətləndirmə meyarı: izahetmə

Nö	Qiymətləndirilən bacarıqlar	Çətinliklə	Müəllim və yoldaşlarının köməkliliyi ilə	Orta səviyyədə	Yüksək səviyyədə
1.	Qəzalardan mühafizə vasitələrini təyinatına görə izah edir.				
2.	Fəvqəladə halları əlamətlərinə görə (təbii, texnogen) fərqləndirir.				
3.	Yerli şəraitə uyğun süni yaradılmış ekstremal vəziyyətlərdə özünümühafizə bacarıqları nümayiş etdirir.				

Mövzu

24

Sağlamlığımız və vərdişlərimiz

Standart: 4.1.1. Ətraf mühitdə orqanizmə mənfi təsir göstərən amilləri, sağlam həyat tərzinə zidd olan vərdişləri izah edir.

Məqsəd: Sağlamlığa ziyan vuran vərdişləri izah edir.

Təlim formaları: kollektiv, kiçik qruplarla iş

Təlim üsulları: beyin həmləsi, BİBÖ, müqayisə, müzakirə

Resurslar: dərslik, iş vərəqləri, müxtəlif içki növlərinin qabları (qazlı içki, təbii meyvə şirəsi, şokoladlı süd, enerji içkisi, soyuq çay və sadə su), plastik paketlər, qara marker, bir ədəd çay qaşığı, yapışqan, 1 kq şəkər tozu, skoç, lupa və karton

İllik planlaşdırmada mövzunun tədrisi üçün 2 saat nəzərdə tutulur.

Birinci saati mətnin oxunuşuna və layihənin həyata keçirilməsinə, ikinci saati isə səhifə 100–101-də verilən sual və tapşırıqların cavablandırılmasına həsr edə bilərsiniz.

Siz motivasiyanı stolun üstünə qoyduğunuz hansısa iki şüşə içki ilə qura bilərsiniz. Bunun şagirdlərin çox istifadə etdiyi qazlı, şirin içki olmasına çalışın. Və ya bunu hamburger və sağlam bir qida ilə də etməyiniz mümkündür.

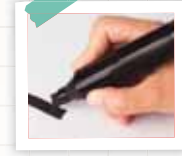
“Biz şirniyyatı çox sevirik, amma eyni zamanda da, bilirik ki, çox şirniyyat və kalorili qida sağlamlığa ziyandır. Sizcə, bu qidalardan (və ya içkilərdən) hansı daha çox zərərli və hansını hər gün qəbul etmək olmaz?”

Aldığınız müxtəlif cavabları ümumiləşdirərək “zərərli qida vərdişə çevrilərsə, bu, sağlamlığımıza ziyan vuracaq” qənaətini almağa çalışın. Şagirdlər bilməlidirlər ki, sağlam yaşamaq istəyirsə, bəzi qaydalara əməl etməli, onları vərdiş halına salmalıyıq. Vərdiş insanın hər gün təkrar etdiyi hərəkətlərdir. Məsələn: gigiyena qaydalarına əməl etmək, əlləri tez-tez sabunla yumaq, dişləri fırçalamaq kimi. Düzgün qidalanmaq, idmanla məşğul olmaq və s. kimi hərəkətləri də vərdiş halına salmaq lazımdır. Sağlam olmaq üçün özümüzü soyuqdan və ya istidən qorumalı, hər zaman mövsümə və hava şəraitinə uyğun geyinməliyik. Telefona, kompüterə və televizora uzun müddət baxmağın, fasiləsiz olaraq oyun oynamağın düzgün vərdiş olmadığını da anlamalıyıq. Unutmayaq ki, sağlamlığımızı qoruyan qaydalara kiçik yaşlardan diqqət etmək lazımdır. Çünki uşaqlıqda qazandığımız vərdişlər bütün həyatımız boyu bizimlə birlikdə yaşayacaq.

Tədqiqat sualını “Sizcə, sağlamlığımıza ziyan vuran vərdişlər dedikdə nə nəzərdə tutulur?” şəklində müəyyənləşdirin və bu vərdişlərin arasında qidalanmanın ilk yerdə olduğu nəticəsini alın. Həmçinin şagirdlərin siqaret, tütün, içki, narkotika kimi cavablara istiqamətlənməsini də təmin edin.

Daha sonra sağlamlığa ziyan vuran vərdişlərin nə qədər zərərli olduğunu gözlərimizlə görmək üçün bir layihə reallaşdıracağınızı bildirin.

LAYİHƏ istifadə edilənlər

Layihə fərqli içkilərdə olan şəkər miqdarının vizual olaraq nümayiş edilməsini nəzərdə tutur. Layihə ərzində şagirdlər məhsulların üzərində sadə yazıları oxumağı və gündəlik istifadə etdikləri içkilərin şəkər miqdarlarını müqayisə etməyi öyrənəcəklər. Layihə üçün sizə içki növlərinin qabları (qazlı içki, təbii meyvə şirəsi, şokoladlı süd, enerji içkisi, soyuq çay və sadə su), plastik paketlər, qara marker, bir ədəd çay qaşığı, yapışqan, 1 kq şəkər tozu, skoç, qeyd dəftəri, lupa lazım olacaq.

<https://www1.health.gov.au/internet/publications/publishing.nsf/Content/sugar-drinks-toc~sugar-drinks-3-fact-sheets~sugar-drinks-factsheet-3-3-sugar-what-drink>

Layihənin həyata keçirilməsi üçün müxtəlif içki şüşələri, plastik qablar və ya dəmir qablar sinfə gətirilir. Üzərindəki yazıların oxunması üçün lupadan istifadə edə bilərsiniz. Şagirdlər qruplara bölünür. Hər bir qrup 3 içki qutusunun və bir su şüşəsinin üzərini oxumaqla tərkibində nə qədər şəkər olduğunu müəyyən edəcək. Həmin şəkəri qaşığı nisbəti ilə təmiz şəkər tozundan ayıraraq ağızbağlanan plastik torbalara dolduracaqlar. Miqdarı dəftərlərinə yazacaq, eyni zamanda da, lövhədə asmaq və ya sadəcə, nümayiş etdirmək üçün o qabları bir karton kağıza skoçla yapışdıracaq, altından isə şəkər torbalarını asacaqlar. Qabların üzəri oxunduğu zaman diqqət edin ki, meyvə şirəsində təbii şirə olduğu, yoxsa meyvə aromasından istifadə edildiyi haqqında məlumat da diqqət yetirsinlər.

Layihənin qruplarla və qrupla reallaşdırılması mümkündür.

Dərsin ikinci saatında əldə edilən bilik və bacarıqlar səhifə 100-də verilən tapşırıqlar əsasında yoxlanacaq.

"Aşağıda verilənlərdən hansı sağlamlığınıza mənfi təsir göstərə bilər?"

1. 8 saatlıq yuxu
2. sağlam qidalanma
3. kompüter arxasında uzun zaman oturmaq
4. açıq havada gəzinti"

sualı ətrafında müzakirə aparmaq da mümkündür. Şagirdlər kompüter qarşısında uzun müddət oturmağın onurğamıza, qamətimizə, gözümüzə, beynimizə və s. necə mənfi təsir göstərdiyini ətraflı şəkildə anlamalıdır.

"Kompüter, televizor qarşısında çox vaxt keçirmək, telefona çox baxmaq sağlamlığınıza hansı təsirləri göstərə bilər?", "Əyləncə mərkəzlərində, olduğunuz qapalı məkanda siqaret çəkən gördükdə nə edərsiniz?" "Zərərli vərdislərdən qorunmaq üçün nə etmək lazımdır? Siz hansı addımları təklif

edərsiniz?" kimi suallar və aparılan müzakirə şagirdlərə bu məsələlərlə bağlı daha aktiv və təklifçi olmağı, öz haqqını qorumaq lazım gəldiyini öyrədəcək.

"Sınıf yoldaşlarınız arasında kiçik bir sorğu keçirin. Cədvəl quraraq cavabları qeyd edin. Nəticəni ümumiləşdirin və müzakirə edin." tapşırığının nəticələrinin necə olacağı da maraqlıdır. Şagirdlərə xəbərlədin ki, bu tapşırığın nəticəsi onların suallara nə dərəcədə səmimi və dürüst cavab verməsindən çox asılıdır.

Şagirdlərin dərslərin sonunda "Öz sağlamlığımızı qorumaq üçün yaxşı vərdişlərə sahib olmalıyıq. Təmiz havada gəzmək, sağlam qidalanmaq, 8 saat yatmaq və gigiyena qaydalarına əməl etmək vacibdir." nəticəsinə gəlməsini təmin edin.

Qiymətləndirmə meyarı: izahetmə

I	II	III	IV
Ətraf mühitdə orqanizmə mənfi təsir göstərən amilləri, sağlam həyat tərzinə zidd olan vərdişləri çətinliklə izah edir.	Ətraf mühitdə orqanizmə mənfi təsir göstərən amilləri, sağlam həyat tərzinə zidd olan vərdişləri izah edərkən səhvlərə yol verir.	Ətraf mühitdə orqanizmə mənfi təsir göstərən amilləri, sağlam həyat tərzinə zidd olan vərdişləri müəllimin köməkliliyi ilə izah edir.	Ətraf mühitdə orqanizmə mənfi təsir göstərən amilləri, sağlam həyat tərzinə zidd olan vərdişləri sərbəst şəkildə izah edir.

Mövzu

25

Qida təhlükəsizliyi

Standart: 4.2.2. Vaxtı ötmüş qida məhsullarından, dərman preparatlarından icazəsiz istifadənin həyat üçün təhlükəli olduğunu izah edir.

Məqsəd: Vaxtı ötmüş qida məhsullarından istifadənin təhlükəli olduğunu izah edir.

Təlim formaları: kollektiv, kiçik qruplarla iş

Təlim üsulları: beyin həmləsi, BİBÖ, müqayisə, müzakirə

Resurslar: dərslik, iş vərəqləri

Standartın reallaşdırılmasına illik tədris planında 2 saat vaxt ayrılmışdır. I dərs saati nəzəri hissənin öyrədilməsinə və layihənin hazırlanması və müzakirəsinə, ikinci saat isə sual və tapşırıqlar əsasında əldə edilmiş biliklərin yoxlanmasına və möhkəmləndirilməsinə verilir.

Motivasiyanın qurulması üçün sifə kiflənmiş bir çörək parçası, yaxud şəkli gətirilə bilər. "Biz bunu yeyə bilərikmi? Nə üçün?" sualları ilə sifə müraciət olunur. Alınan cavablar arasında bu qidanın "kifləndiyi", "barlandı", "zəhərli olduğu" kimi cavablar olacaqdır. Ümumiləşdirmə apararaq bu qidanın vaxtı ötdüyü nəticəsini almalısınız. Daha sonra müzakirəni "Sizcə, istehsal tarixindən başqa, hansı əlamətlər qidanın köhnə olduğunu göstərir?" tədqiqat sualı üzərində aparmalısınız. Və bunu müəyyənləşdirmək üçün şagirdlərə bir layihə reallaşdırmağı təklif etməlisiniz.

LAYİHƏ istifadə edilənlər

Layihə üçün sinfə vaxtı keçmiş kəsmik və təzə kəsmik gətirilə bilər. Bunu başqa qida məhsulu ilə də əvəz etmək olar. Əsas olan üzərində istifadə müddətinin qeyd edildiyi qablaşdırmada olması və xarab olduğunun qoxusu ilə bilinməsidir.

Layihəni reallaşdırmaq üçün sizə vaxtı keçmiş qida (bu, vaxtı keçmiş hər hansı bir şirniyyat paketi ola bilər), təzə qida (bu da paketli olsun), vərəq, qırmızı rəngli kağız lazım olacaq.

Birinci addımda qablaşdırılmış kəsmiklər götürülür. **İkinci addımda** şagirdlər hər iki qablaşdırmanın üzərindəki istifadə tarixini oxumağa çalışırlar. Bunun üçün lupadan da istifadə edilə bilər. Şagirdlər tarixin keçib-keçmədiyini dəqiqləşdirib bildirirlər. **Üçüncü addımda** hər iki qablaşdırmanın ağızı açılır. **Dördüncü addımda** kəsmiklərin görüntüsü əsasında onların təzə olub-olmadığı haqqında məlumat əldə edilməlidir. **Beşinci addımda** kəsmiklər qoxulanır. Bu dəfə də məqsəd məhsulun qoxusu əsasında onun təzəliyi və köhnəliyinin müəyyənləşdirilməsidir. **Altıncı addımda** əldə edilən məlumatlar qeyd edilir və müzakirə olunur. Səhifə 103-də verilən suallar: "1. Qidanın köhnə olduğunu hansı əlamətlərinə görə müəyyən etdiniz? 2. Qidanın üstündəki tarix yeni olsa da, görünüşü sizdə şübhə oyadarsa, necə hərəkət edərsiniz?" – layihədən şagirdlərin nəticə çıxarması üçün təqdim edilə bilər. Bu sualları siz bir qədər artır da bilərsiniz. Layihədən şagirdlərin özlərinin müstəqil nəticə çıxarmasına şərait yaradın.

Dərsin ikinci saatında səhifə 104-də verilən sual və tapşırıqlardan istifadə edə bilərsiniz.

Qida zəhərlənməsinin əlamətləri və bu əlamətlər müşahidə edildiyi zaman şagirdlərin nə etməli olduğu dərslikdə verilən şəkillər əsasında müzakirə edilməlidir. Bundan başqa, ev şəraitində də qida zəhərlənməsinin qarşısının alınması üçün riayət edilməli sadə qaydalar üzərində müzakirənin aparılması və şagirdlərin sadə məlumatlara malik olub-olmadığının müəyyənləşdirilməsi yaxşı olar. Siz şagirdlərlə "Maraqlı" rubrikasında təqdim edilən məlumatla bağlı da müzakirə təşkil edə bilərsiniz. "İslandiyada bir müştəri 2009-cu ildə burger və qızardılmış kartof alır. Onları yemir və illərlə saxlayır. 2019-cu ildə çəkilən şəkildə onların dəyişmədiyini görünür. Bu onun daxilindəki qatqılarla bağlıdır" məlumatını oxuduqdan sonra xüsusi güməşü qablaşdırmalarda saxlanılan paketli şirniyyatların, yeməklərin nə üçün uzun zaman qala bildiyi üzərində müzakirə təşkil edin. Bununla qatqıların insan orqanizminə çox zərərli olduğunu şagirdlərə çatdırma bilərsiniz.

Dərsin sonunda şagirdlərin "Qida və dərmandan zəhərlənməmək üçün mütləq onların son istifadə tarixini bilmək lazımdır" nəticəsinə gəlmələrini təmin edin.

Qiymətləndirmə meyarı: izah etmə

I	II	III	IV
Vaxtı ötmüş qida məhsullarından istifadənin həyat üçün təhlükəli olduğunu çətinliklə izah edir.	Vaxtı ötmüş qida məhsullarından istifadənin həyat üçün təhlükəli olduğunu izah edərkən səhvlərə yol verir.	Vaxtı ötmüş qida məhsullarından istifadənin həyat üçün təhlükəli olduğunu müəllimin köməyi ilə izah edir.	Vaxtı ötmüş qida məhsullarından istifadənin həyat üçün təhlükəli olduğunu sərbəst şəkildə izah edir.

IV tədris vahidi üzrə qiymətləndirmə vasitələrinə dair nümunələr

1. Texnogen qəzanın əsas fərqi nədədir?

- a) Texnogen qəzada dağıntılar daha çox olur.
- b) Təbii qəzalar təbiət hadisələri, texnogen qəzalar insanlar tərəfindən törədilir.
- c) Təbii qəzaların nəticələrini daha tez aradan qaldırmaq mümkündür.

2. Evdə təhlükəli halların yaranmaması və qəzaların baş verməməsi üçün aşağıdakı hansı qaydalara əməl etməliyik?

- a) Elektriklə işləyən istənilən bir alətə toxunmalıyıq.
- b) Kəsici və deşici alətlərlə ehtiyatla davranmalıyıq.
- c) Böyüklərin icazəsi və nəzarəti olmadan dərmanlardan istifadə etməliyik.

3. Banu zəlzələ zamanı bu hərəkətlərdən hansını etsə, doğru davranmış olar?

- a) Dərhal evdən çıxıb qaçmalıdır.
- b) Təhlükəsiz və möhkəm bir əşyanın yanında oturaraq gözləməlidir.
- c) Su ilə isladılmış əsgilə ağız-burnunu tutmalıdır.

4. Aşağıda verilənlərdən hansı sel təhlükəsi zamanı əməl etməli olduğumuz hərəkətlərdir?

- a) Olduğumuz ərazidə ən hündür yerə çıxmalıyıq.
- b) Yerə çökməliyik.
- c) Maşında olsaq, elə orada da qalmalıyıq.
- d) Nəm əsgilə ağız-burnumuzu tutmalıyıq.

5. Elektrikvurmaya səbəb ola biləcək məişət avadanlıqları hansılardır?

6. Aşağıdakı fikirlərdən hansı sağlam qidalanma ilə bağlıdır?

- a) Qidamız, əsasən, ət yeməklərindən ibarət olmalıdır.
- b) Hər gün mütləq tərəvəz və meyvələrdən istifadə etməliyik.
- c) Axşam saat 10-da yemək sağlamlığımıza ziyan vermir.

7. Hər hansı bir ərzaq məhsulu alarkən əsasən nəyə diqqət etməliyik?

- a) görünüşünə
- b) rənginə
- c) istehsal və son istifadə tarixinə

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Ayna Uşaq Ensiklopediyası. Bakı, Ayna Mətbu Evi, 2002
2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2018
3. Bunları bilmək istəyirəm. İllüstrasiyalı intellektual ensiklopediya. Bakı, Turan evi, 2013
4. Əkbərov N. Ailə və cəmiyyətdə əxlaq və davranış qaydaları. Bakı, "Bərəkət" nəşriyyatı, 2010.
5. Əkbərov N. Məktəbdə əxlaq və davranış qaydaları. Bakı, "Bərəkət" nəşriyyatı, 2010
6. Əliyeva R., Mustafayev Q., Hacıyeva S. Ümumi ekologiya. Bakı, 2004
7. Əliyev S.C., Hacıyeva H.M., Mikayılzadə N.C. Tibbi biliklərin əsasları. Bakı, 2004
8. Əmirov M. İnsan və cəmiyyət. Bakı, 2010
9. Fövqəladə hadisələrin təsnifatı (məlumat kitabı). Bakı, 2001
10. Gərayev Ə., Haqverdiyeva K., Həyat bilgisi fənni təbiət fənlərinin tədrisinə aparan yoldur. "Kurikulum" jurnalı, №4, 2006
11. Haqverdiyeva K. Həyat bilgisi fənnində interaktivlik. "Kurikulum" jurnalı, №2, 2008
12. Həsənov M., Cəfərova N., Bəhmənova S. İbtidai sinif müəllimləri üçün kurikulumun məzmunu və həyata keçirilməsi yolları (metodik vəsait). Bakı, 2014
13. Qasımov M. Sağlam həyat tərzi uğrunda. Bakı, 2005
14. Məcidov Ə. Yol hərəkəti qaydaları. Ümumtəhsil məktəbləri müəllimləri üçün metodik vəsait. Bakı, 2001
15. "Özünə və başqalarına kömək etməyi bacar" (Azərbaycan Respublikası Fövqəladə Hallar Nazirliyi), Bakı, 2004
16. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2009
17. Topçiyeva Ş.Ə., Qəndilov R.T., Tağiyeva S.Ş., Qocayev Ş.Ə., Hacıyeva G.N., Məmmədova N.Ə., Hacıyeva A.T. və b. Həyatı bacarıqlara əsaslanan təhsil. Çapaşığı, 2007
18. Veysova Z. Fəal təlim metodları. Bakı, 2007

Rus dilində

19. Коробкин В.И., Передельский Л.В. Экология. Ростов н/Д, Феникс, 2000
20. Мария Эмилия Бредероде-Сантос, Джо Клейес, Ранья Фазах, Аннет Шнайдер, Жужанна Селени. Компасито – пособие по обучению детей правам человека. Совет Европы, 2008
21. Новиков Ю.В. Природа и человек. М., Просвещение, 1991
22. Плешаков А.А. Окружающий мир. Учебник. 3 класс. В 3-х частях.
23. Рахматова А. Роль учителя и его качества. Центр развития учителей при европейско-азербайджанском сообществе.
24. Рольф Голлоб и Петер Крапф. Изучаем права детей. Совет Европы, 2007, 2010
25. Рустамова Л.В. Сущность и значение интеграции предмета познание мира на уроках изобразительного искусства и музыки в начальных классах//Наука и Школа, No5. 2015, с. 195–198
26. Соколова Е.В., Нянковская Н.Н. Этикет для малышей. Ярославль, Академия развития, 2009

İngilis dilində

27. International Primary. Science 3. Student's book. Vector/Maths& Science.
28. Oxford International Primary Science 3. Cambridge International Examinations.

Pulsuz

